

**Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısı ve Anayasa Komisyonu
raporu (5/7)**

Anayasa Komisyonu raporu

T. C.

Temsilciler Meclisi
Anayasa Komisyonu

Esas No. :

Karar No. : 27

9 . 3 . 1961

Temsilciler Meclisi Yüksek Başkanlığına

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanun ve Temsilciler Meclisi İçtüzüğüne göre, yeni Anayasa tasarısını hazırlamakla görevli Komisyonumuz, 9 Ocak 1961 tarihinden itibaren, Alt komisyonlar ve Redaksiyon Komitesi toplantıları hariç, kırk bir toplantı yaparak, devamlı çalışmalar sonunda, Temsilciler Meclisi İçtüzüğü'nün 13 ncü maddesinin âmir hükmüne göre hazırlayıp karara bağlamış bulunmaktadır. Tasarının genel gerekçesiyle madde gerekçeleri aşağıdadır.

GENEL GEREKÇE

Kurucu Meclisin kabulüne hürriyetsever Türk halkının tasvibine sunulan bu tasarı, iki yüz yıla yaklaşan demokratik siyasî gelişmemizin Çağdaş Batı Demokrasisi esaslarına uygun sonucunu ve Anayasa Tarihimizde dördüncü yazılı Anayasamızı teşkil etmektedir.

I.

Tarihî Gelişme

1. **Tarihçe.** Batının demokratik gelişmelerine katılışımız, ıslahat hareketleriyle başlamış ve tarihimiz içinde, kesintili olmakla beraber sürekli bir seyir takibetmiştir. Mutlak hükümdar iktidarının sınırlanması teşebbüsleri, bizde, Batıya nazaran geç başlamıştır. Halife Sultanın iktidarını kayıtlayan, ilk metin 1807 senedi ittifakıdır. Tanzimat hareketinin ise, Devletin siyasî yapısında esaslı bir değişme gayesini güttüğü ve insan hak ve hürriyetlerine içinde bulunduğu çağın değerini verdiği görülür. 1868 de «Büyük Şûrayı Devlet» in kuruluşu, pek yetersiz de olsa, bir parlamento hazırlığını ifade ettiği gibi, aynı tarihli «Teşkilâtı Vilâyat Nizamnamesi» de seçim prensibini, mahalli idareler yoluyla, İmparatorluğun idari yapısına sokmuştur. İlk yazılı Anayasamızı teşkil eden 1876 Kanunu Esasisi, Batı anayasalarındaki örneklerle uygun bir şekilde anayasa müesseselerinin kuruluşu, aralarındaki münasebetler ve Devlet karşısında kişi hak ve hürriyetleri tanımını getirmiştir. Ancak, Meclisi Mebusanın varlığını ve hak ve hürriyetleri teminat altına alamadığı için, Padişah, kendisine tanınan yetkilerden faydalanmasını bilmiş ve Birinci Meşrutiyet kısa bir süre sonra, yerini otuz yıllık bir istibdat idaresine bırakarak tarihin malı olmuştur.

Yarım yüz yıla yakın bir zaman devam eden bu istibdat sistemi, memleket içinde ve dışında gelişen Jön Türk mücadelesi sonunda hürriyetçi gelişmelerimizin sayılı merhalelerinden biri olan İkinci Meşrutiyete ulaşmıştır. 1876 Kanunu Esasisi 1909 da ve 1914 te olmak üzere iki defa değiştirilmiş

ve Anayasayı çiğnemiş olan fiili mutlak hükümlanlık sistemi, yerini parlamter bir monarşiye terk etmiştir. İlk defa olarak, hürriyetler Anayasa teminatına bağlanmıştır. Fakat iç ve dış sebeplerin baskısı altında pek çabuk bozulan siyasî iktidar, Meclis içindeki çoğunluğu muhafaza edebilmek kaygusu ile, her türlü antidemokratik tedbire başvurarak fiilen bir tek parti tahakkümü kurmuş ve sonunda büyük ümitler bağlanan İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşının kaderine terk edilmiştir. Rejimin teokratik monarşi karakteri, bu suretle, 1876 dan 1920 ye kadar devam etmiştir.

Teokratik monarşi kadrosu dışında lâik, millî hâkimiyete dayanan yeni bir devletin kurulması, Birinci Dünya Savaşı sonunda tarihî bir zorunluk olarak ortaya çıkmış ve Türk Devriminin eseri olmuştur. Türkler, millî irade esasına dayanan ve millî misak hudutları içinde bağımsız bir vatan ve demokratik bir Devlet kurma hakkını, kollektif bir hürriyet mücadelesi olan Müdafaayi Hukuk hareketiyle kullanmışlardır. 1920 de kurulan T. B. M. M., millî temsili gerçekleştirmiş ve 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile ikinci yazılı Anayasamızın yapıcısı olmuştur. Tarihimizin buhranlı bir devrinde yapılmış olan bu Anayasa, temsili rejimin bir tatbik şekli olan Meclis Hükümeti sistemini kurmuştur. T. B. M. M. yasama ve yürütme yetkilerini, büyük bir titizlikle, kendisinde toplamıştır. 1921 Anayasasındaki bâzı noksanlıklar ve kurduğu sistemin normale yönelmiş bir rejimin işleyişini güçleştirmesi 1923 değişikliğini getirmiş ve fakat Meclis Hükümeti sisteminden uzaklaşılmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti rejiminin T. B. M. M. Hükümetinin yerine geçmesinden kısa bir süre sonra, yeni şartlara uygun bir Anayasa hazırlığına girişilmiş ve üçüncü yazılı Anayasamız 1924 te vücuda getirmiştir. Böylece 1876 metni tamamen kaldırılmış, 1921 metninin noksanları tamamlanmış, Heyeti Umumiye kararları ile düzenlenmiş bâzı hususlar da yeni Anayasada yer almıştır. Devrimci bir Devletin şartlarına uygun bu kısa metin, sosyal ve siyasî hayatın düzenleyicisi olmuş ve demokratik, lâik ve devrimci gelişmelere uygun olarak çeşitli tarihlerde değişikliğe uğramıştır. 1924 Anayasasının parlamantarizme kaydığı ileri sürülmüşse de, kuvvetler karışımına dayanan bir Meclis hükümlanlığını muhafaza ettiği de bir vakiydir. Bu metnin kurduğu sistemi bozan ve başarısızlığa götüren âmillerin başında seçim usulünü zikretmek gerekir. Gerçekten, değişen Devlet ve Hükümet şekillerine ve devrim hareketlerine rağmen, seçim sistemi 1876 tarihli İntihabı Mebusan Kanununun kabul etmiş olduğu âdi çoğunluk sistemine ve bunun tatbikatına dayanan şekli ile muhafaza edilmiştir. Çok partili hayatın yerleşmesinden itibaren, bu sistemin adaletsizliği belirmiş ve ezici bir çoğunluğu kazanan partilerin T. B. M. M. ne hâkimiyeti önlenememiştir. 1924 Anayasasının kurmuş olduğu kuvvetler karışımı sisteminin siyasî hayatın buhranlarını karşılayamadığını da bu arada ifade etmek gerekir. Durum bu haliyle zamanımıza intikâl etmiştir.

2. Yeni bir anayasa yapılmasını gerektiren sebepler: 1945 yılında, çok partili siyasî hayatın kurulmasından bugüne kadar tatbik edilmiş olan Seçim kanunlarının eksikleri ve büyük seçim bölgesi, liste usulü, tek türlü, âdi çoğunluk usulünün doğurduğu adaletsiz sonuçlar, değişik muhalefetler tarafından devamlı olarak şikâyet konusu yapılmış ve siyasî buhranın önde gelen âmilleri arasında ileri sürülmüştür. 1946 yılından itibaren seçim âmeliyelerinin temel prensiplerinin değiştirilmesi yoluna gidilmiş, fakat âdi çoğunluk usulü ipka edilmiştir. 1954 ve 1957 de değiştirilmiş bulunan 1950 tarihli Milletvekilleri Seçim Kanunu, seçimler üzerinde siyasî iktidarın baskısını artırmış, muhalefeti tamamen zor durumda bırakmış ve Hükümetin T. B. M. M. nde ezici bir çoğunluk sağlamasını mümkün kılmıştır. 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanununun Meclis Hükümeti sistemine dayandığı; yasama organının kazaî mürakabeden yoksun oluşu; Meclisteki ezici çoğunluğuna dayanan siyasî iktidarın menleketde tam bir tahakküm kurması sonucunu doğurmuş ve halk oyunun teşekkülüne yarıyan müesseseler işlemez bir hale getirilmiştir. Bu suretle demokratik gelişme esas yolundan sapmıştır. İktidar partisinin, grupuna dayanarak, herhalde mevkîini muhafaza etmek istemesi, hem Anayasasının sisteminden hem Batı demokrasisi prensiplerinden, hem de Türk Devriminin dayandığı ilkelere ve bu ilkelere dayanan millî bir politika takibinden kendisini tamamen uzaklaştırmıştır.

Anayasa sisteminden ve Batı Demokrasinin ilkelerinden ayrılış iki noktada kendisini göstermiştir. Birincisi çoğunluğun her şeye muktedir olabileceği kanaatinde birleşmedir ki, bu, azınlığın hak-
kir görülmesine kadar gitmiştir. İkincisi, halkoyunu meydana getiren ve açıklayan müesseselerin
işleyişine engel olunup, hak ve hürriyetlere ağır darbeler vurulmasıdır. Muhalefetin inkârı, siya-
sî partilerin teşkilâtlanma, çalışma ve gelişmelerinin engellenişi; basın hürriyetinin hukukî ve iktisadî tedbirlerle kayıtlanışı; Devlet Radyosu ve kanun dışı yollarla desteklenen gazeteler ve ya-
yı yasakları ile halkoyunun yanlış yola sevk edilmesi; adalet üzerine ağır baskı; memurlara tat-
bik edilen rejim, sosyal ve ekonomik hayatın her alanına yayılmış partizan davranışlar, nihayet
t türlü kanunlarla vatandaşların temel haklarının kayıtlanması ve baltalanması Anayasa ve Batı
Demokrasisi ilkelerinden ayrılışın başlıca tezahürlerini teşkil etmiştir. İktidar bir taraftan da Türk
Devriminin esaslarından ayrılmış, devrimlere karşı çevrelerin oylarını kazanmak amacıyla dev-
rimler inkâr edilmiştir.

27 Mayıs 1960 İhtilâli öncesinde siyasî ve sosyal hayatımızda şu hususlar kesin birer ihtiyaç
halinde belirmiş bulunuyordu: Millî temsil müessesesini ıslah etmek ve siyasî iktidarın seçimler-
den gelecek siyasî müesseseler ve organlar yoluyla icrasını sağlamak; siyasî iktidarı hem modern
devletin gerekleri, hem de iktisadî ve sosyal kalkınmayı tahakkuk ettirme zorunda bulunan bir
toplum isterlerine göre faal, dinamik ve müessir bir kuruluş olarak sağlamak; siyasî iktidarın ic-
rasını hukuk devletinin gereklerine uygun siyasî ve hukukî bir kontrol altında bulundurmak;
halkoyunun siyasî iktidar üzerindeki kontrolünü de gerçekleştirmek.

• Millete bir meşru müdafaa ve ihtilâl hakkının kullanılması, bir yandan İnkılâp prensipleri-
ne dönüşün, bir yandan yukarıda yazılı esaslar dairesinde bir hukuk Devletin kuruluşu yolun-
da aşağıda sunulmuş olan yeni bir Anayasanın yapılışının sebebi olmuştur.

3. Yeni Anayasanın hazırlanışı. Yeni bir Anayasanın hazırlık çalışmalarına başlanması,
Millî Birlik Komitesince 27 Mayıs İhtilâlinin ilk saatlerinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakül-
tesinde davet edilen 7 öğretim üyesine tevdi edilmişti. Daha sonra Ankara Üniversitesi Hukuk
ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinin üç öğretim üyesinin de katıldığı Anayasa Komisyonu derhal
çalışmaya başlamıştır. Hazırladığı öntasarıyı 15 Ekim 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesine
teslim etmiştir. Üyelerin muhalefet serhleri daha sonra gönderilmiştir.

İstanbul Komisyonu, çalışmalarına bir Anayasa anketi hazırlamakla başlamıştır. Çeşitli siya-
sî, meslekî ve sair teşekküllerin, üniversite öğretim üyelerinin, gazetecilerin ve fikir adamları-
nın görüşlerini bu yoldan elde etmiştir. Ayrıca her vatandaş anket sorularını elde edebilmek
ve yeni Anayasa hakkında fikirlerini bildirmek imkânına sahip olmuştur. Komisyon gerekli
gördüğü alanlarda uzmanların bilgilerine başvurmuştur. Bu arada Ankara Üniversitesi Siyasal
Bilgiler Fakültesi de, kısa bir süre içinde, gerekçeleriyle birlikte, bir Anayasa tasarısı hazırla-
mış ve Türk seçim sistemi hakkındaki tekliflerini de bu metne eklemiştir. İstanbul Komisyonu
çalışmaları sırasında bir taraftan anket cevaplarını tasnif ve değerlendirme yoluna gitmiş, bir
taraftan da dünya anayasaları üzerinde mukayeseli incelemeye başlamıştır. Bilhassa İtalya ve
Batı Almanya gibi dikta rejimlerinden henüz kurtulmuş ve batı demokrasisine dayanan bir re-
jim kurmuş olan Devlet anayasalarından faydalanılmıştır. Mukayeseli inceleme sırf metinlere
inhisar etmemiş, fakat tatbikat da göz önünde bulundurulmuştur.

Bu tasarıyı hazırlamakla görevlendirilmiş olan Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu da,
ilk toplantısında verdiği karar gereğince, İstanbul Komisyonunca hazırlanmış olan öntasarıyı
ettiid metni, Siyasal Bilgiler tasarısını da yardımcı metin olarak kabul etmiştir. Ayrıca bütün dün-
ya Anayasa sistemlerini ve tatbikatını yeniden gözden geçirmiştir. 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanu-
nundan da daimî surette faydalanmış ve bu kanunun günün ihtiyaçlarına cevap verebilen hü-
kümelerini muhafaza etmiştir.

Bütün bu çalışmaların Türkiye'nin gerçekleriyle bağdaştırılması yönüne gidilmiş ve geride
bırakılan devrenin demokratik siyasî hayatı zedelemiş ve hürriyetleri ortadan kaldırırcasına tah-

didetmiş olduğu gözden uzak bulundurulmamış ve böyle bir durumun geriye dönmemesi isteği bilhassa çalışmalara hâkim olmuştur. Yeni metnin memleketimiz için anlaşılır, ihtiyaçlarımıza uygun, fazlâ tafsîlât ve teferruatı ihtiva etmeyen bir metin olması bilhassa düşünülmüştür. Bu bakımdan Anayasanın sadece belli organların kuruluşu ve münasebetlerini tesbitle yetinen bir metin olması istenmemiş, fakat belli ideolojik esasları, geniş bir hürriyetler bölümünü ihtiva etmesi lüzumu da nazara alınmıştır. 7 Ocak 1961 de çalışmalarına başlamış olan Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu aşağıda esasları özetlenen tasarı metnini 9 Mart 1961 tarihinde Temsilciler Meclisi Başkanlığına sunmuştur.

II

GENEL ESASLAR

1. Egemenlik (Hâkimiyet) ve siyasi iktidar :

Tasarının 4 ncü maddesi, Türk Devriminin temel bir siyaset kuralı haline gelmiş olan Millî Hâkimiyet prensibini teyid etmekte, bu suretle Türkiye Cumhuriyetinin temelinde var olan bir prensibi devam ettirmiş olmaktadır. Millî Hâkimiyet, millet varlığının bir iradesidir. Siyasi iktidara gelince, Anayasada yazılı şartlar içinde, hükümet edenlerin, belli organlar tarafından kullanılan yetkililerdir. Bu yetkiler Devletin idaresini sağlamak için emirler ve yasaklar koymak ve bunlara riayet ettirme vasıtalarını ihtiva eder. Fakat, Milletin, egemenliğe kayıtsız ve şartsız sahipolmasına karşılık, siyasi iktidar, hükümet edenlerin malı olmadığı gibi, kullanılması da birtakım kayıt ve şartlara bağlıdır. Tasarının 4, 5, 6, 7 nci maddelerinde bu modern ayırım açıkça belirtilmiştir.

Demokratik rejimlerde siyasi iktidar, seçim yoluyla kurulur. Bu sebeple tasarı millet iradesinin en geniş şekilde, hür ve her türlü tesir ve şüpheden uzak olarak tecellisini sağlayacak hükümleri ihtiva etmektedir.

Gerçekten seçimlerin her safhasında bağımsız hâkimlerin denetimi verilmesi ve Yüksek Seçim Kurulunun bir Anayasa müessesesi haline getirilmesi, seçimler esnasında geçici bir karma Bakanlar Kurulu kurulması bu amaca yönelmektedir.

2. Temsilî rejim ve parlamenter hükümet :

Tasarıda millî hâkimiyetin kullanılış şekillerinden olan temsilî rejim üzerinde karar kılındığı görülür. Böylece doğrudan ve yarı doğrudan demokrasi şekilleri (referandum, halkın kanun teklifi, halkın vetosu) kabul de edilmemiştir. Temsilî rejimin vücut verdiği hükümet sistemleri arasında bir tercih yapılmış ve kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan parlamenter sistem benimsenmiştir.

Temsilî rejim, Anayasa tarihimizde 1876 dan bugüne kadar memleketimizin içinde bulunduğu şartlara göre uygulama alanı bulmuştur. Parlamenter sisteme gelince, bu da İkinci Meşrutiyet değişikliği ile, yakın tarihimizde, talihsiz ve parti tahakkümüne kurban giden mahdud bir uygulama imkânı bulmuştur. Fakat 1920 de kurulan T. B. M. M. Hükümeti rejimi, 1923 tadilatı ve 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanununun bu sistemi bir tarafa bırakarak, tarihî, bir reaksiyon halinde ve devrimin icaplarına uygun bir şekilde teşriî meclisin üstünlüğünü ifade eden bir meclis hükümeti sistemi (konvansiyonel sistem) kurmuşlardır. Fakat bu rejim, bir meclis hâkimiyetini vücuda getirmekten ziyade tatbikatta Anayasanın ruhuna tamamen aykırı bir iera üstünlüğünü tesis etmekte gecikmemiştir.

Bu tasarıda benimsenmiş olan parlamenter rejim, millî hâkimiyete dayanan Devletimizin tarihinde tamamen bir yenilik ifade eder. Zira Meclis Hükümetinin dayandığı kuvvetler karışımını değil yumuşak bir, kuvvetler ayırımını esas almıştır. Bugünün açısından bakıldığı zaman, tasarı

nın kurmuş olduğu hükümet sisteminin demokrasiyi gerçekleştirecek ve halk iradesini en iyi aksettirecek bir mekânizma olarak benimsendiği görülür.

3. Demokratik ve lâik cumhuriyet prensibi: 1921 metninin bazı maddelerini değiştiren 1923 tarihli Kanunun birinci maddesi, Cumhuriyeti, Türkiye Devletinin Hükümet şekli olarak kabul etmiştir. 1924 metni ise, birinci maddesinde, Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu ifade etmiştir. Bu maddenin müzakereleri sırasında Teşkilâtı Esasiye Encümeni Mazbata Muharriri, Cumhuriyetin, yalnız Hükümeti değil, aynı zamanda Devleti de ifade ettiğini ve bundan bilhassa demokratik bir cumhuriyeti kasdettiğini anlatmak istemiştir. Komisyon, Türk Devriminin gerçek bir ifadesi olan bu kurucu hükmü aynen ve tasarının ilk maddesi olarak muhafaza etmiş. Dokuzuncu madde ile de Cumhuriyetin tadil edilmezliği hükmünü koymuştur. Bu suretle, bu Anayasa ile kurulacak siyasi sistemin büyük bir devrim hareketinin müspet ve medeni eseri olan, Türkiye Cumhuriyetinin devam etmekte olduğu gösterilmek istenmiştir.

Lâiklik ilkesine gelince; Türk Devriminin temel ilkelerinden biri ve demokratik bir zaruretin de ifadesi olan lâiklik, bir devrim ilkesi olarak devam etmektedir. Nitekim tasarı, din istismarını önleyici tedbirler alınmasını sağlayan hükmü ile, lâiklik esasını devam ettirmekte ve bu hususu temin etmiş bulunan İnkılâp kanunlarını da korumuş ve değerlendirmiş bulunmaktadır.

III.

İktidarın Yapısı

Tasarı, Cumhuriyetin temel kuruluşunu üç kısımda mütalâa etmiş ve her alana dâhil kuvvetler arasındaki ilgileri de tesbit etmiştir.

1. Yasama maddelerin özel gerekçelerinde de görüleceği gibi, yasama aslî ve genel (mukaddes olmayan) bir yetkidir. Bu yetki doğrudan doğruya T. B. M. M. ne aittir. T. B. M. M., Anayasanın çizdiği sınırlar içinde kalmak şartıyla, gerekli gördüğü bir alanı düzenleyebilir. T. B. M. M., Türk Devriminden almış olduğu ismini muhafaza etmekte, fakat bu isim altında iki Meclisi kapsamaktadır. Yenilik, genel seçimle kurulan Cumhuriyet Meclisindedir. Cumhuriyet Meclisinin kurulması, demokratik düzenin bir teminatı ve memleketimizdeki siyasi buhranın hal çarelerinden biri olarak ileri sürülmüştür. Cumhuriyet Meclisi, iki Meclis sisteminin, bilhassa federal yapıda olmayan devletlerdeki tatbikatına uygun olarak, birinci Meclisle farklı yetkilere sahip kılınmıştır. Bu Meclisin Hükümetin teşkilinde ve sorumluluğunun tesbitinde yetkisi olmamasına rağmen; soru, genel görüşme ve Meclis tahkikatı gibi parlamenter kontrol vasıtalarını kullanarak Hükümetin denetlenmesinde rolü kabul edilmiştir. Kanunların yapılmasına katılmakta, nihai kararda müessir olmaktadır. Yapısındaki ve kuruluşundaki farklılıklardan dolayı bir istikrar unsuru hüviyetini taşımaktadır.

2. Yürütme : İktidar yapısının temel unsurlarından birisi de yürütmedir. Yürütme, esas itibarıyla yasamanın gösterdiği alanda hareket eden tâbî bir organdır. Parlamenter sistemlerde olduğu gibi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan ibaret olmak üzere iki yönlüdür. Cumhurbaşkanı'nın siyasi yetkileri, 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunundaki Devlet Başkanının yetkilerinden bazı farklılıklar göstermektedir. T. B. M. M. tarafından ve özel bir çoğunlukla seçilmesi, üst üste iki defa seçilememesi, görev süresinde partisi ile ilgisinin kesilmesi, seçim ile Meclis üyeliğinin sona etmesi, süresinin bitiminde Cumhuriyet Meclisinin tabîi üyesi olması, Cumhuriyet Meclisine ve bazı organlara üye seçmesi gibi yetkileri dolayısı ile siyasi münasebetler alanında bir denge unsuru olmasını sağlamaktadır. O, bu yetkilerle siyasi münasebetler alanında bir muvazene unsuru olma vasfını kazanmıştır. Bir Başbakanın sevk ve idaresindeki Bakanlar Kurulu ise, Yasama Organının çizdiği hukuki alan içerisinde Hükümet etme fonksiyonunu faal ve müessir bir şekilde yürütecek bir organ seviyesine çıkarılmıştır.

Yasama ile yürütme arasında karşılıklı ilgiler kurulmuş ve belirtildiği gibi yumuşak bir kuvvetler ayrılığı tesis edilmiştir. Bu münasebetler Millet Meclisinin Bakanlar Kurulunu, güven oyu vermemek suretiyle düşürebilmesi. Bakanlar Kurulunun da, buna karşı ve muayyen şartlar altında Millet Meclisinin yenilenmesini isteyebilmesidir.

3. Yargı :

Hukuk Devletinin temel unsuru bütün Devlet faaliyetlerinin hukuk kurallarına uygun olmasıdır. Bu uygunluğu sağlayacak makamlar yargı organlarıdır. Tasarı bütün Devlet faaliyetlerini kaideler hiyerarsisi içinde kazaî murakabeye tâbi tutmuş bulunmaktadır.

Yasama organının faaliyetleri yeni kurulan Anayasa Mahkemesinin kazaî denetimi altındadır. Bu denetimin müessiriyetini sağlamak için ilgililere tanınan iptal dâvası yetkisi yanında, defî yoluyla murakabe imkânı da açık bırakılmıştır.

Tasarının 113 üncü maddesi de kazaî denetimi bütün idarî eylem ve işlemlere teşmil etmek suretiyle Devlet faaliyetlerinin kazaî denetim sistemini tamamlamaktadır.

Kazaî denetimi yapacak organların bağımsızlığı bu denetimin ciddiyet ve müessiriyetinin şartıdır. Bu bakımdan, hâkimler ve mahkemeler üzerinde her çeşit tesirleri bertaraf edici hükümler tasarıya konulmuş, mahkemeler yürütme ve yasama organı karşısında tamamiyle bağımsız hale getirilmiş, hâkimlerin her türlü hakları teminat altına alınmış ve bu maksatla bir «Yüksek Hâkimler Şûrası» kurulmuştur.

Tasarı, Yüksek Mahkemelerimizi Anayasa organları haline getirmektedir. Anayasa Mahkemesi yanında, Yargıtay, Danıştay ve Askerî Yargıtay, tasarının kabul ettiği üs kaza sisteminin en yüksek organı olmak üzere Anayasada yer almıştır. Bunlar arasında doğabilecek görev uyumsuzluklarını gözecek olan Uyuşmazlık Mahkemesi de sistemdeki yerini bulmuş olmaktadır.

Her üç kaza sisteminin hususiyetleri göz önünde bulundurularak ayrı tanzimlere tâbi tutulması uygun görülmüştür. Bu bakımdan Yargıtayla Yüksek Hâkimler Kurulu arasında bir bağ tesis edilmiş, Danıştayın bağımsızlığı ve teminatı ise idarî rejimin ve idarî yargının hususiyetleri göz önünde bulundurularak farklı esaslara bağlanmıştır. Ayrıca idarî alt mahkemeler tesisi imkânları da açık bırakılmıştır.

Askerî yargıtay, ve askerî yargı hizmetin icapları ile, yargı görevinin gereklerini telif esasına göre tanzim olunmuştur.

IV.

Hürriyetler Rejimi

Tasarı, hürriyetler rejimini, üç plânda ele almıştır.

1. **Kişî hakları ve ödevleri.** Kişî hakları, Anayasa Tarihimizde uzun bir gelişmenin ulaştığı bir merhalenin ifadesidir. Bu tasarıda, genel mahiyetiyle, kişî hakları iktidarı sınırlayıcı bir demokratik prensip olarak yer almaktadır. Gerçekten, siyasî iktidar karşısında ferdin serbest kalacağı ve siyasî iktidarın müdahale edemeyeceği maddî ve mânevî alanlar, bugün artık tartışılması bile mümkün olmayan bir gerçektir. Tasarının özelliklerinden birisi, siyasî iktidarın sınırı olan bu kişî ve hak ve hürriyetlerinin kendi sınırlarının tâyini, kanun koyucunun takdirine mutlak olarak bırakılmamıştır, kanun koyucunun, hürriyetleri tanziminin sınırını esas itibarıyla Anayasanın kendisi tâyin etmiştir. Anayasa bir yandan geniş bir kişî hak ve hürriyetleri listesi tanzim etmiş, bir yandan da kanun koyucunun bunları, hangi ahvalde, hangi mülâhazalarla ne ölçüde sınırlayabileceğini işaret etmiştir. Ve nihayet, bu sınırlamanın, her hal ve kârda, hürriyet ve hakkın özünü tehlikeye sokacak noktaya kadar inemez.

2. Demokratik siyasî hayat kavramı ile ilgili haklar ve hürriyetler. Tasarının yeni ve temel vasıflarından birisi, şüphesiz, demokratik siyasî hayat kavramına açıkça yer vermiş olmasıdır; siyasî hayat, siyasî kuvvetlerin açık ve serbestçe hareket imkânını bulacakları bir ortamdır. Siyasî hayatın demokratik olabilmesi için, iktidarın karşısında halkın fikrini, reaksiyonlarını kısa bir deyimle umumî efkârı açıklayacak, ortaya çıkaracak, kanallize edecek vasıta ve müesseselerin bir hürriyet iklimi içinde çalışabilmeleri; bu vasıta ve müesseseler üzerinde siyasî iktidarın baskısı, vesayeti veya tekelinin olmamasıdır. Bu fasıldaki siyasî haklar önce, siyasî iktidarı halkın serbest rızasına halkın muvafakatına dayatmaktadır. Siyasî haklar, bu suretle, kişi hakları bölümünde zikrolunan haklarla birlikte Türkiye'deki siyasî rejimi, kaynağını halktan alan bir umumî efkâr rejimi haline getirmektedir. Siyasî partilerin kuruluş, işleyişleriyle ilgili hükümlerle bunların ister iktidarda, ister muhalefette bulunsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olduğunu belirten esaslar; dernek kurma ve toplantı hürriyetleri, basın hürriyeti ve bilhassa siyasî haklar bu maksadı temine elverişli bir şekilde sevkedilmiştir.

3. Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler. Batı demokrasisi, hürriyetçi yollarla, daha fazla hürriyet elde etme rejimidir. Çağımızın karmaşık sosyal ve iktisadî dünyası içinde daha fazla hürriyet ise, iktisadî ve sosyal bakımdan zayıf olan kişileri, grupları korumak, bunların maddî ve manevî varlıklarını geliştirme şartlarını hazırlamak ve bunlara klâsik kişi hak ve hürriyetleri yanında iktisadî ve sosyal haklar tanımakla kabildir. Zamanımızın demokratik devleti bu ödevi sahiptir. Devlet hayatı içinde, bu himayenin ve hizmetlerin sağlanmasını, bu alandaki engellerin kaldırılmasını istemek de sosyal bir haktır. Türkiye'de, çağdaş bir demokrasinin gereklerini yerine getirmek için bu yolda yürümek zorundadır.

Tasarı, sosyal ve iktisadî haklar bölümü, kişinin, aile ve meklek grubu gibi kategorilerin göreceği ve talebedeceği himayelerin nelerden ibaret olduğunu belirtmektedir. Çünkü tasarı, kişinin yalnız hürriyete değil, sosyete içinde bir iktisadî ünite olarak varlığını devam ettirmeye de haklı olduğunu kabul etmektedir. Tasarı, bu fasılda tanıdığı ve sağladığı iktisadî ve sosyal haklarla sosyal adaleti gerçekleştirme amacını da gütmüştür. Bu cümleden olmak üzere, Türkiye'deki iktisadî ve sosyal münasebetler alanında tek başına veya bir meslek grubu içinde yer alan insana; çalışabildiği müddetçe kabiliyet ve bigisine göre bir iş ve meslek edinme hakkı; bir meslek içinde gelişme ve ilerleme hakkı, gördüğü işe karşılık haklı ve âdil bir ücret alma imkânı; işini ve mesleğini maddî ve mânevî gücünü, sıhhatini koruyacak, israf olunmaktan alıkoyacak şartlar içinde görme hakkı; kendi elinde omıyan sebeplerle işini göremiyecek hale geldiği zaman yapabileceği bir yeni işe intibak etmek imkânı; keza, elinde olmıyan sebeplerle çalışamayacak bir hale geldiği zaman da kendisini ve ailesini sefalet düşmekten koruyacak garantiler elde etmek hakkı; iş ve meslekî menfaatlerini mensubolduğu grup içinde ve bu grup ile beraber diğer gruplara karşı koruma hakkı gibi imkânlar geniş ölçülerde tanınmıştır. Nihayet, bizzat aile olarak, bir meslek olarak bâzı sosyal müesseseler de himaye edilmiştir. Hülâsa insana ve onun içinde bulunduğu türlü gruplara böyle imkânlar tanınmıştır. Devlete de bu hususta bir ödev ve onu yerine getirmek üzere de sosyal ve iktisadî bakımdan teşkilatlanma vecibesi yüklenmiştir. Fakat yine zamanımızın bir gereği ve gerçeği olarak iktisaden az gelişmiş bir memleket olan Türkiye bakımından bir zaruretle karşılaşılmaktadır: Yüz yılların ihmalî sonunda gelişmemiş olan sosyal ve iktisadî yapımızı kalkındırma. Bu da iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma yoluyla Devlete bir ödev olarak yüklenmiştir. Devlet, bu geniş kalkınma politikasını millî tasarrufu artırmak gibi, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek suretiyle plânlama zorundadır. Bu görevini yerine getirebilmesi için de Devletin gerekli yetkiler ve hareket serbestliği ile teçhiz edilmesi sonucu ile karşılaşılır. Devlet, bunu, demokratik usullerle, demokrasi müesseselerini zedelemeyen yapmak zorundadır, bu suretle bir hürriyet ve kalkınma sentezinin gerçekleştirilmesi Türk toplumunun temel meselesi olarak tasarıda ortaya konmuştur. Bu sosyal meselenin mesut bir şekilde çözümü demokrasinin gerçek teminatı olacaktır. Bu sentez, nazik denge ve kontrol organlarına dayanan parlamenter rejim mekanizması sayesinde gerçekleştirilecektir. Bir taraftan Batı dünyasını olgunlaştıran siyasi gelenek terk edilmeyecek, bir ta-

raftanda millî ihtiyaçlar bir plâna bağlanacaktır. Türk demokrasisinin temel unsurları bu sentezde saklıdır. Ferdî mülkiyet, özel teşebbüs, aile gibi esaslar toplumsal değerleri içinde düzenlenmiştir. Bilhassa çalışmanın değerlendirilmesi ve toplumda gerçek yerini alması Türkiye Cumhuriyetinin niteliklerinden biri olarak kabul edilmiştir.

4. Hürriyetlerin teminatı: Tasarıda, memleketimizin son yıllar içinde uğradığı Anayasa ihhıraflarını önleyici ve hürriyetlerin teminatını teşkil edici tedbirler de yer almıştır.

Tasarı, rejimin demokrasiden bir inhıraf yapmaması, hürriyetlerin tecavüze uğramaması için, önce, rejimin müdir prensiplerini genel hükümler kısmında zikretmiştir. Sonra da, bütün Anayasanın içinde yer alan esasların bir dokunulmazlık, bir ihlâl edilmezlik ile tahkimi yoluna gitmiştir. Bu tahkim «Anayasanın üstünlüğü» prensibini kabul etmekle müeyyideye bağlanmıştır.

Tasarı, hürriyetlerin tecavüze uğramamasını sağlama noktasından hassasiyet göstermiştir. Bu maksatla, bir yandan Devletin her türlü idarî tasarrufları geliştirilmiş bir kazai kontrole tâbi tutulmuştur. Öte yandan da, bizzat yasama organının Anayasanın koyduğu sınırların dışına çıkmasını, Anayasa Mahkemesiyle sağlamak istemiştir. Bu konuda bilhassa üzerine dayanılan fikir, hürriyetlerin tanzimcisi olan yasama organının, bu tanzim içinde, hürriyetlerin özünü tehlikeye düşüremeyecek bir sınır ile çevrili kalması fikridir. Bahis konusu Anayasa Mahkemesi vasıtasıyla yasama organı, onun içinde hâkim durumda bulunan çoğunlukların iktidarı, başka bir deyimle doğrudan doğruya bizzat siyasî iktidar sınırlanmış olmaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığı zaman tasarı hürriyetlerin ve demokrasi düzeninin teminatını üniversite, radyo - televizyon, ajans gibi muhtar müesseselerin sosyal yapı içinde yer almasında görmüştür. Ayrıca mahallî idareleri muhtar bir müessese hüviyetine kavuşturması ve muhtar kamu tüzel kişilikleri ihdası da hürriyetlerin ve demokratik düzenin teminat bütününü tamamlayıcı sayılmıştır.

Nihayet bu tasarı, gerek siyasî haklar ve siyasî müesseseler alanında koyduğu hükümlerle, gerek siyasî teşkilâtın kuruluş ve işleyişi hususunda getirdiği kaidelerle siyasî oluşu bir aleniyet içinde cereyan etmeye sevk etmiştir.

Bu aleniyet içinde bir muhalefet müessesesinin mevcudoluşu ve bir fonksiyon görmeye imkânı kılınışı, hürriyetlerin teorik ve hukuki teminatı yanında, bütün Anayasa düzeninin ve hürriyetlerinin nihai ve pek müessir bir teminatı olmuştur,

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

MADDE — 1.

1924 Teşkilâtı Esasiye Kanununun değiştirilmez 1. inci maddesinin tekrarıdır. Bu hüküm halen yürürlüktedir ve gerek müzakeresinin, gerek oylanmasının söz konusu edilemeyeceği aşikârdır.

29 Ekim 1923 te, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı maddelerini «tavzihan tādil» eden kanunla ilân edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetinin teyidi ve devamını ifade eden bu madde, Türk Devriminin hukukî ifadesidir.

Bu madde, Türkiye Cumhuriyeti adı ile bir Devletin kuruluşunu, bu Devletin ve Hükümetinin şekillerini tesbit etmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin her türlü saltanat, şahıs ve zümre hâkimiyeti şekillerini reddeden demokratik bir Devlet olduğunu bu madde açıklamaktadır.

MADDE — 2.

Türk Cumhuriyetinin vasıfları 4 prensip içinde ifade edilmiştir :

1. **Türkiye demokratik bir Cumhuriyettir;** Halk iradesi ve halk idaresine dayanır. Millet kendi kendisini idare etmesi esası kabul edilmiştir. Demokratik tâbirine, aynı zamanda «Hukuk Devleti prensiplerine riayet etme esası» da dâhildir.

2. **Türkiye Cumhuriyeti Lâiktir;** Dinin Devlet işlerine karışmasını ve hukukun aklî olmıyan (naklî) kaynakların tesir altında bulunmasını reddeder. Bunun dini inkâr mânasına gelmediği, ancak dinin fertlerin vicdanına terk edildiğini ifade ettiği şüphesizdir. (19 ncü maddede din ve vicdan hürriyeti hakkında konulan hükme bakınız).

3. **Türkiye Cumhuriyeti hürriyetçidir;** İnsan hak ve hürriyetleri temeline dayanır. Her ne kadar Batılı mânada «demokratik» mefhumu aynı zamanda «hürriyetçiliği» kapsar da, bu iki mefhum muhakkak surette birbirinin içinde telâkki edilmek zorunda değildir, veya hiç değilse bu yolda temayüller de mevcuttur. Onun içindir ki, sadece millî irade ve seçim esasının kâfi gelmeyip, millî iradenin dahi ferdî hak ve hürriyetler esasına riayet etmesi lüzumunu ifade eden hürriyetçilik ilkesi ayrıca belirtilmiştir. Bu ilkenin belirtilmesi, 4 ncü vasıf olan sosyalliğin, asla totariter istikamette tefsir edilemeyeceğinin de en sağlam teminatını teşkil eder.

4. **Nihayet, Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir Devlettir.**

Başka bir deyimle çalışma ve sosyal adalet ilkelerine dayanır.

«Sosyal Devlet» fertlere yalnız klâsik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda, onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddî ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife edinen Devlettir. Modern Anayasa, asgari geçim şartlarından, sıhhi bakımdan, öğrenim imkânlarından ve hele barınacağı bir konuttan yoksun bir kişinin gerçek anlamda hür olamayacağını kabul eden zamanımızın hukuk ve siyaset ilmine ve Devlet görüşüne uygun olarak fertlere ve vatandaşlara sosyal bir takım haklar tanımak zorundadır. Her sınıf halk tabakaları için refah sağlamayı kendisine vazife edinen zamanımızın Devleti (refah devleti), iktisaden zayıf olan kişileri, bilhassa işleri bakımından başkalarına tâbi olan işçi ve müstahdemleri, her türlü dar gelirli ve yoksul kimseleri himaye edecektir. Bu suretle, hem insan şahsiyetine hürmet etmek vazifesini yerine getirecek, klâsik hürriyetlerin gerçeklerle alay eden bir mahiyet almasına mâni olacak, hem de çalışan geniş halk tabakalarının refaha kavuşması sayesinde toplum hayatı için daha ve-

rimli olmaları hedefine de ulaşacaktır. Gerçekten, maddi (malî ve iktisadî) imkânlardan, yaşama için zaruri olan gelir kaynaklarından ve varlıktan mahrum olan halk tabakaları için, klâsik hürriyetler yalnız kâğıt üstünde kalan parlak fakat boş lâflardan başka bir değere sahip olamaz. Nihayet şurasını da kaydetmek gerekir ki, sosyal adalete karşı kaygısız kalan devletler, toplum hayatının müfrit sol veya müfrit sağ cereyanlara kapılarak totaliter istikamette sürüklenmesine engel olamamaktadırlar. Zamanımızın medenî memleketlerinde hemen hemen ittifakla kendini gösteren temayül, (sosyallik) istikametindedir. Sosyal olamıyan demokrasi, toplum hayatının gerçekleri karşısında cevherini kaybetmeye ve neticede yıkılmaya mahkûmdur.

Bu sebeptendir ki «sosyal zihniyet», yalnız fertlerin refah ve saadeti için bir teminat değil, aynı zamanda toplum hayatının geleceği bakımından da demokrasinin en sağlam garantisidir. Zira komünizme karşı en tesirli kalkan, onu lüzumsuz hale getiren sosyal adaletin gerçekleşmesidir.

MADDE — 3.

Türk milletinin ve Türk ülkesinin bölünmezliği ve bütünlüğü her türlü izahtan vâreste bir tarihi vâkıa ve hukukî temeldir.

MADDE — 4.

Bu maddede, Millî Mücadeledenberi Devlet yapımızın temelini teşkil eden Millî egemenlik esası ve bundan çıkan neticeler tanzim edilmektedir.

Egemenlik kavramı üzerinde uzun boylu izahatı gerekli görmüyoruz. Ancak şu kadarını belirtelim ki, burada bahis konusu edilen egemenlik Devletler Hukukunda bağımsızlığı ifade eden bir mefhum olarak kullanılmış değildir. İç hukukta, egemenlikten Devlet iktidarının sahibi veya kaynağı anlaşılmak gerekmektedir. Millî Mücadelenin siyasi felsefesi ve Anayasa geleneğimize göre bir anlamdaki egemenliğin sahibi millettir. Millet bu iktidarını - veya egemenliğini - herhangi bir kişi veya zümre ile paylaşmamaktadır. Bu bakımdan, bu aidiyet «kayıtsız ve şartsızdır.» Bu hususu bütün açıklığı ile belirtmek için, 2 nci fıkranın birinci cümlesi egemenliğin kullanılmasının dâhi belli bir kişiye, zümreye veya sosyal sınıfa bırakılmıyacağına işaret etmektedir.

Madde, aynı zamanda, Devlet yetkilerinin sınırlarını ve nasıl kullanılacağını da belirtmektedir. Bu yetkiler ancak, Anayasanın koyduğu esaslara göre kullanılabilir. Bu, hukuk Devletin zarurî bir neticesidir. Hiçbir kurulmuş organ Anayasa sınırlarını aşamaz veya kaynağını Anayasadan almıyan bir yetki kullanamaz. Nitokim, 8 inci madde kanunların Anayasaya aykırı olamayacağını da belirtmiştir.

Maddenin son cümlesi aynı zamanda Devlet yetkilerinin devredilmezliği fikrini de ihtiva etmektedir. Gerçekten, bir organın yetkilerinin kaynağı Anayasa olduğuna göre, yahut başka bir ifade ile her organın yetkileri Anayasa ile gösterilmiş bulunduğuna göre, bir organın kendisine ait olıyan bir yetkiyi kullanması Anayasada kaynağını bulamıyacak ve bu bakımdan Anayasaya aykırı olacaktır.

MADDE — 5, 6, 7.

Bu üç madde Devlet yetkilerini üç grup halinde toplamaktadır.

Eski Anayasamızın yasama ve yürütmeyi Millet Meclisinde topladığı, böylece kuvvetler birliği esasını kabul ettiği umumiyetle ileriye sürülmüştü. Vâkıa eski Anayasamız da, prensip olarak yasama ve yürütme yetkisini T. B. M. M. ine vermekle beraber, yürütme yetkisinin kullanılmasını Cumhurbaşkanına ve Bakanlar Kuruluna bırakmış bulunuyordu. Anayasa ile böyle bir delegasyon yapıldığına göre, yürütme yetkisinin yasama organı tarafından kullanılması bahis konusu değildir. (Bk. 801 sayılı tefsir kararı).

Yeni Anayasa Tasarısında, bu hususu daha da sarîh olarak belirtmek uygun görülmüş ve yasama yetkisi T. B. M. M. ne, yürütme de Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır.

Ancak, her iki yetkinin gerek menşee, gerek mahiyet bakımından farkını belirtmek maksadiyle, yasama için yetki deyimi kullanıldığı halde, yürütme için görev deyimi uygun görülmüştür. Gerçekten, yasama - Anayasanın sınırları içinde - sahası ilkel ve genel bir yetkidir. T. B. M. M. herhangi bir sahayı, Anayasaya uygun olmak şartıyla düzenleyebilir, yahut düzenlemiyebilir. Halbuki yürütme sadece kanunların uygulanması demektir. Kanun olmayan yerde, Türk hukukuna göre, yürütme de yoktur. Yürütme organı, kaynağını kanundan almıyan bir tasarrufta bulunamaz. Buna mukayeseli hukuksal bir misal göstermek için, eski Anayasamızda da mevcut bulunan tüzükler çıkarma yetkisiyle Fransa ve İtalya'da yürütme organının bu sahadaki yetkilerini karşılaştırmak isteriz.

Fransa'da III ncü ve IV ncü Cumhuriyet rejiminde yürütme organı bir kanun olmadan dahi tüzük yapmak yetkisine sahip bulunuyordu. İtalya'da daha da ileri olarak Cumhurbaşkanını kanun kuvvetinde kararname yapabilmektedir. Bizim Hukukumuzda ise yürütme organı ancak mevcut bir kanunun uygulanması için tüzükler çıkarmak imkânına sahiptir.

Görülmektedir ki, yasamanın ilkel ve genel olmasına karşılık, yürütme müştak (derivé) bir yetki olarak görülmektedir. Görev kelimesiyle bu fark belirtilmek istenmiştir.

Yasama ile yürütme için ayrı deyimler kullanılmasının önemli bir sebebine daha işaret etmek isteriz. Kanunun mevcut olduğu yerde sadece yürütme değil, aynı zamanda prensip olarak yürütme mükellefiyeti de mevcuttur. Gerçekten, yasama organının aksine olarak yürütme organı kanunun kendisine yüklediği işleri yerine getirmemekten de hukuken sorumludur. Bu sorumluluk idari kazada tecelli etmektedir.

Yargı yetkisine gelince, yeni Anayasamızda o da tam bir genel ve ilkel yetki olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. Bir defa Anayasa Mahkemesi kurulmuş olmakla, Devletin hukukî tasarruflarının tamamı yargı denetimine bağlı kılınmıştır. Ayrıca, yürütmenin aksine olarak, kanun olmasa da, ihtilâfın mevcut bulunduğu her yerde yargı vardır. Gerçekten tasarının 31 inci maddesinin ikinci fıkrası : «Hiçbir mahkeme görev ve yetkisi içindeki dâvaya bakmaktan kaçınamaz», demektedir. Şu halde bir mahkemenin kendisine sunulan bir ihtilâfı, bunu çözümleyen bir kanun bulunmadığı sebebiyle reddetmesi bahis konusu değildir.

Ayrıca, yargı yetkisi tamamiyle bağımsız bulunması ve faaliyetinde ne yasama ve ne de yürütmeden emir ve talimat almaması, (M. 132, 1), kararlarına bu organların uymasının mecburi olması (M. 132, 2) yargının Türk Milletini adına genel ve ilkel bir yetki olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan yargı için de yetki deyimi kullanılmıştır.

MADDE' — 8.

Eski Anayasamızda da kanunların Anayasaya aykırı olamayacağı belirtilmiş ve Anayasaya aykırı kanun mefhumu mevcut bulunmuş olduğu halde, bu kabil kanunların çıkarılmasını önleyecek müessir bir kontrol sağlanamamıştır. Tasarı, ihdas ettiği Anayasa Mahkemesi ile, bu kontrolü sağladığı gibi, 8 nci maddenin ikinci fıkrasında eski Anayasanın maksadını daha belirli bir hale getirmektedir. Bu suretle Anayasa kaidelerinin sadece yasama organına hitabettiği gibi yersiz iddialar önlenmekte ve Anayasa hükümlerinin kurullar hiyerarsisindeki mevkiine işaret edilmektedir.

MADDE — 9.

Eski Anayasanın ilgili maddesi genel esaslar arasına alınmak suretiyle, değişmezliğin temel mahiyeti belirtilmek istenmiştir.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

Birinci Bölüm

GENEL HÜKÜMLER

A. SİSTEMATİK BAKIMDAN

Hürriyetlerin mufassal olarak düzenlenmesi yolu tercih edilmiştir.

Gerek ferdî hak ve hürriyetlerin, gerek iktisadî ve sosyal hakların, Anayasada sadece umumi formüllerle zikredilerek, münferit her hak, hürriyet ve dokunulmazlığın düzenlenmesi ve sınırlandırılmasının kanunlara bırakılması yolu bâzı Anayasa koyucularınca savunulmuştur. Kolaylığı ve pratik faydaları şüphesiz olmakla beraber, yasama organına çok geniş ve elâstiki yetkiler bahşeden bu sistem, hürriyet ve demokrasi geleneklerinin kökleşmemiş olduğu memleketlerde, temel hakların korunması için yeterli görünmemektedir. Ayrıca, memleketimizde geçirilmiş olan tecrübelerin ışığında, temel hakların sınırlarının doğrudan doğruya Anayasada ve etraflı bir şekilde belirtilmesi istikametinde kuvvetli bir cereyan doğmuştur. Memleketimizin demokrasi ve hürriyet tarihinde, içinde bulunduğumuz safhanın arz ettiği ihtiyaçlar ve özellikler, sadece birtakım umumi prensipler vaz'ederek münferit hakların sınırlandırılmasını kanunlara bırakan yolun kabulünü tehlikeli hale getiren faktörlerdir. Gerçekten, 1946 dan bu yana kendisini gösteren gelişme, umumi formüllerle kabul edilmiş ve kanunlar tarafından teferruatı serbestçe tesbit edilebilen bir hürriyetler listesinin, ne derece teminatsız olduğunu ve sonunda hürriyetlerin tamamen ortadan kalkması neticesini önliyemediğini fiilen ispat ettiğine göre, pek kısa bir zaman önce yaşamış olan siyasi faciayı bilmemezlikten gelerek, bir kere daha aynı sistemin tecrübe edilmesinin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

Bu sebeple, Anayasanın hem bütün temel hakları saymasını ve hem de bu hakların düzenlenmesinde kanun koyucunun dahi aşamayacağı birtakım sınır ve kayıtlar koymasını, gerek memleketimizin ihtiyaçlarına, gerek tarihi gelişmeye uygun görüyoruz. Binaenaleyh, tasarının münferit hak, hürriyet ve dokunulmazlıkların kanun koyucu tarafından sınırlandırılmasında, belli istikamet ve gayelere bağlı kalması esasını kabul etmiş olmasında isabet vardır. Nitekim birçok yeni Anayasalar, meselâ İtalyan ve Alman anayasaları da bu yolu tutmuştur.

B) KLÂSİK HAK VE HÜRRIYETLERİN YANINDA MODERN VE SOSYAL HAKLARA DA GENİŞ ÖLÇÜDE YER VERİLMİŞTİR

Birinci Dünya Harbinden ve hele İkinci Dünya Harbinden sonra milletler genel olarak bir gerçeği kabul etmişlerdir; o da, mesut bir toplum hayatının gerçekleşebilmesi için, klâsik hürriyetlerin tanınması asla yetmemektedir. İktisadî alanda zayıf ve tâbi durumda olan geniş halk tabakalarının yaşama için zarurî olan ihtiyaçları yerine getirilmedikçe; milyonlarca insan, çalıştığı veya çalışmaya âmade olduğu halde, insan gibi yaşama şartlarına sahip olmadıkça, Amerikan ve Fransız İnsan Hakları beyannamelerinden bu yana demokratik hayatta bayrak haline gelmiş olan klâsik hürriyetler kâğıt üstünde kalmıya mahkûmdur. Bundan başka, toplum hayatı içinde iktisaden zayıf durumda olan milyonlarca vatandaşın ezilmesine ve teker teker mahvolmasına seyirci kalan bir Devlet, hem iktisadî gücünü her gün biraz daha kaybetmek, hem de rejim bakımından büyük sarsıntılara ve çöküntülere uğramak tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyor demektir.

İşte bu sebeptendir ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de oybirliği ile kabul edilen sosyal haklarla ilgili hükümler, artık bütün Anayasalarda yer alan insan hürriyet ve haysiyetinin gerçek zaferi olarak karşılanan hukuk kaideleri haline gelmiştir. İkinci maddenin izahında sosyal Devlet mefhumu münasebetiyle söylenenleri burada tekrar etmeyi lüzumsuz sayarız.

Ancak bir kere daha belirtmek gerekir, sosyal hakları tanımak, bâzılarının yanlış olarak ifade ettiği gibi, asla sosyalizmi kabul etmek mânasına gelemez. Bugün sosyalizmle hiçbir ilgisi olmıyan memleketlerde dahi hem «Sosyal Devlet» mefhumu benimsenmiş, hem de sosyal haklar tanınmıştır. «Sosyal haklar» iktisadî bir doktrinin değil, her şeyden önce hümanizmin ve insanlığın adalet duygusunun mahsulüdür; fert haysiyetine hürmetin ve ferdi mukaddes bir varlık olarak kabul etmenin mantıkî ve hattâ kaçınılmaz neticesidir.

Nihayet, Devletin iktisadî gücünün bu tedbirlere yetmiyeceğini ileri sürerek endişe duymaya da mahal yoktur. Zira 51 nci madde bu gibi endişeleri giderecek hükmü taşımaktadır.

Menfi statü hakları diye vasıflandırılan ve Devletten fertlerin hürriyetlerine sadece gölge etmemesini istiyen birinci bölümdeki klâsik haklardan sonra, iktisadî ve sosyal alandaki hak ve hürriyetleri düzenliyen ikinci bölümdeki hükümleri takiben, ferdin millî iradeye ve Devlet idaresine katılmasını sağlayan siyasi hakların düzenlenmesini ve bu arada kişinin topluma karşı olan temel vazifelerinin de Anayasada yer alması sisteminin tabîî bir sonucudur.

MADDE — 10.

Temel hakların niteliği ve korunması

Temel haklar kısmının genel hükümler bölümünde yer alan ilk maddenin birinci fıkrasında, bu hakların müşterek vasıfları belirtilmektedir. Doktrin münakaşalarına yer bırakmamak için eski Anayasamızda olduğu gibi bu hakların tabîî hukuka dayandığı ifade edilmemiş, fakat onların siyasi iktidarın arzu ve takdirine göre yok edilemeyecek haklardan olduğu da kesin surette belirtilmiştir.

İkinci fıkrasında ise, temel hakların gerçekleştirilmesi Devlet için bir vazife olarak ilân edilmiştir. Devlet bir taraftan bu hakları demokratik nizam ile bağdaşamıyacak surette sınırlayan engelleri kaldıracak, diğer tarafta da kişinin maddî mânevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlıyacaktır.

Bu madde genel bir direktif mahiyetinde olup, ikinci ve üçüncü bölünideki birçok maddeler esasen Devletin bu menfi ve müsbet vazifeleri nasıl yerine getireceğini göstermektedir.

MADDE — 11.

Temel hakların kanunla düzenlenmesi ve özünün korunması

Temel hakların genel hükümler kısmının ikinci maddesinin ilk fıkrasında bu hakların ancak kanunla sınırlanabileceği belirtilmektedir. İdarî kararlar veya nizamnamelerle temel hak ve hürriyetler kayıtlanamazlar. Bu kaide modern Anayasa hukukunun prensiplerine tamamen uygun olduğu gibi, eski Anayasamızın nci maddesinde de ifade edilmiş bulunmakta idi.

İkinci fıkrada, temel haklar kısmının en önemli hükmü yer almaktadır. Alman Anayasasının 19. maddesinden ilham alınarak formüle edilmiş olan bu hüküm, temel hak, hürriyet dokunulmazlıkların kanunlarla düzenlenmesi bahanesiyle bu hakların tahrip edilmemesini teminat altına almaktadır.

Öteden beri hakların sınırlanması meselesinde aşılın tehlike bu tahditlerin çok ileri gitmesi neticesinde cevherinin imha edilmesidir. Hürriyetleri tahribedenler, dima bunları sadece düzenlediklerini iddia etmişlerdir. İşte bu düzenlemenin hakkın özünü tahribe kadar gidemeyeceği esasını koyan nci maddesinin ikinci fıkrası kanun koyucunun yetkisini kayıtlayan pek önemli bir kaidedir. Anayasa Mahkemesi bu genel ölçüyü göz önünde bulundurarak, her hangi bir tahdidin

Anayasaya aykırı olup olmadığına karar verecektir. Eğer sınırlama, bir temel hak ve hürriyet veya dokunulmazlığın cevherini tahrip ediyorsa, Anayasaya aykırılığı dolayısıyla hükümsüz sayılacaktır.

MADDE — 12.

Eşitlik

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde, bütün anayasalarda ve 1924 tarihli Anayasamızda yer alan eşitlik prensibinin lüzumunu izaha ihtiyaç yoktur. Fıkranın formülüne gelince : Bu da genel olarak rastlanan formüllere uygundur.

2 nci fıkra ifade edilen «İmtiyazların mülga olduğu esası» dahi, birçok anayasada ve eski Anayasamızda mevcudolan bir hükümdür.

MADDE — 13.

Yabancıların durumu

İnsan hakları arasında genel olarak yer alan özel teşebbüs hürriyeti, toplanma hürriyeti, basın hürriyeti gibi bir kısım hürriyetlerin, yabancılar bakımından farklı bir surette düzenlenmesi, genel olarak kabul edilen bir yoldur; ve böyle bir davranışın demokratik esaslara aykırı olduğu da iddia olunamaz. Nitekim, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de bu imkân açıkça tanınmıştır. Her hürriyette vatandaşları ve yabancıları ayrı ayrı mütalâa edecek yerde, yabancıların durumunun devletlerarası hukuka uygun olarak kanunla düzenleneceğini belirten bir genel hükmün konulması daha pratik yoldur.

İkinci Bölüm

KİŞİ HAKLARI VE ÖDEVLERİ

MADDE — 14.

Kişî dokunulmazlığı

Temel hak ve hürriyetlerin en başında geleni, bir şahsın kendi bedeni üzerinde sahibolduğu hak ve fizik hürriyetidir. Can emniyeti ve vücut bütünlüğünün mâsun olması, bütün hürriyetlerin ilk şartıdır. Can mâsun olmadıkça ve beden üzerinden fizik hürriyeti sağlanmadıkça, ferdin iç huzuruna kavuşmasına ve diğer birçok hürriyetlerin fiilen gerçekleşmesine imkân yoktur. Bütün anayasalarda ve bu arada eski Anayasamızda da yer alan bu hürriyet, her türlü şüphe ve münakaşanın üstündedir.

Toplum hayatının zaruri kıldığı hallerde şahıs hürriyetinin kayıtlanması bahis konusu olunca bu kayıtları dahi sınırlama lüzumu kendisini gösterir. Kanun koyucunun, şahıs dokunulmazlığını istediği gibi kayıtlıyabilmesi, modern hukuk ve Devlet anlayışına uygun düşmez. İşte bu sebeple, şahıs hürriyetini kayıtlıyan hükümlerin iki istikamette sınırlanması gerekir : 1. — Hangi hallerde şahıs hürriyetinin kayıtlanacağı kanunda belirtilmelidir. 2. — Bu hallerde dahi bir kimsenin fizik hürriyeti ve şahıs dokunulmazlığı ancak hâkim kararı ile sınırlanabilmelidir. Tasarıda diğer modern anayasalara uygun olarak bu iki kayda yer verilmiştir.

Tevkif ve yakalama ile ilgili otuzuncu madde hükümleri dahi, şahıs hürriyetini sağlayan garanti-lerdendir.

MADDE — 15.

Özel hayatın gizliliği

Özel hayatın dokunulmazlığı esas, bir şahsın bedeninin tamamlığına dokunmama, mevcut hürriyetini engellememe kaidesi yanında, o şahsın maddî ve mânevî alanda temadisi demek olan hususî hayatının, aile hayatının, üstünün, eşyalarının ve evrakının da dokunulmazlığını ifade eder. Özel hayatın dokunulmazlığı şahıs hürriyetinin bir devamı mahiyetindedir. Ancak toplum hayatının zaruretleri sebebiyle bu dokunulmazlığın dahi istisnalarını kabul etmek gerekmektedir. İkinci fıkra bu istisnaları göstermektedir. Bunda da asil olan mahkeme kararı ise de, gecikmede kamu düzeni bakımından sakınca olan hallerde, istisnaî olarak, kanunla bu yetkinin başka mercilere de tainabileceğinin belirtilmesi zarurî görülmüştür.

MADDE — 16.

Konut dokunulmazlığı

Yine şahıs hürriyetinin bir devamı mahiyetinde olan mesken dokunulmazlığı (Anayasa 71), hemen bütün Anayasalarda olduğu gibi tasarıda derpiş edilmiştir. İkinci fıkroda iki istisna kabul edilmiştir. Kanunda gösterilen hallerde hâkimin kararı ile ve kamu düzeni veya millî güvenlik bakımından hâkim kararını beklemeye imkân yoksa (acele hareket edilmesinde zaruret varsa), kanunun gösterdiği mercilerin emri ile mesken aranabilecektir. Ancak bu halde dahi kanunda derpiş edilen usûl ve şekillere riayet etmek şarttır.

Mesken masumiyetinin şahıs hürriyeti ve fert huzuru için ifade ettiği mâna düşünülürse, bu sıkı kayıtların konulmasındaki sebep kolayca takdir edilir.

MADDE — 17.

Haberleşme ve gönderişme hürriyeti

Haberleşme hürriyeti ve haberleşmenin dokunulmazlığı dahi, bütün medeni memleketlerin anayasalarında ve 1924 Anayasasında ilân edilmiştir. Bu hürriyetin sınırlanması ve bu dokunulmazlığın giderilmesi ancak hâkimin kararı ile olacaktır. Hâkimin bu yolda karar vermesi de sadece kanunda gösterilen hallerde hasredilmiştir. Örfî İdare halinde konulacak kayıtlar mahfuzdur.

Gönderişme hürriyetini, haberleşme hürriyeti gibi mutlak olarak kabul etmek mümkün değildir. Esasen bir yabancı anayasa istisna edilecek olursa, diğer anayasalarda da bu hürriyetin Anayasa teminatına bağlanmadığına şahit olmaktadır. Bu sebeple, gönderişmenin ihtiyaçlara göre kanunla serbestçe düzenlenmesi yerindedir.

MADDE — 18.

Seyahat ve yerleşme hürriyeti

Klasik hürriyetler arasında yer alan seyahat hürriyeti, 1924 tarihli Anayasamızın 78 nci maddesinde olduğu gibi, toplum hayatının zaruretleri bakımından bazı kayıtlara tâbi tutulmuştur. Bugün seyahat hürriyeti yanında onun bir eşi olarak belirtilen yerleşme hürriyeti de tasarıda seyahat hürriyetiyle birlikte düzenlenmiştir.

Yerleşme hürriyetinin, seyahat hürriyetinden de ileri giden bazı kayıtlara tâbi olması, modern Devletin bigâne kalamıyacağı iktisadî ve sosyal gelişmeyi düzenleme ve sağlama zaruretinin kaçınılmaz icabıdır. Ormanları ve diğer tabiat servetlerini koruma, zararlı bazı sosyal gelişmeleri önleme maksadiyle belli bölgelerde yerleşmenin kanunla sınırlanmasını kabul etmek yerleşme

hürriyetinin özünü imha etmek sayılamaz. Bilhassa memleketimiz gibi iktisadi ve sosyal alanda az gelişmiş bir memlekette bu gibi kayıtlamalardan kaçınılamaz. İşte ikinci fıkra kanun koyucuya bu imkânı sağlamaktadır.

Yurt dışına çıkma hürriyeti bilhassa döviz ve bazı hürriyet mülâhazalarıyla kayıtlanabilir. Bu sebeple bu hakkın sınırlanması kanuna bırakılmıştır. Ancak kanunun koyacağı sınırların demokratik esaslara uygun olacağı ve bu hürriyetin kullanılmasını tamamen idari makamların taktirinê (keyfine) bırakmak suretiyle onun özünü yok edemeyeceği de şüphesizdir ve 11 nci maddenin hükmü icabıdır.

MADDE — 19.

Vicdan ve din hürriyeti

Bu maddenin ilk fıkrasında, yüz yıllardan beri temel hak ve hürriyetlerinin en başında gelen vicdan ve din hürriyeti ve onun bir tatbiki mahiyetinde olan ibadet hürriyeti ilân edilmiştir.

İkinci fıkra, vicdan hürriyetinin her türlü müdahaleden mâsum olduğunu ifade etmektedir.

Üçüncü fıradaki hüküm, vicdan hürriyetinin tabii bir sonucudur; din eğitime tâbi olup olmayı, fertlerin isteğine bırakmaktadır.

Dördüncü fıkranın hükmü, vicdan hürriyetinin kötü kullanılamayacağını, bir istismar kaynağı haline getirilemeyeceğini ifade etmektedir ki, memleketimizin geçirdiği acı tecrübelere dayanmakta ve hayati bir ihtiyaca cevap vermektedir. Din ve vicdan hürriyetini tanımanın gayesi, hiçbir zaman dinî duyguların siyasî alanda bir aldanma ve aldatma vasıtası haline getirilmesi ve dinin din bezirgânlarının elinde kirletilmesi imkânını yaratmak olmadığına göre, böyle bir yasağı tanımanın din ve vicdan hürriyetine aykırı olmadığı, bilâkis, onu korumanın ve sağlamlaştırmanın en esash bir şartı olduğu kabul edilmek gerekir. Ancak demokratik toplum hayatında pek önemli bir yeri olan siyasî partilerin - 6187 sayılı Kanunun derpiş ettiği üzere - herhangi bir sulh mahkemesi tarafından kapatılması caiz görülemeyeceğinden, bu yetkinin sadece Anayasa Mahkemesine tanınması demokratik prensiplerin icabıdır.

MADDE — 20.

Fikir hürriyeti

Bütün ferdî hürriyetlerin anası olan fikir hürriyetini düzenleyen yirminci madde hükmünü izaha dahi hacet yoktur. Birinci fıkroda kişilerin fikir ve kanaatlerini serbestçe açıklayabileceği; ikinci fıkroda da, bunları açıklamaya mecbur tutulamayacağı belirtilmiştir ki, bu iki hüküm birbirini tamamlamaktadır. Birisi müspet, diğeri menfi cepheyi ifade etmektedir.

MADDE — 21.

Bilim ve sanat hürriyeti - öğrenim ve öğretim hürriyeti

İlk fıkroda bir taraftan ilim ve sanat hürriyeti diğer taraftan da öğrenme, öğretme hürriyeti genel olarak ilân edilmiştir. İlme ve sanata boyunduruk vurmaya totaliter gelişmelerden ve Batı âleminde yaşamış olan acı tecrübelerden sonra, yeni anayasalarda çok kere, ilim ve sanatın hür olduğunu açıkça belirtme lüzumu hissedilmiştir. Alman ve İtalyan anayasalarını misal olarak zikredebiliriz. Memleketimiz bakımından da hükmün faydalı olacağına kaaniiz.

Öğretimin, ancak Devletin gözetim ve denetimi altında serbest olabilmesi de tabiidir. Hürriyet ve demokrasi alanında pek ileri gitmiş memleketlerde dahi durum böyledir.

Özel okullar, hemen her memlekette öğretim dâvasının önemli konularından biri haline geldiğinden, anayasalar bu alanda da bazı prensipler koymayı ihmal etmemektedirler.

Anayasamızda da bir yandan özel okulların tanındığını, diğer yandan da bunların tabii olacağı esasların «kanunla düzenleneceğini» ilân etmek uygun görülmüştür. Nihayet, bunların seviye-

lerinin Devlet okullarınınkinden aşağı olmasına göz yumulmaması için, bu yolda bir hükmün Anayasaya konulmasının da bir ihtiyaca cevap vereceği, özel okulların durumunu inceleyen şahıslarca teslim edilir.

Son fıkra, bir zamandanberi tarihin akışını tersine çevirmeye çalışan gerici cereyanların, (mahalle mektepleri, sübyan mektepleri gibi) orta çağ metodları ile memleket gençlerine musallat olmasını önlemek maksadiyel sevk edilmiş bir hükümdür.

MADDE — 22 - 27.

Basın ve yayıncı ilgili hükümler

Basın hürriyetinin diğer hürriyetlerin teminatı olduğu yolundaki gerçeği, bilhassa zamanımızda, demokrasinin alfabesi arasında yer almaktadır. Totaliter Devlet istikametindeki gelişmelerin, ilk adımlarını, dördüncü kuvvet olarak vasıflandırılan basının işliyezmez hale gelmesi hedefini güden tedbirler teşkil edeceği içindir ki, yeni Anayasalarda basın hürriyetini sağlayan hükümlere geniş ölçüde yer vermektedir. Misal olarak 1952 Yunan Anayasasını zikretmek isteriz. Tasarıda da bu yol tercih edilmiştir....madde içinde yer alan basınla ilgili hükümler, basın hürriyetinin modern Anayasa hukukundaki anlamına uymakta ve memleketin ihtiyaçlarına da cevap vermektedir.

Zira bugün artık basın hürriyeti, sadece sansürün kaldırılması anlamında değil, basının fiilen serbest ve tesirli olması, görevini yerine getirebilmesi için karşılaşabileceği, siyasi, idari, iktisadi bütün engellerden kurtulması ve Devlettten gerekli yardımı görmesi olarak anlaşılmaktadır.

Bu tanzim tarzının fazla mufassal olduğu ve bu hükümlerden bazılarının Basın Kanununa veya kanunlarına bırakılması tezi müdafaa edebilirse de, basının 150 yıllık Hürriyet mücadelesinde ne gibi baskılara maruz kaldığı malûm olduğundan, memleketimizdeki umumî temayüle ve yeni Anayasaların birçoğunda benimsenen tutuma uygun olarak tafsillatlı hal suretini tercih etmek memleket realitelerine uygun düşecektir.

MADDE — 22.

Basın hürriyeti - Sansür yasağı - Basın hürriyetinin zararları - Yayın yasağı - Toplatma - Devletin basın alanındaki görevleri

İlk fıkradaki klâsik hüküm ifade edilmiştir.

İkinci fıkrada, birincide olduğu gibi Devletin basına sadece gölge olmaması esası konulmakta, onun görevini yerine getirebilmesi için bazı yardımlarda bulunması, tedbirler alması gibi müspet vecibeleri derpiş edilmektedir. Bu hüküm, sosyal Devlet anlayışının basın hürriyeti alanındaki tezahürüdür.

Üçüncü fıkrada basın hürriyetinin toplum hayatının zaruretleri bakımından tâbi olacağı sınırları göstermektedir. Birçok eski anayasalarda olduğu gibi, «Basın, kanunu dairesinde hürdür» diyen pek genel bir hüküm koyarak, «Basın, kanunu hükümleri neticesinde hürriyetten mahrumdur» sonuca ulaşılmaması için, kanun koyucunun hangi istikâmette sınırlar koyabileceği Anayasa-da belirtilmiştir. Bu sınırlar memleketimizin dâhil bulunduğu 4 . 11 . 1950 tarihli Avrupa «İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerini Koruma Anlaşmasının» 10 ncu maddesinde belirtilen sınırlara uygundur.

Dördüncü fıkra yayın yasağını derpiş etmektedir. Bâzi basın mensuplarının, yapacakları yayınlarla, suçsuz kimselerin suçlu duruma düşmesini hakikî suçluların adaletin elinden kurtulmasını ve nihayet bâzi facia ve cinayetlerin vukubulmasını önleme gayesiyle, medenî memleketlerde yayın yasağı tanınmıştır. Anayasamızda bu yasağa işaret edilmese, onu düzenleyen basın kanunu hükmü Anayasamızın sansür yasağı hükmüne aykırı telâkki edilebilir. Diğer taraftan, basın yasağı-

na ancak ve ancak adli tahkikatın selâmetle cereyanını sağlama amacıyla konulabileceğini ve meselâ neşren hakarete mâni olmak maksadiyle neşir yasağı konulamıyacağını belirtmek için de böyle bir hükme ihtiyaç vardır.

Gazete ve dergilerin toplatılması, basın hürriyetini en ciddi surette tahdideden bir tedbirdir. Ancak, kesin zaruret olan hallerde başvurulabilmesini temin maksadiyle, modern Anayasalardaki formül uygun olan, bu yola ancak kanunun açıkça gösterdiği hallerde gidilebilmesi Anayasada bir direktif olarak konulmuş ve basın kanunlarının toplatma ile ilgili hükümlerinin bu istikâmette düzenlenmesi sağlanmıştır. Toplantıya ancak mahkeme karar verebilecektir. Gerçi, acele hallerde bu hüküm bazen mahzurlar doğurabilirse de idari makamların toplamaya yetkili kılınmasının toplum hayatı için doğuracağı mahzurlar çok daha ağır basacağından ehvenişer tercih edilmiştir.

MADDE — 23.

Gazete ve dergi çıkartma hakkı

Basın hürriyetinin var sayılabilmesi için, gazetecilik sanatının icrasının da idari bir müsaadeye veya mali teminat gösterilmesi gibi zorlaştırıcı şartlara tâbi tutulmaması şarttır. Bütün medenî memleketlerde kabul edilen bu esas, 23 ncü maddesinin ilk fıkrasında ilân edilmiştir.

Gazetecilik mesleğinin icrasıyla ilgili hükümlerin bir kanunla düzenlenmesi lüzumunu belirten ikinci fıkra hükmünün izahına hacet yoktur. Ancak, bu gayenin basın hürriyetini siyasi, iktisadî, malî veya teknik birtakım kayıtlarla esaslı surette sınırlamasını ve böylece dolambaçlı yoldan basın hürriyetini zedelemesini önlemek için, ikinci fıkranın ikinci cümlesindeki hükmü koymak lüzumu hissedilmiştir. Yakın mazimizdeki kötü misaller, bu hükmün gerekçesini teşkil etmektedir.

Üçüncü fıkra hükmü ile de, iktidarın, kendisini tutan gazeteler lehine imtiyazlı bir durum yaratarak, muhalif gazeteleri kötü duruma düşürmesi ihtimali giderilmiştir.

MADDE — 24.

Düzeltilme ve cevap hakkı

Basın hürriyetinin fertlerin şeref ve haysiyetlerini gölgelememesi için, birçok memleketlerin Anayasalarında olduğu gibi, hakikate aykırı yayınlara karşı düzeltme ve cevap hakkı sağlanmıştır.

Bir taraftan hakikate aykırı yayın yüzünden itibar ve haysiyeti zedelenen şahıslara bu hakkı tanımak, diğer taraftan da bu hakkın düzenlenmesini mutlak olarak kanuna bırakma neticesinde, meselâ savcıların cevap hakkı hususunda son sözü söylemesi gibi pek yanlış bir hükmün hortlanmasına mâni olma gayesiyle 24. maddedeki hükme Anayasamızda yer verilmiştir.

MADDE — 25.

Kitap ve broşür çıkarma hakkı

Bu hüküm 20. maddede genel olarak ilân edilen fikir hürriyetinin kitap ve broşür vasıtasıyla gerçekleşmesini düzenlemektedir ve sözü geçen maddedeki hükmün bir devamı mahiyetindedir.

Birinci fıkrada, 22. fıkranın birinci fıkrasında ve kısmen 23. maddenin ilk fıkrasında gazete ve dergiler için konulan hükümler yer almaktadır.

İkinci fıkrada ise gazete ve risalelerin kayfi bir surette toplatılamıyacağı, ancak hâkimin kararı ile ve kanunun bu hususu derpiş ettiği hallerde toplatmaya karar verilebileceği 22. maddenin son fıkrasına yapılan atıf ile ifade edilmektedir.

MADDE — 26.

Basın araçlarının zabt ve müsadere olunamaması

Basın hürriyetine vurulacak en büyük darbenin basın araçlarına ve hele basımevlerine el koymak olduğunu izah dahi lüzumsuzdur. Totaliter istikamette yol almak istiyen iktidarlar, geçici de olsa basın evlerini faaliyetten alıkoymak ve böylece gazeteleri fiilen iflâsa mahkûm etmek yoluna gitmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu sebeptendir ki, yeni Anayasalarda, basın araçlarının ya asla müsadere ve zabt edilemeyeceği ve işletilmekten alıkonulamıyacağı, yahut da bu tedbire son derece istisnai hallerde başvurulabileceği belirtilmektedir. Matbaaların kapatılmasının ne demek olduğunu pek acı tecrübelerle yaşamış olan memleketimizin, bu yolu asla kabul etmiyen memleketler arasında yer alması tercih edilmiştir. Pek istisnai hallerde kendisini gösterecek mahzurlar, bu yolun açık olması halinde basın âleminin duyacağı huzursuzluğun yaratacağı mahzurlar yanında daha zayıf kalacaktır.

MADDE — 27.

*Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı
(Radyo)*

Basın dışı haberleşme vasıtalarından fertlerin ve partilerin kelimenin tam mânasiyle serbestçe faydalanmaları, yani bu alanda «yayın hürriyeti» henüz Anayasalarda tanınmamıştır ve zamanımızda temel haklar arasında yer almamaktadır. Radyonun millet hayatında arz ettiği önem ve etki çevresinin genişliği göz önünde bulundurulursa, bu hürriyetin temel haklar arasında yer alması da tabii karşılanmak gerekir.

Ancak, yine radyo ve televizyon yayınlarının olağanüstü tesir kudreti nazarı itibara alınarak, kişilerin ve partilerin kamu tüzel kişileri elindeki radyo ve diğer basın dışı yayın vasıtalarından eşitlik esaslarına uygun olarak faydalanması esası konulmuştur. Böyle bir hüküm, siyasî alandaki eşitliğin gerçekleşmesi ve seçimlerin usulüne uygun surette cereyan edebilmesinin şartıdır.

Esasen yine aynı maksatlardır ki, 121 nci maddede radyo ve televizyon istasyonları idaresi, özerk bir kamu tüzel kişi olarak düzenlenmiş ve bunların radyo ve televizyon yayınlarını taraf-sızlık esaslarına göre yapmaları bir Anayasa hükmü olarak vaz'edilmiştir.

27 nci maddenin son cümlesi ile, kanunun, radyo ve televizyon yolu ile halkın haber almasını, düşünce ve kanaatlere serbestçe ulaşabilmesini engelleyici kayıtlar koyması önlenmiştir.

MADDE — 28.

Toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı

Modern bütün Anayasalarda olduğu gibi, toplantı hürriyetinin ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının, «önceden izin şartı» ile baltalanması ihtimali giderilmiştir.

İkinci fıkra, bu hakkın kamu düzenini korumak maksadiyle düzenlenmesini kanuna bırakmış ise de, kanunun koyduğu kayıtların toplantı hürriyetini ciddi surette güçleştirici, toplantının gayesine ulaşmasına mâni olucu, tesirini ortadan kaldırıcı bir mahiyet taşıyamamasını şart koşmuştur.

MADDE — 29.

Dernek kurmak hakkı

Eski Anayasamızın 70 nci maddesinde de zikredilen dernek hakkı, bütün modern Anayasalarda yer almaktadır. Bu hürriyetin kanun koyucu tarafından sınırlandırılmasında gözönünde tutulacak gaye olarak kaydedilen «kamu düzeni» ve «genel ahlâk esasları» da, Anayasalarda sık sık rastlanan for-

mülû teşkil etmektedir. Bu esaslara aykırı olarak kurulmuş olan dernekler, Medenî Kanunumuza göre dahi kapatılmak gerekir.

MADDE — 30.

Kişî güvenliği (tutuklama ve yakalamanın şartları)

Her ne kadar Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunumuzun 104 ncü maddesinde tevkif sebepleri ah-di olarak gösterilmiş ise de, bunların her zaman değiştirilmesi ve daha genişletilmesi mümkündür. Ayrıca, sözü geçen maddedeki üçüncü sebep her türlü suiistimale müsait, elâstikî bir mahiyet arz etmek-tedir. Bundan ötürü, tevkif sebeplerini sadece zikredilen iki hale hasretmek ve böylece şahıs hürriye-tini ve dokunulmazlığını korumak maksadiyle birinci fıkradaki hüküm sevk edilmiştir.

İkinci fıkra hükmünü izaha lüzum yoktur.

Hâkimin kararına dayanmayan geçici yakalama, ancak suç üstü haline ve gecikmesinde sakınca bu-lunan hallere hasredilmiştir.

Şahıs hürriyetinin ve şahıs güvenliğinin sağlanması amacıyla, tutuklama ve yakalama sebeplerinin, yakalanan veya tutuklanan şahıslara derhal bildirilmesi esası, bir Anayasa kaidesi olarak kabul edil-miştir. Bundan başka, yakalanan veya tutulmanın en kısa müddet zarfında hâkim huzuruna çıkarıl-ması ve tutukluluğu hakkında hâkimin bir karar vermesi gerekmektedir. Yakalanan veya tutukla-nan şahsın hakkını savunmak isteyen yakınlarının veya diğer kimselerin kanun yollarına başvurabilmesi için, durumdan ilgililerin haberdar edilmesi yolundaki hükümlere de maddede yer verilmiştir. Batı âleminde yüzlerce yıl önce kabul edilmeye başlanan bu esaslar, bugün bütün medenî dünyanın müş-terek malı haline gelmiştir. Hâkim huzuruna çıkarılma için maddede tesbit edilen süreye gelince: Bu hususta Anayasalarda çeşitli hükümlere rastlanmaktadır. Memleketimizdeki ulaştırma zorlukları göz-önünde bulundurularak sürenin tâyininde yol için gerekli zaman ayrıca hesaba katılmıştır.

Sonuncu fıkradaki tazminat hükmü de, şahıs dokunulmazlığı hakkında konulmuş olan yukarıki hükümlerin ciddiye alınmasının kaçınılmaz müeyyedesi ve adaletin zarurî bir neticesi olarak kendisi-ni kabul ettirmektedir. Esasen birçok medenî memleketin Anayasasında da benzeri bulunan bu hük-mün muhtevasını, ihtiyaçlara göre özel kanun düzenliyecektir.

MADDE — 31.

Hakkını arama hürriyeti (dâva ve savunma hakkı)

Klâsik haklar arasında bulunan bugünkü hüküm çok kere yargı görevi kısmında yer almakta ise de, onun temel haklar arasında sayılması gerekir. 1924 tarihli Anayasamızın 59 ncü maddesin-de kısmen ifade edilen bu hak ana haklar kısmına nakledilmiştir.

İkinci fıkradaki hüküm, birinci fıkrada ifade edilen hakkı sağlayan, onun gerçekleşmesinin şartı olan bir esastır. Bu sebeple eski Anayasamızın 60 ncü maddesinin ilk fıkrası hükmü de bu-rada yer almaktadır.

MADDE — 32.

Tabii hâkim esası

Herkesin, kanunun genel olarak koyduğu görev ve yetki esaslarıyla belli olan hâkim tarafın-dan muhakeme edilmesi, şahıs güvenliğinin baş şartıdır. Kişilerin kanunî (yani tabii) hâkimin-den başka mercilerce muhakeme edilmesi, bu alanda özel muameleye tabi tutulması, hukuk Dev-letinin asla kabul edemeyeceği bir tutum teşkil eder.

Kişileri genel kaidelere göre belli olan tabii hâkimlerinin elinden alıp, özel olarak kurulmuş olan üst mahkemelerin veya mercilerin kararına terk eden kanunların yapılmasını önleme gaye-siyle sevk edilmiş bulunan ikinci fıkra hükmü, sadece yakın tecrübelerin yarattığı bir reaksiyon hükmü değildir; devamlı bir ihtiyaca cevap vermektedir. Birçok Anayasalarda ve hattâ eski Kanunu Esasımızda bile yer almaktadır.

MADDE — 33.

Suç ve ceza ile ilgili hukuk devleti prensipleri (suçların ve cezaların kanuni olması - Cezaların şahıslılığı prensibi - Zorlama yasağı - Müsadere yasağı)

Birinci fıkrada «kanunsuz suç olmaz» prensibi ifade edilmiştir. Birçok Anayasada, bilhassa yeni Anayasalarda yer alan bu kaide, ceza alanını ilgilendirmekte ise de, her şeyden evvel bir hürriyet teminatıdır; hukuk Devletin vazgeçilmez prensiplerindendir. Bu sebeple gerek ilme gerek tatbikata uygun olarak Anayasada ilân edilmesi zarurîdir. İkinci fıkrada aynı mahiyette olan «Kanunsuz ceza olmaz» prensibi ilân edilmiştir.

Üçüncü fıkradaki Ceza kanunlarının suçlu aleyhine geçmişe şâmil olmaması prensibi, «Kanunsuz suç olmaz» kaidesinin kendisinden vazgeçilmez bir parçasını teşkil eder.

Mânevî işkenceyi men eden, insan haysiyetinin ve şahıs dokunulmazlığının teminatı olan bu hüküm de, çok uzun zamandan beri insan hakları arasında yer almaktadır. Bilhassa Anglo - Amerikan hukuk muhitinin çok önem verdiği bu teminatın Anayasamızda bulunması bir ihtiyaca cevap vermektedir.

İnsanları, başkalarının fiilinden dolayı cezalandırmaya cür'et edebilen totaliter rejimlerin insanlığa getirdiği acı tecrübelerden sonradır ki, kimsenin yalnız kendi fiil veya ihmalinden sorumlu olabileceği esasının Anayasalarda yer alması lüzumu bilhassa hissedilmektedir. Esasen bu kaidenin Anayasaya konulması sayesinde, basın dâvalarında yazı veya karikatürün müellifinden ve haberin vericisinden gayri kimselerin (gazete sahip ve yazı işleri müdürlerinin) rastgele cezalandırılmasını derpiş eden kanun hükümleri bertaraf edilmiş olacaktır.

Genel müsadere cezasını men eden 6 ncı fıkrada ise, birçok Anayasalarda ve 1924 Anayasamızda yer alan bir hüküm ifade edilmektedir.

MADDE — 34.

İspat hakkı

Basın hürriyetinin olduğu gibi, dürüst bir idarenin de şartı olan ispat hakkının memleketimizde mâruz kaldığı âkibet gözönünde bulundurulursa, bu hakkın Anayasa teminatına kavuşturulması lüzumu kolayca teslim edilir.

Maddedeki formül ise, genel olarak kabul edilen ve bu alandaki mütehassıslarımız ve ilgililerimiz tarafından da bugüne kadar ısrarla istenen bir formüldür.

Üçüncü Bölüm

SOSYAL VE İKTİSADİ HAKLAR VE ÖDEVLER

MADDE — 35.

Ailenin korunması

Ahlâkî olduğu kadar hukukî cephesi de bulunan bu hükmün Anayasada yer alması, kanun koyucu için büyük bir direktif mahiyeti taşımakta ve onu aileyi her bakımdan korumaya teşvik etmektedir. Bu direktif, yürütme organında, aile ve çocuğun korunmasıyla ilgili hükümleri ciddiye almasını ve neticede bu himayenin fiilen gerçekleşmesini sağlayacaktır. Ana babasının yardımından mahrum olan veya onlar tarafından maddî mânevî yoksulluğa terk edilen yahut evlilik dışında doğan çocukların korunması da, modern Devletin vazifeleri arasındadır. Birçok Anayasalarda bu hususta mufassal hükümler mevcuttur. Anayasamız, bu teferruatlı tanzimi lüzumsuz bularak genel prensibi koymakla yetinmiş ve bu direktife uygun olarak teknik himaye hükümlerinin kanunlarla getirilmesini uygun görmüştür.

MADDE — 36.

Mülkiyet hakkı

Birinci fıkra ile ikinci fıkranın birinci cümlesinin izahına lüzum yoktur. İkinci fıkranın ikinci cümlesi hükmü ise, 19 neu yüz yılın ikinci yarısından ve bilhassa 20 nei yüz yılın başlarından bu yana bütün medenî memleketlerde hâkim olan ve bugün genel olarak kabul edilen bir temayülün mahsulüdür. Artık mülkiyet hakkı, Roma hukukundaki anlamda, ferdin toplum menfaatini dahi hesaba katmaksızın istediği gibi kullanabileceği bir hak, hudutsuz bir hürriyet nâteligini taşımamaktadır. Batı medeniyetinin öncüleri olan ve kollektif iktisat temayüllerinden çok uzak bulunan memleketlerde ve hattâ eski hukukumuzda dahi mülkiyet anlayışı, mülkiyetin aynı zamanda sosyal karaktere sahip bir hak olduğu yolundadır. Medenî Kanunumuzun mülkiyet anlayışı da bu istikamettedir. Sözü geçen hükmün bâzı anayasalarda olduğu gibi, Anayasamızda da yer alması, kanun koyucuya yol gösterecek, içtihatlarla istikamet verecek ve genel olarak fertler üzerinde terbiyetkâr tesire sahibolacaktır.

MADDE — 37.

Toprak mülkiyeti

Halkımızın büyük çoğunluğunu teşkil eden köylünün (çiftçinin) fiilen toprağa sahibolabilmesini sağlamak, Devletin başta gelen vazifelerindendir. Aksi halde hem iktisadî hayatımızın refah istikametinde seyretmesine ve hem de sosyal huzurun muhafazasına imkân yoktur. Aynı mülâhazalarla, birçok memleketin yalnız alelâde kanunlarında değil, bizzat anayasalarında dahi 37 nci maddenin ilk cümlesindeki hükme benzer hükümlere yer verilmiştir. Esasen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunumuzla bu istikamette adımlar atılmış ise de, kifayetsiz olan bu gidişin memleket ihtiyaçlarına cevap verir bir vüs'ata sahibolabilmesi için böyle bir direktifin Anayasaya yerleştirilmesi uygun görülmüştür.

Birinci ve ikinci fıkradaki hükümler birbirini tamamlamakta ve bu sınırlamanın totaliter olduğu gibi Devlet çiftlikleri yaratmak ve kollektif iktisadî tesis etmek maksadiyle değil, sadece çiftçiyi toprak sahibi yapmak (Sosyal adaleti gerçekleştirmek) gayesiyle caiz olduğunu belirtmektedir.

Üçüncü fıkradaki kaydın lüzumu kolayca takdir edilir:

MADDE — 38.

Kanunlaştırma ve millileştirme

Birinci fıkradaki kamulaştırma esası, 1924 tarihli Anayasamızın 74. maddesinin birinci fıkrasında da yer alan malûm klâsik formeldür.

İdarî irtifaklar tesisi de bir ihtiyaca cevap vermektedir. Esasen tathikatta fiilen bu yola gidilmiştir. (Ragıp)

İkinci fıkradaki hüküm, iktisaden geri kalmış bir Devletin iktisadî ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirebilmesi için kabul edilmesi zarurî olan bir kayıttır. Yalnız sosyal Devlet mefhumu değil, teminat altına alma maksadiyle hukuk mefhumlarını gayelerine göre uygulayan ve geliştiren liberal hukuk ve Devlet anlayışı dahi, toplumun geleceğini gözönünde bulundurunca ferdi hürriyet ve hakları devamlı olarak teminat altına alma maksadiyle bu yoldaki istisnalara cevap verecektir.

Yürürlükteki Anayasamızın 74. maddesinin 2. fıkrası hükmü esasen bu istisnayı çiftçinin toprak sahibi kılınması ve ormanlarla ilgili istimlakler bakımından derpiş etmiştir. Tasarıda yapılan ilâve «Kalkınma plânına giren tesislerin kurulması» maksadiyle yapılacak kamulaştırmalara ilâşkindir. Aynı ihtiyaçları duyan ve kalkınmasını demokratik prensiplere uygun olarak gerçekleştiren Hindistan Anayasasının ilham ettiği bu hükmün, memleketimizin ihtiyaçlarını karşılamak bakımından tamamen yerinde olduğuna şüphe edilemez.

Üçüncü fıkra hükmüne gelince:

Anayasamız özel teşebbüsü kaide olarak kabul etmiş ve ticaret, sanayi ve her alanda çalışma ve faaliyet hürriyetini genel surette ilân etmiştir. (39 neu madde)

Fakat, fertlerin mesleklerini seçme hürriyetine ve iktisadî alanda faaliyette bulunabilme hakkına sahibolmaları, toplum için hayati önemi olan meslek kollarının belli şartlar altında sosyalleştirilmesine ve belli teşebbüslerin millileştirilmesine engel olamaz. Bu ihtimallerin kabul edilmesi, özel teşebbüs esasının ve meslek hürriyetinin haklı ve lüzumlu istisnaları sayılmak gerekir. Millileştirme yoluna gidilebilmesi için bir kaç şartın bir arada gerçekleşmesi gerekmektedir. Faaliyet ve teşebbüsün kamu hizmeti niteliği alması şarttır. Bu da kâfi değildir. Ayrıca millî menfaatlerin sosyalleştirmeyi gerektirmesi lâzımdır. Nihayet kanundaki usullere uymak ve bedelinin de yine kanundaki esas ve şekillere göre ödenmesi zaruridir.

MADDE — 39.

Çalışma ve sözleşme hürriyeti

Yürürlükte olan Anayasamıza 79 neu maddesi hükmüne uygun olarak çalışma, meslek seçme ve her alanda iktisadî faaliyetlerde bulunma hürriyetleri 39 neu maddede genel surette ilân edilmiştir.

Hiçbir memlekette artık iktisadî liberalizm mutlak surette tanınmadığından, devletin, iktisadî hayatın gidişinden sorumlu olması ve bunun neticesi olarak da iktisadî hayatın düzenlenmesi ve plânlanması esası kabul edilmiştir. Toplumun refahını gaye edinmiş sosyal devletin, özel teşebbüs alanındaki bu düzenleyici rolünü ifade eden ikinci cümleye, modern Anayasalarda rastlanmaktadır. Memleketimiz gibi, iktisaden az gelişmiş ve ancak plânlı bir iktisat sayesinde açığı kapamak zorunda olan bir toplumda ise, bu hükmü Anayasa prensibi halinde ilân etmek bir zaruret teşkil eder.

MADDE — 40.

İktisadî ve sosyal hayatın düzeni

Bu madde, temel haklar kısmının ikinci bölümünde yer alan maddelerdeki hükümlerin yöneldiği amaçları ve o hükümlere hâkim olan prensipleri gösteren ana madde mahiyetindedir.

İktisadî ve sosyal hayatın, sosyal adaleti ve insan hakkını gerçekleştirmeyi hedef edindiğini ilân eden birinci fıkranın yanında ikinci fıkra, hem kalkınmanın yolunu göstererek, sosyal adaletle iktisadî ve sosyal kalkınmanın birbirine paralel gideceğini belirtmekte, hem de kalkınmanın demokratik ve ilmi yollarla gerçekleştirilebileceği prensibini koymaktadır.

MADDE — 41.

Birinci fıkra, çalışma alanında genel prensibi koymaktadır. Bir taraftan çalışmanın bir hak olduğunu ifade etmektedir ki, bununla Devletin herkese iş bulmayı kendisine vazife edineceği esası konulmuştur. Diğer taraftan da çalışmanın herkes için bir görev olduğu ifade edilmek suretiyle vatandaşın topluma karşı önemli bir vazifesine işaret edilmiştir. Bu hükmün bilhassa ahlâkî karakteri aşikârdır.

İkinci fıkrada, çalışmanın bir hak olması ve Devletin çalışma esasına dayanan (Madde : 2) bir Devlet oluşunun gerektirdiği tedbirlere dokunulmuştur. 3 neu fıkra ise, çalışmanın bir vazife olduğu yolundaki hükmün mecburi çalışmanın kabulüne kadar gidemiyeceğini belirtmektedir. Memleketimizin de katılmış olduğu 4 . 11 . 1950 tarihli İnsan Haklarını Koruma Anlaşması ve

son defa bu yıl katıldığımız 105 sayılı Mecburi Çalışmanın Men'i hakkındaki Anlaşma hükümleri ve nihayet Hürriyetçi Demokrasi, esasları olağanüstü haller dışında mecburi çalışmanın prensip olarak caiz görülmesine engel teşkil eder.

Ancak, 1950 Anlaşmasında da belirtildiği üzere, normal vatandaşlık vazifeleri arasına girecek mahiyetteki (Yani âmme vicdanının ve sorumluluk hissine sahip fert vicdanının cebri çalışma saymayacağı) bazı mükellefiyetlerin bu hükmün dışında kalması toplum hayatının zaruretleri icabıdır. Bundan ötürüdür ki, yalnız askerlik hizmeti değil, icabında gençlerin kısa bir müddet köy hizmeti yapmaları ve saire gibi diğer bir takım memleket hizmetleri, zaruri bir ihtiyaca cevap verdiği nispette, vatandaşlara yüklenebilecektir. Bilhassa memleketimizin ihtiyaçları ve süratle kültürel ve sosyal kalkınması zarureti, böyle bir istisnayı haklı kılmaktadır.

MADDE — 42.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan ve esasen mevzuatımızda dahi gerçekleştirilmiş bulunan bu hükmün Anayasamızda yer alması, öneminden dolayı lüzumludur ve kanun koyucuya olduğu gibi fertlere de ışık tutan bir direktif mahiyeti arz edecektir. Yeni Anayasalarda da aynı mahiyette hükümlere rastlanmaktadır. İş hukuku alanındaki hükümlerin henüz yeter derecede ciddiye alınmadığı bir memlekette ise bu hükmün Anayasada yer alması lüzumu, kendisini daha kuvvetle göstermektedir.

MADDE — 43.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de yer alan bu hüküm dahi, yeni anayasalarda ayrıca belirtilmektedir. Memleketimiz bakımından da lüzumu meydandadır. Kanun bu hakkın teferuatının düzenlenmesini ihtiyaçlara göre kanun koyucuya bırakmış ise de, gerek dinlenme, gerek ücretli hafta, bayram tatili, gerekse yıllık izin hakkı muhakkak surette tanınacaktır. Çalışanların insan gibi yaşamalarının ve millî iktidat için daha verimli olmalarının kaçınılmaz bir şartını teşkil eden dinlenme esasının, fiiliyatta gerçekleşebilmesinde böyle bir anayasa teminatının müspet rolü olacağı aşikârdır.

MADDE — 44.

Bu hüküm dahi sosyal adalet prensibi gerçekleştiren kaidelerden birini koymaktadır. ve İnsan Hakları Beyannamesinde yer almaktadır. 43 üncü madde hakkında söylenenler burada da câridir.

MADDE — 45.

Sendika, Sendika Birlikleri ve Konfederasyonları kurma hakkını ilân eden birinci fıkra hükmünü izaha ihtiyaç yoktur. Dernek kurma hak ve hürriyeti meslekî teşekkülleri kurma hakkını da kapsarsa da, tecrübeler bu alandaki hürriyetin ayrıca belirtilmesine lüzum olduğunu göstermiştir. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve çeşitli Anayasalarda da aynı yola gidilmiştir.

Kamu hizmeti görenlerin Sendika kurma hakları şüphesiz ki, işçilerinki gibi kayıtsız olamaz. Bu alanda konulacak sınırları ihtiyaçlara göre kanun koyucu tesbit edecektir. Üçüncü fıkra Sendikaların tereddi etmesine ve demokratik nizama aykırı faaliyetlerde bulunmalarına engel olacak teminat hükmünü ihtiva etmektedir.

MADDE — 46.

İşçilerin toplu sözleşme hakkı, bilhassa memleketimizde uzun zaman münakaşa konusu olduğundan, bu hakkın Anayasa ile tanınması uygun düşmektedir. Grev hakkı ise, artık Anayasalara giren bir sosyal ve iktisadî hak olarak genel surette kabul edilmektedir. Memleketimizde de gerek siyasi partiler, gerek basın ve ilim muhiti, grev hakkını prensip itibariyle demokratik nizamın zarurî

kıldığı bir hak olarak tanımaktadırlar. Bu hakkın siyasî maksatlarla kullanılabilmesi ihtimalinin yarattığı endişeleri mübalâğa etmenek gerekir. Esasen, tasarıda yer alan «iş verenlerle olan münasebetlerinde iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek maksadiyle» kaydı, siyasî grevlerin caiz olmadığını göstermektedir.

Grev hakkı, bilhassa memleketimiz gibi ona tamamen yabancı olan toplumlarda ancak bâzı kayıt ve şartlarla kabul edilebileceğinden, ikinci fıkra bu hakkın düzenlenmesini ve istisnalarını kanuna bırakmıştır.

Lokavt hakkı da, mahiyetinden doğan farklılıklar hariç, grev hakkına muvazi olarak kanunla düzenlenecektir. Ancak, bunun bir insan hakkı olarak Anayasada zikredilmesi için sebep yoktur. Nitekim, diğer Anayasalarda da durum böyledir.

MADDE — 47.

Sosyal güvenlikle ilgili hükümler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde olduğu gibi yeni Anayasalarda da yer almaktadır. Sosyal Devlet mefhumunun tabii neticelerinden olan bu madde hükmünün dahi, ancak 51 nci maddedeki sınırlar içinde uygulanacağını belirtmek yerinde olur.

MADDE — 48.

Liberal Devlet anlayışı içinde dahi Devletin sağlık işleriyle meşgul olması genel olarak kabul edilmektedir ve hemen her memlekette böyle bir Bakanlık mevcuttur. Ancak, zamanaşımızın refah Devletinde (iktisaden zayıf halk tabakalarının hayatları için en zarurî olan hakları fiilen sağlayan sosyal Devlette) ferdin sağlığını, gerek doğrudan doğruya, gerek özel teşebbüsle ve mahallî idarelerle işbirliği yaparak temin etmek, Devletin başta gelen görevleri arasında yer almaktadır. Sağlığın baş şartı olan barınma ihtiyacı da, bu hakla doğrudan doğruya ilgilidir. Bundan ötürü sosyal Devlet, herkese barınacak bir yer sağlamanın çarelerini arayıp bulmak ve gerçekleştirmek zorundadır.

Hastalık ve ölümle karşı karşıya kaldığı halde malî imkânsızlıktan dolayı sıhhi yardımından yoksun kalan kimseler için klâsik hürriyetler arasında yer alan hayat ve vücut bütünlüğünü muhafaza hakkı bir istihza teşkil eder. İnsan gibi barınmanın asgarî imkânlarına sahip olmayan kimseler için mesken dokunulmazlığı hattâ mülk edinme hakkı kâğıt üstünde duran boş lâflardan daha fazla bir değere sahip olamaz. İşte bunun içindir ki, Devletin sıhhi bakım ve mesken sağlama görevi hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve hem de bâzı Anayasalarda ayrıca belirtilmiştir.

MADDE — 49.

Bu maddede yalnız 1924 Anayasasının 87 nci maddesinde ifadesini bulan ilköğretimi mecburiyeti değil, genel olarak, Devletin her alanda eğitimi sağlama vazifesi de en kesin bir formülle vâz edilmiş bulunmaktadır. 3 ncü fıkroda kabiliyetli çocuklara sağlanan öğretim imkânı, yalnız sosyal adaletin icabı olmakla kalmaz; aynı zamanda kabiliyetli pek çok memleket evlâtlarının toplum hayatı için büyük bir değer olarak kazanılmasını da sağlar. Yüksek tahsil yaparak Devlete üstün hizmetler görmek için bir imtiyazı haline geldiği cemiyetlerde tereddidin başgöstermesi, kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.

Bu sebeple modern Anayasalara uygun olarak maddenin son fıkrasında kendisine yer verilen bu hüküm, esasen burslar, yatılı mektepler gibi yolları tanıyan cemiyetimizde, daha sistemli ve ciddi bir surette öğretim adaletini sağlamaya hizmet edecektir.

MADDE — 50.

İktisaden az gelişmiş memleketlerde özel teşebbüsün yalnız başına başaramayacağı büyük davalar, çok kere toplu teşebbüsü ifade eden kooperatifler sayesinde gerçekleştirilmektedir. Koopera-

tipler sayesinde muazzam işler başarmış milletlerin örneklerinden faydalanarak ve sosyal Devlet zihniyetine tamamen uygun olarak bazı modern Anayasaların yaptığı gibi, kooperatiflerin himayesi esasının Anayasaya konulması memleket ihtiyaçlarına uygun görülmüştür.

MADDE — 51.

Sosyal Devletin üzerine aldığı geniş ölçüdeki ödevler, şüphesiz ki, onun her şeyi yapmak istersen hiçbir şey yapamaz duruma düşmesi sonucu doğurmamalıdır. Devletin göreceği işler pek çok ise de, bu vazifelerden bazıları ancak kısmen yerine getirilebilecektir. Bu vazifelerin yerine getirilmesi Devletin iktisadi gelişmesi ve malî kaynakları ile oranlı olacaktır. Meselâ, işsizlik sigortasının tam ölçüde gerçekleştirilmesi şüphesiz ki memleketimiz için yakın bir istikbalde beklenemez. İşte bu madde hükmü, prensip olarak tanınan sosyal ve iktisadi hakların fiilen gerçekleşmesinin, realitelerle sınırlı olduğunu ifade etmektedir.

Dördüncü Bölüm

SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

MADDE — 52.

Siyasi hakların başında, diğer siyasi hakların şartı olan vatandaşlık hakkına yer verilmiştir.

Birinci fıkra, tarihi önemi olan ve bir ihtiyaca cevap veren 1924 Anayasasının 88 nci maddesinin birinci fıkrası hükmü nakledilmiştir.

İkinci fıkra, vatandaşlığın aslî kazanılma yolu olan kan esasının kabul edildiği ifade edilmektedir. Türk babanın çocuğu Türktür. Anası Türk olan fakat babası belli olmayan çocuklar, evlilik dışı çocuklar da Türktür. Anası Türk fakat babası yabancı olan bir çocuğun Türk vatandaşlığını kazanacağı esası konulamamışsa da, bu çocuğun, herhangi bir yabancının vatandaşlık kazanmasından daha farklı muameleye tâbi tutulması, yani ihtiyaçlara göre gereken hüküm koyma imkânı kanun koyucuya bırakılmıştır.

Kısmen toprak esasını koyan 1924 tarihli Anayasasının 88 nci maddesinin 2 nci fıkrası hükmü, Vatandaşlık Kanunu hükümleri ile dahi ihlâl edilmiş bulunan ve tathikatta olduğu gibi ilimde de esaslı surette tenkit edilen bir hüküm olarak, tasarıya alınmamıştır.

3 ncü fıkra, genel olarak, vatandaşlığın sair suretlerle iktisabının ve aynı zamanda vatandaşlık hakkını kaybetme sebeplerinin kanun tarafından düzenleneceği esasını koymaktadır.

4 ncü fıkra, vatandaşlıktan çıkarma sebeplerini, eski Anayasamızda olduğu gibi tamamen kanun koyucunun takdirine bırakmamış, bu hususta elestiki de olsa bir ölçü koymuştur. Ancak vatana bağlılık esası ile bağdaşamıyacak fiilleri işliyen kimseler vatandaşlıktan atılabilecektir. Yoksa 5 şane konsolosluğa müracaat etmemiş olmak veya memleket dışında Hükümeti tenkid eden yazılar neşretmek bir şahsın en önemli hakkından mahrum olması sonucunu doğuramayacaktır. Bazı Anayasaların tuttuğu, vatandaşlıktan ıskat sebeplerini tekrar tekrar sayma yolu da, ihtiyaçlara yeter derecede cevap vermek imkânından mahrum bir yol olarak tercihe şayan görülmemiştir.

Bütün idari tasarrufların yargı denetimine tâbi olduğu yolundaki hükme rağmen, bu fıkrai hükümle bir hukuk devleti prensibinin tekrarından maksat, vatandaşlıktan ıskat gibi muamelelerin her hangi bir nam altında, yargı kontrolü dışında bırakılmasının caiz olamayacağını belirtmekten ibarettir.

MADDE — 53.

Kişinin millet iradesine ve Devlet idaresine katılması yolunu teşkil eden seçme ve seçilme haklarının Anayasalarda düzenlenmesi, normal yolu teşkil etmektedir. 1924 Anayasasında da aynı yol tutulmuştur. Seçimlerin tâbi olduğu prensipler de, yeni Anayasalardaki usule uygun olarak, 2 ncü fıkra da belirtilmiştir.

MADDE — 54.

Bugüne kadar alelade derneklerle aynı hükme tâbi tutulan partilerin, Devlet hayatındaki büyük rolü artık yeter derecede kabul edildiğinden, serbestçe parti kurma ve partilere girme hakkı özel bir hürriyet (Özel bir temel hak) konusu olarak Anayasalarda ayrıca belirtilmektedir.

İkinci fıkra, müsaade sisteminin tatbik edilemeyeceğini ilân etmekte ve böylece demokrasinin temellerinden biri olan çok partili hayatın garantisini koymaktadır.

Üçüncü fıkradaki hüküm, muhalefetin farklı muameleye tâbi tutulduğuna, hattâ yok edilmek istendiğine şahidolan diğer demokratik memleketlerde de Anayasaya konulmuştur.

MADDE — 55.

Devlet hayatında olağanüstü bir role sahibolansiyasi partilerin demokrasi düzenini ve Cumhuriyetin ilkelerini tahribedici bir kuvvet haline gelerek cemiyeti felâkete sürüklemesi karşısında Devletin seyirci kalamıyacağı aşîkârdır. Bu sebeptendir ki, tasarıda, yeni Alman Anayasasında olduğu gibi, Devlete veya demokratik nizamı cephe alan partileri kapatma esası kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşmasında da, aynı esası, hürriyeti tahribe müncer olan bir hürriyetin tanınmamış olduğu ifade edilmek suretiyle benimsenmiştir.

Partilerin gayrimeşru gelir kaynaklarına sahibolmalarını, iktidar partilerinin mânevi tazyik ile kitle halinde büyük hibeler sağlamasını önlemek maksadiyle, partilerin gelir ve giderleri alanında açıklığı temin etmek çeşitli memleketlerde ya mevzuat, yahut da Anayasa hükümleri sayesinde mümkün olmaktadır.

Geçirdiğimiz tecrübelerden sonra, böyle bir hükmün memleketimizde de faydalar sağlayacağı düşünölmektedir. Bu kontrolün şekli ve şümölü kanunla düzenlenecektir.

Siyasî partiler gibi, Devlet hayatında büyük rolü ve önemi olan teşekküllerin, her hangi bir dernekle aynı hükme tâbi olması, ne ihtiyaçlara ve ne de hukuk esaslarına uygun düşer. Bu sebeple, siyasi partilerin tüzüklerini, faaliyetlerini ve işleyişlerini ilgilendiren hükümlerin, kanunla ayrıca düzenlenmesi zarureti mevcuttur. Hele demokrasi prensiplerine aykırı düşen partilerin kapatılması esası Anayasa ile konulduktan sonra, suçların kanuniliği prensibi, ne yolda hareket edildiğin demokratik olmadığının da kanunda belirtilmesini gerektirir.

Siyasî partilerin bir sulh mahkemesi tarafından değil, Devlet hayatında en önemli kararları vermeye yetkili en yüksek mahkeme tarafından kapatılabilmesi, onların arz ettiği önemin tabii neticesidir.

MADDE — 56.

Eski Anayasamızın 92. nci maddesinde de ilân edilmiş olan kamu hizmetlerin alınma hakkı, yeni Anayasalarda da olduğu gibi, tasarıda yer almıştır. 2 nci fıkra hükmü, 19 nci maddedeki eşitlik esasının zaruri neticesidir.

MADDE — 57.

Kamu görevlilerinin, bir taraftan nüfuzlarını suiistimal etmelerini önlemek, diğer taraftan da, dürüst Devlet adamlarının haksız şüphelere mâruz kalmasına imkân vermemek maksadiyle, memurlar gibi, mal beyanı esasına tâbi tutulmaları memleket ihtiyaçları bakımından uygun bulunmuştur.

MADDE — 58.

Vatandaşın en başta gelen ödevlerinden biri olan askerlik yükümünün, hemen bütün Anayasalarda olduğu gibi, tasarıda da belirtilmesi lüzumu izahtan vârestedir.

MADDE — 59.

Vatandaş vazifelerinin en önemlilerinden biri olan vergi yükümü de, eski Anayasamızda (Madde: 84 ve 85) ve diğer Anayasalarda olduğu gibi, tasarıda yer almıştır.

Verginin, vatandaşın «malî gücü» ne göre alınması esası, modern maliye ilminin prensiplerine ve sosyal adalet esasına uygun düşmektedir. Vergilerin ancak kanunla alınması esası, yüz yıllardır kabul edilen ve eski Anayasamızın 85 nci maddesinin 1 nci fıkrasında ilân edilmiş bulunan bir esastır.

MADDE — 60.

Vatandaşın en eski siyasî hakları arasında yer alan dilekçe, birçok tenkidlere rağmen, modern Anayasalarda da yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan yeni Alman, İtalyan, Yunan ve Japon Anayasalarını misâl olarak zikredebiliriz. Bu sebeple, 1924 Anayasasının 82 nci maddesindeki esaslar tasarıda da yer almıştır. 133 ncü maddenin 3 ncü fıkrasındaki hükmün bu hakkı da kayıtlıyacağı tabiidir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEŞKİLATI

Birinci Bölüm

YASAMA

A) TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

MADDE — 61.

Yeni Anayasa tasarısı iki meclisli sistemi kabul ettiği için, bu iki meclisi de kapsayan bir terim olarak «Türkiye Büyük Millet Meclisi» terimi kullanılmıştır. Bu deyimın tercihinde üç husus göz önünde bulundurulmuştur.

Bir kere «Türkiye Büyük Millet Meclisi» Türkiye'de alışılmış bir terimdir. Halbuki parlamento deyimini yabancı bir çeşni bırakmaktadır.

İkincisi, Türkiye'de siyasî rejimin içtanzimler dışında, Milli Mücadelenin başından beri, millî iradeye dayanarak devam ettiğini göstermek bakımından da bu ismin kullanılması daha uygun sa-yılmıştır.

Üçüncü ve buna bağlı olarak, parlamento deyiminin tarihi menşei bakımından monarşik bir mâ-na taşıdığı da düşünülmüştür. Halbuki Türkiye'de meclislerin ve millî irade rejiminin doğuşu monarşik bir sistemin gelişmesi suretiyle olmuş değildir.

İkinci fıkra iki meclis sisteminin tabii bir neticesi olarak görülmüş, iki meclisten beklenen faydaların hakiki olması düşünülmüştür. İki meclisi sık sık bir araya toplamanın bir de üçüncü meclis yaratmak, yahut seçim usulleri ayrı şahıslardan kurulu tek meclis ihdas etmek mahiyetinde olacağı düşünülmüştür. Bu bakımdan her iki meclisin ayrı ayrı çalışmaları prensibi kabul edilmiştir.

Meclisler şu hallerde beraber toplanmaktadırlar : 1. Cumhurbaşkanı seçme, 2. Savaş hali ilân ve Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulü, 3. Örfi İdare ilânının onanması, 4. Bir bakanın Yüce Divana sevki.

MADDE — 62.

Bu madde eski Anayasamızın 26 ncı maddesinden değiştirilerek alınmıştır.

Tasarımın üçüncü maddesindeki yasama yetkisinin muhtevası ve normal olarak yasama mahiyetinde görülmeyen Meclisin bazı tabii yetkileri burada gösterilmiştir.

«Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak» tan anlaşılması gereken «kaide tasarruflar» koyma yetkisidir. Bu yetkinin saha itibarıyla Anayasaya uymak şartıyla hudutsuz olduğuna, 3 ncü madde hakkındaki açıklamalarımızda, işaret etmiştik.

Yasama organı maddede sözü geçen diğer yetkilerini de kanunlar yapılmak yoluyla kullanacaktır. Gerçekten tasarı, her iki Meclisin bu müşterek yetkilerine ayrı ayrı nasıl iştirak edeceklerini «kanunların yapılması» başlığı altında düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan meselâ eski Anayasa rejimimizde Meclis kararı ile yapılan ölüm cezalarının yerine getirilmesi, yeni rejimde bir kanun konusu haline getirilmektedir.

Görülüyor ki, 62 ncı madde iki çeşit kanun anlamını ihtiva etmektedir. Gerçekten «Kanun koymak» ibaresinden maddi mânada kanun kastedilmekte, diğerlerinde ise şekli mânada kanun bahis konusu olmaktadır. T. B. M. M. nin bu gibi tasarruflarının kanun şekline bürünmesi, her iki Meclisin, yetkilerini müştereken kullanabilmesini ve bu yolla kazai murakabenin sağlanmasını istihdaf etmektedir.

Su halde, Meclisler vatandaşlar için riayeti mecburi tasarrufları karar şeklinde yapamayacaklardır. Kararlar birlikte toplantılar hariç Meclislerin kendi işlerine ve yürütme organı ile münasebetlerine taallük etmektedir.

Birleşik toplantılarda, görüşülecek olan konuların ise karar mahiyetinde olacağı tabiidir. Fakat dikkat edilecek olursa bu kararlar ya mahiyeti icabı kazai murakabeye tâbi olmıyan (savaş halinin ilânı) veya bir kazai kovuşturmayla başlangıç teşkil eden (Yüce Divana sevk) gibi kararlardır.

Eski Anayasanın 26 ncı maddesinde mevcut olup da yeni tasarıya alınmayan hussular şunlardır.

Kanunların tefsiri : Kanunun resmî tefsiri, normal olarak yargı yetkisine giren bir husustur. Tamamiyle bağımsız bir hale getirilmiş bulunan yargının teşriî bir tefsirle bağlanabilmesi düşünülemez. Yasama, eğer çıkardığı kanunun maksadını karşılamadığını da, mahkemelerin tatbikatı sebebiyle görürse, bu kanun isteği muhtevayı taşıyor demektir. Bu takdirde yapılacak şey kanunu değiştirmekten ibarettir. Yürütme organı ise, anlamında tereddüde düştüğü bir kanun hakkında Danıştayın düşüncesini istemek imkânına sahiptir.

Bu bakımdan, modern hukuk anlayışla bağdaşamıyan tefsir yetkisi tasarıya alınmamıştır. Kanun yapma yetkisi mutlak olarak mevcut olduğuna göre, teşriî tefsir müessesesinin kaldırılması, Meclislerin yetkilerinde bir eksiltme sayılmamak gerekir.

İnhisar ve malî taahhüdü mutazammın mukavelât ve imtiyazat : Eski Anayasamızın bu hükmü genel anlamda anlaşılacak olursa hemen bütün idari mukavelâleri içine almaktadır. Halbuki bu mukavelelerin gerek sayısı gerek mahiyeti, T. B. M. M. ce yapılmalarına imkânsız kılmaktadır. Bu mukavelelerin malî teminat veya vergi muafiyeti gibi hususiyetler arz etmesi halinde ise, bu hususiyetlerin kanun prosedürünü zaruri kıldığı izahtan vârestedir. Bu sebeplerle 62 ncı maddede «Mukavelât ve imtiyazat» hükmünün muhafazasına lüzum görülmemiştir.

Cezaların tahfif ve tahvili, tahkikat ve mücazaatı kanunîyenin tecili : T. B. M. M. nin özel af yetkisi olduğuna göre tahfif ve tahvilden ayrıca bahsetmeye lüzum görülmemiştir. Tahkikat ve mücazaatın tecili ise tamamiyle mahkemelerin yetkisi için bulunduğundan yargının bağımsızlığı sebebiyle kaldırılmıştır.

Cümle : «Yetkilerindedir» kelimesi ile bağlanmakta, B. M. M. nin yetkilerinin sadece bunlardan ibaret olmadığına işaret edilmektedir. Gerçekten, yasama yetkisi genel ve ilkel olduğundan, sahası da genel ve ilkindir.

MADDE — 68.

Bu madde ile, milletlerarası anlaşmaların onaylanması konusunda, prensip itibariyle, 1924 Anayasasının sistemi muhafaza olunmuştur. Şöyle ki, bu maddenin vaz'ettiği ana kaide, milletlerarası anlaşmaların teşrii organın teşriki olmaksızın yürürlüğe konamamasıdır.

Bununla beraber, 1924 Anayasasında aynı ana kaide hiçbir istisna tanınmaksızın vaz'edilmişti ve hükmün bu mutlak mahiyeti, milletlerarası münasebetlerin mahiyetinin gerektirdiği bazı istisnaların zaruri olarak kanunlarımızda yer alması, doktrinde, bu kanunların ve bunlara dayanan tatbikatın Anayasaya aykırı olduğu kanaatinin ileri sürülmesi neticesini doğuruyordu.

Bu madde ile, milletlerarası münasebetlerin gerektirdiği bu istisnalara Anayasada yer verilme suretiyle, bugün memleketimizde mevcut ve kanunlarla esasen cevaz verilmiş olan bu tatbikat Anayasa bakımından meşrulaştırılmıştır.

Maddenin, 3 ncü, 4 ncü ve 5 nci fıkralarında ana kaidenin bu zaruri istisnaları sayılmaktadır.

3 ncü fıkra da bahis konusu olan istisnalar, Devlet maliyesine yüküm yüklemeyen, ahvali şahsiye konularını düzenlemeyen ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmayan anlaşmalardır. Ayrıca, bu kanunların dışındaki kanunları tanzim eden sair iktisadî, ticarî ve teknik anlaşmaların dahi süresinin bir yılı aşmayan anlaşmalar olması gereklidir. Bu kayıt sayesinde, milletlerarası ticaret, ikamet ve seyrüsefain statülerini düzenleyen «Ticaret Anlaşmaları»nın herhalde teşrii organın tarizlerine sunulması gerekecektir. Bu fıkra da derpiş edilen istisnalar, çok kere, teşrii organın tasvip kanununu çıkarmaya vakit bulabilmesinden önce derhal tatbikine başlanması ve hattâ tatbikatının tamamlanması gereken anlaşmalardır. Bunlar, meselâ, hibe mahiyetinde yardım alınmasına dair anlaşmalar, teknik yardıma dair bazı anlaşmalar, dış tediyelerin şekil, şart ve sürelerini düzenleyen anlaşmalar, mal satın ve mübadelesine dair anlaşmalar, kara ve deniz yolları ile ilgili bazı teknik anlaşmalardır. Bahse konu fıkra, bu anlaşmaları sırf yayınlanma ile yürürlüğe konulabilmesine imkân vermekte; ancak, bunların yayından itibaren iki ay sonra teşrii organın bilgisine sunulmakla bu anlaşmalar üzerinde de siyasi murakabe sağlanmış olacaktır. 4 ncü fıkra da bahse konu istisnalar ise, «Executive agreements» terimiyle bütün demokratik memleketlerde yer etmiş olan bir istisnaya mütealliktir. Bu istisnalardan, biri Hükümetin, evvelce teşrii organca tasvip edilmiş olan anlaşmaların verdiği yetkiye dayanarak, bu anlaşmaların tatbik edilebilmesini sağlamak için tatbikat anlaşmaları yapıp teşrii organdan geçirmeden yürürlüğe koyabilmesi hususundadır. Bu yetkiyi, Hükümetin tüzük ve yönetmelikler çıkarma yetkisine benzetmek kabildir. Bu anlaşmaların yayınlanması mecburi değildir. Bu suretle, bağımsız bir millet olarak bekamızı ve bağlı olduğumuz batı medeniyeti ideallerini, hürriyet ve demokrasi ilkelerini korumak için kendi serbest arzu ve rızamızla girdiğimiz ve içinde çok önemli ve şerefli bir rol oynadığımız hür dünya savunma sisteminin, behemehâl tam bir gizlilik içinde kalması gereken bazı tertiplerinin gereği gibi yürütülmesi kabil olacaktır. Bütün demokratik memleketlerde mevcut mevzuat ve tatbikat, esas itibariyle bu istisnaları kabul etmektedir. Bu istisnaların kabul edilmesi, hakikatte, hürriyet ve demokrasi prensiplerini korumak değil; bilâkis, bu ideallerin savunulmasını güçleştirmek neticesini doğururdu.

Uygulama anlaşmalarından gizli kalması zaruri olmayanları yayınlanması her halde önlenmiş değildir; Aksine, özel kişilerin haklarını ilgilendirenler uygulama anlaşmalarını, mahkemelerce tatbikini sağlayabilmek için, uygulanmasını şart olarak koymaktadır.

Bir kanunun evvelden verdiği yetkiye dayanılarak bu kanunun tatbiki için idari veya teknik uygulama anlaşmaları yapılması da aynı esaslara tâbidir.

Maddenin son fıkrası ise her nevi anlaşmaların, Türk kanunlarına değişiklik getiren hükümler ihtiva ettiği takdirde, teşrii organın peşin tasvibine sunulmasını mecburi kılmaktadır. Bu hüküm, kanun yapmak yetkisinin teşrii organa tâbi olması prensibinin tabii bir neticesidir.

Maddenin 2 nci fıkrasında ise, milletlerarası anlaşmaların Anayasaya uygunluğunun murakabesi konusunda, kanunlarla ilgili murakabeye nazaran farklı bir usul getirilmektedir. Gerçekten, bir anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Anayasaya aykırılığı dolayısıyla iptalinin, Devletin milletlerarası sorumluluğunu doğurmaması için, bu murakabenin, teşriî organın tasvibinden geçmeden önce tahrîk edilmesi ve sonuçlandırılması zaruridir.

Bu maddenin getirdiği bir diğer yenilik de, milletlerarası hukukun bir ana kaidesiyle Anayasa Hukukumuzun birbirine uydurulmuş olmasıdır. Gerçekten, 1924 Anayasasında anlaşmaların «Tasdik» yetkisi teşriî organa tanınmıştı. Halbuki, bir milletlerarası anlaşmayı akdetmek için milletlerarası plânda izharı gerekli rıza, Milletlerarası Hukuka göre Devlet Başkanı tarafından izhar ve tebliğ edilmek gerekir; işte bu rızanın izharına Devlet Hukukunda verilen ad «Tasdik» tir; ve teşriî organın yaptığı, aslında, Cumhurbaşkanına «Tasdik» için yetki vermektir. Bu sebeple, bu maddenin ilk fıkrasında, teşriî organa, bir anlaşmanın «Tasdik» (Onaylanması) için bu anlaşmayı daha önceden tasvip etmek, uygun bulma yetkisi ve 96 ncı maddenin 2 nci fıkrası hükmü ile de, Cumhurbaşkanı, anlaşmayı milletlerarası plânda onaylama yetkisi tanınmaktadır. Bu, tatbikatta hiçbir değişiklik getirmeyecek; sadece, bazı yanlış anlamaları önleyecektir.

Anlaşmalara katılma da, pek tabii olarak onaylamanın tâbi olduğu aynı şartlara tâbi tutulmuştur.

Maddede, «Milletlerarası anlaşma» teriminin kullanılması ile yetinilmiştir. Gerçekten, hukuki mahiyeti yani bağlayıcılık vasfının menşei bakımından aralarında hiçbir fark mevcut olmamasına rağmen, milletlerarası hukuk kâdeleri vaz'eden yazılı ve vesikalar için 14 kadar değişik terim kullanılmaktadır. Maddede, bu terimlerden en fazla umumi olanı tercih edilmiştir.

MADDE — 54.

Bu madde ile savaş halinin ilânı yetkisinin teşriî organda olduğu teyid edilmektedir.

Bu madde ile, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı memleketlere gönderilmesi ve yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması, teşriî organın iznine tâbi tutulmuştur.

Bu kaidenin istisnaları, zaruri olarak, taraf olduğumuz milletlerarası anlaşmalar ve milletlerarası nezaket kurallarının icaplarıdır.

MADDE — 55.

Madde, Türkiye'de milletvekili sayısını modern parlâmento çalışmalarının icaplarına da dikkat nazarına alarak dondurmaktadır.

Gerçekten, nüfus miktarı ile milletvekili sayısı arasında bir nisbet kurmak zaruri bir temel sayılmaz. 50 milyon nüfuslu bir Devletin bünye ve fonksiyonları arasında her hangi bir fark yoktur.

Modern parlâmentolarda üye adedi 450 ile 650 arasında değişmektedir. Türkiye'nin siyasi personeli ve parlâmento ihtiyaçları göz önünde tutularak 450 adedi kâfi sayılmıştır.

MADDE — 56.

Bu madde eski hukukumuza göre iki yenilik getirmektedir :

1. Seçmen yaşı 18 e indirilmiştir. Gerçekten Türkiye'de rüşt yaşı 18 olarak kabul edilmiştir. İçtimai hayatın bu sahasında tasarruf ehliyetine sahibolan ve bu bakımdan millî camianın bir unsuru haline gelmiş bir şahsı siyasi haklardan mahrum etmekte hiçbir fayda görülmemiştir.

Diğer taraftan böyle bir şahsın oy hakkına sahibolması, kamu oyunun ve kanun ihtiyaçlarının istikametini daha iyi belirtmeye yarıyacaktır.

Belediye seçimlerinde 18 yaşını bitirmiş olan vatandaşlar oy hakkına sahip bulunmaktadır. Siyasi seçimler için ayrı bir yaş kabulü hiçbir fayda sağlamıyacağı halde, seçmen kütüklerinin tanzimi bakımından çok büyük zorluklar çıkaracaktır.

2. İkinci fıkra subay ve astsubaylara oy hakkı tanımaktır. Modern anayasalar asker kişiler için yasak koymamaktadır. Millî cämianın istikbali ile her vatandaş kadar ilgili olan asker kişileri, hemen bütün ömür boyunca oy hakkından mahrum etmek çok yanlış bir düşüncedir.

Erler için bir yasak getirilmesi zarurî görülmüştür. Gerçekten askerler umumiyetle kırsalalarda bulundukları ve bütün zamanlarını askerî hizmetlere tahsis ettiklerine göre, siyasi mücadele ve havayı askerî yerlere sokmak yerinde görülmemiştir. Zaten bu sebeptendir ki, subay ve astsubayların da askerî yerler dışında oy kullanması esasî kabul edilmiştir.

Erlerin zaten geçici olarak hizmet görmeleri, subay ve astsubayların devamlı olarak yasaklı sayılması gibi mahzur da arz etmemektedir.

MADDE — 67.

Bu hüküm eski Anayasamızın 12 ve 12 nci maddelerine getirmektedir. Ancak ceza hukukumuzdan «mücazâtı terkibiye» mefhumu kalkmış bulunduğundan, bunun yerine «ağır hapis» deyimi kullanılmış, medenî haklardan iskat cezası da medenî âlemde artık bulunmadığından çıkarılmıştır. Tâbiyeti ecnebiye iddiası da tarihe intikal ettiğinden ve çifte tâbiyet de ferdin arzusu hilâfına tecelli edebileceğinden, bu mefhum da çıkarılmıştır.

Memurların aday olmalarını yok eden hükümleri önlemek ve parlamento hayatımızda Devlet hizmetlerinde edinilen tecrübelerin yer alabilmesini sağlamak için, bunların memurluktan mutlak olarak istifa mecburiyeti Anayasa ile önlenmiştir. Ancak muayyen memuriyet vazifeleri, seçmenler üzerinde müessir olabileceğinden kanunla bu haller için hükümler konulması caiz görülmüştür.

Ordu hizmetinin hususiyetlerinin istifayı zarurî kıldığı düşünülmüştür.

MADDE — 68.

Eski Anayasamızdaki hükümlerin tekrarından ibarettir.

MADDE — 69 - 70 - 71 - 72.

Bu maddeler ile yeni kurulan Cumhuriyet Meclisinin tereküp tarzı tesbit edilmektedir.

Bu münasebetle Cumhuriyet Meclisinin mahiyeti ve fonksiyonu etrafında biraz durmak iktiza edecektir. Çünkü, tereküp tarzı bu fonksiyonu muvacehesinde tanzim edilecektir.

Hemen işaret edelim ki, demokratik ve kamu oyuna dayanan bir rejimde, bir sınıfın veya zümrenin ayrı bir temsile sahibolmasına, ve genel oydan gelen veya genel oyun tasvibini kazanmış siyasi tercihlerin karşısına başka bir siyasi tercihin konulmasına imkân yoktur. Anayasanın egemenliğin kullanılmasına veya Devlet İdaresine, bir sınıf veya zümrenin bu sıfatla iştirakini meneden 3 ncü maddesi bunu âmir bulunmaktadır.

Bu sebeple İstanbul tasarısının zümre ve korparasyon esasına dayanan ikinci Meclisi kabul edilmemiştir.

Demokratik bir rejimde kanaatimizce ikinci Meclise düşen vazifeler şöylece sıralanabilir.

a) Kamu oyunun istikametleri muayyen zamanlarda ve siyasi partiler kanalıyla tecelli ettiğine göre bizzarure global olmakta ve nüanslar kaybolmaktadır. Vatandaşlar kendi kanaatlerine uyan partiye oy vermekten çok, kanaatlerine en yaklaşık partiye oy vermektedirler. Bu da bizzarure kamu oyunun istikametlerini basite irca etmektedir. Şüphesiz ki, Hükümet fonksiyonunun işliyebilmesi bu basitleştirmeyi zarurî kılmaktadır. Ancak, modern parlmanter rejimin gerektirdiği parti disiplininin daha az sert işlediği ve seçimde parti - seçmen ayniyetinin mutlaklığını kısmen tadil eden temsilci seçmen münasebetine de, yer vermenin faydalı olduğu düşünülebilir.

Millet Meclisinden farklı bir seçim sistemi ile seçilen ve kamu oyunun istikametlerini daha nüanse hale getiren Cumhuriyet Meclisi bu faydayı sağlayacaktır.

Bu nüansların da kamu oyunundan gelmesi izahatımıza göre şart bulunduğuna göre, Cumhuriyet Meclisi seçimlerinin de genel olması lüzumu kolayca anlaşılır.

Binaenaleyh, genel seçimlerle Mecliste tecelli eden global siyasi tercih ve istikametleri temelinden değiştirmeden, gereken nüansların dikkat nazarına alınması veya bunlara dikkatin çekilmesi ikinci Meclisin görevlerinden olabilir.

b) Modern demokrasilerde siyasi tercihlerin ve kararların oluşumunu, mümkün olan ölçüde, geniş ve alenî tartışmaya tâbi tutmak, seçmen önünde iktidarların sorumluluğunun esasıdır. Bu tartışma ve aleniyet Devlet bünyesi dışında, basın ve sair hürriyetler, fikir yuvaları tarafından sağlanır. Devlet bünyesinde böyle bir tartışmayı daha vâzih bir hale getirmek için, Hükümet faaliyetlerinin - Kanun yapmak da böyle bir faaliyettir - bir başka organ önünde de devam ettirilmesi şüphesiz faydalı olacaktır.

Böyle bir tartışmayı yapacak şahısların, mizaçlarının veya seviyelerinin diğer meclistekinden farklı olması tartışmaya muhtemelen yeni unsurlar getirecektir.

c) Bu tartışmanın kanunlara ve bircümle Hükümet faaliyetlerine teknik mükemmeliyet getirebileceği de düşünülebilir. Bu bakımdan seçim cilvelerinin dışarda bırakabileceği uzmanların böyle bir mecliste faydalı olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır..

Yukarda sayılan hususiyetler ve faydalar nazara alınarak şu esaslar kabul edilmiştir :

1. Genel olarak Cumhuriyet Meclisi seçimlerin esas itibariyle genel oya dayanması kabul edilmiştir.

2. Seçileceklerde mâkul ölçüde bir farklılık husule getirmek için 40 yaş ve yüksek öğrenim kaydı konulmuştur.

3. Temsil müessesesindeki basite irca etme temayülünü kısmen tadil etmek ve beşeri nüansları belirtmek bakımından, adayın şahsiyetine daha fazla yer verecek bir seçim sisteminin uygulanmasına imkân verecek bir üye sayısı tesbit edilmiştir.

Gerçekten seçim çevrelerinde daha az sayıda aday olacağından seçmenlerin şahıslar bakımından tercihlerinde daha fazla imkâna sahibolacakları bedhîdir.

Bu bakımdan, seçiminde, şahsiyetin ehemmiyetli bir rol oynadığı Cumhuriyet Meclisi üyesi, parti disiplini bakımından daha fazla serbestliğe sahibolacaktır.

Ayrıca 150 kişilik bir Meclisin havasının daha sükûnetli ve serinkanlı olacağı da düşünülmelidir. Fazla kalabalık meclislerin çok farklı bir haleti ruhiyesi olduğuna müellifler de işaret etmişlerdir.

4. Meclisin uzmanlık bakımından zenginleşmesini sağlamak bakımından Cumhurbaşkanına Meclisin teşekkülünü değiştirmeyecek bir ölçüde üye ataması hakkı sağlanmıştır. Ancak, uzmanlık zaruri olarak diplomaya bağlı olamayacağına göre bu şart konulmamıştır.

5. Eski Cumhurbaşkanının Cumhuriyet Meclisinde yer alması iki sebebe dayanmaktadır. Bir kere uzun seneler Devletin başında bulunmuş olan şahsın, bilgi ve tecrübenin verdiği olgunlukla Meclisten beklenen faydaları çoğaltacağı düşünülmüştür. Ayrıca eski Cumhurbaşkanını siyasi endişelerin dışına çıkarmak ve kendisine ebedî bir şeref yeri temin edilmek istenmiştir.

6. Süre olarak kabul edilmiş olan 6 yıl, üyeleri sık sık seçim endişeleriyle karşı karşıya bırakmamak içindir.

Cumhuriyet Meclisinin fonksiyonlarından başlıcası kamu oyunun nüanslarına ve değişmelerine Hükümetin dikkatini çekmek olduğuna göre iki senede bir kısmî yenilenmenin bu gayeyi gerçekleştireceği düşünülmüştür.

MADDE — 73.

Türkiye'de ara seçimlerinin geniş mikyasta ihmal edilmesi bu hususta daha sıkı bir tanzim getirmeyi gerektirmiştir.

Ancak, Cumhuriyet Meclisinin ihdası ile Türkiye'de seçimlerin pek sık tekrerrür edeceği mülâhazasıyla ara seçimleri, Cumhuriyet Meclisinin iki senede bir yapılan seçimler ile aynı zamana konulmuştur.

MADDE — 74.

Bu madde, seçimlerin yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılmasını bir Anayasa kaidesi haline getirmekte ve gerekli Anayasa organını kurmaktadır.

B) MECLİSLERE AİT MÜŞTEREK HÜKÜMLER

MADDE — 75.

Bu hüküm temsili rejimin temeli olarak, eski Anayasamızdan gerekli değişiklik yapılarak alınmıştır.

MADDE — 76.

Her iki Meclis üyeleri için tanzim olunan yeminin kısa olması, okunmasının ve anlaşılmasının kolay olmasına çalışılmıştır.

MADDE — 77.

İki Meclis üyeliğinin bir kişide birleşmemesi izahtan vâreste bir hükümdür.

Üyeler için Hükümet karşısında tam bir bağımsızlığa sahibolabilmeleri için, Devletle ilgisi olabilecek her hangi bir iş kabul etmeleri caiz görülmemiştir.

Ancak, üyelerden birinin ihtirasına veya hususî durumuna binaen, kendisine geçici bir görev verilmesi caiz olmalıdır. Bilhassa milletlerarası münasebetlerde buna zaruret olduğu, tatbikattan anlaşılmaktadır. Ancak bu hizmetin, bağımsızlıkla bağdaşıp bağdaşmadığını tesbit için, Meclisin izni şart koşulmuştur.

MADDE — 78.

Eski Anayamızın 17. maddesinde bulunan «dokunulmazlık» ve «sorumsuzluk» esası, aynen muhafaza edilerek, yeni baştan kaleme alınmıştır.

MADDE — 79.

Üyeliğin sona erdiği halleri göstermektedir.

İkinci fıkra, eski Anayasanın 27 nci maddesinin esas fikrini almakta, fakat bunu kazai yetkilerin kaza organlarına bırakılması ve parlamenter icaplara göre yeni bir şekilde tanzim edilmektedir. Gerçekten meclislerin, muayyen bir rey çoğunluğu ile bir üyenin üyelik sıfatını kaldırması caiz olmalıdır.

Diğer taraftan üyeliğe engel bir suçla suçlanan bir üyenin dokunulmazlığını kaldırmak için ciddi sebepler mevcut bulunmuş ve bunun için dokunulmazlık kaldırılmış ise, bu üyenin çalışmalarına katılması âme viedanını ve itimadını sarsabilir. Bu sebeple mahkemece verilecek karar kesinleşinceye kadar dokunulmazlığı kaldırılan üye, çalışmalara katılamaz.

MADDE — 80.

Dokunulmazlığın kaldırılması ehemmiyetli siyasi ve hukuki neticeler tevliedettiğinden bu kararlar aleyhine Anayasa Mahkemesine müracaat yolu açık bırakılmıştır.

MADDE — 81.

Meclisler üyeliklerinin ödenekleri geniş tartışmalara yol açmıştır. İtiraf etmek gerekir ki, bu konuda geçen devrin çeşitli suiistimallerinin büyük ölçüde yeri vardır.

Bu hususta göz önünde tutulması gereken noktalar kanaatimizce şunlardır :

1. Üye ödeneklerinin gerçek bir geçim sağlayacak seviyede olması lâzımdır. Üyelerin özel iş görme imkânları mahduttur. Parlâmento çalışmalarına ayrılan vakit, başka çalışma imkânlarını daraltmaktadır.

2. Üyelerin zaruri masrafları Devlet memurlarının masraflarının çok üstündedir. Cemiyet içindeki çeşitli münasebetleri sebebiyle, doğrudan doğruya şahsı ve ailesi ile ilgili olmayan masrafları büyük bir yekûna baliğ olmaktadır.

3. Ödeneklerin düşük tutulması, siyasi hayata duyulan ilgiyi azaltacaktır. Ayrıca geliri olmayan şahıslar parlâmentoya girmeyi istemeyecekler, meclisler maddi durumu müsait insanlara mahsus olacaktır. Demokratik rejim bakımından bunun arz edeceği tehlikeler açıktır.

Bu sebeplere binaen, ödenekler için 14 ncü madde mâkûl ölçüler kabulüne çalışmıştır.

MADDE — 82.

Eski Anayasamızda mevcut hükümlerin iki meclis esasına göre düzenlenmesinden ibarettir. Binaenaleyh maddenin birinci fıkrasında T. B. M. M. nin eskiden olduğu gibi müstemirren münakit olması prensibi muhafaza edilmiştir.

MADDE — 83, 84.

Meclis Başkanlık divanlarının tarafsızlığını sağlayacak ve siyasi grupların Meclis çalışmalarının temel unsurlar olarak bu çalışmaya katılmalarını temin edecek hükümler bu maddelerde yer almıştır.

MADDE — 85.

Bu hüküm, meclislerin toplantı ve karar yeter sayısını göstermektedir. Birleşik toplantılarda her iki meclisin üye sayısı toplamının salt çoğunluğu gerekmektedir.

MADDE — 86.

Görüşmelerin açıklığını teminat altına alan bu maddenin son fıkrası, Meclis görüşmelerine yasaklar konmasını önlemektedir.

MADDE — 87.

Bu maddede bakanların cezai ve mali sorumluluğuna yol açan Meclis soruşturması yanında, Meclislere hiçbir kazai yetki vermiyen Meclis incelemesi ayrı bir müessese olarak tanzim edilmiştir. Eski İçtüzüğün 177 nci maddesinde bahis konusu edilen bu yetkinin, nasıl vâhim suiistimallere vesile verdiği malûmdur. Tasarı bu yolla Meclislerin yargı organlarına bırakılmış yetkileri eline almasına engel olmaktadır.

MADDE — 88.

Gensoru ve buna bağlı olarak Hükümetin sorumluluğu ancak Millet Meclisinde bahis konusu olacaktır.

Bu müessesenin Millet Meclisine inhisar ettirilmesinin sebebi şudur.

a) Millet Meclisi tamamen genel oyla seçilmiş üyelerden teşekkül etmektedir. Halbuki Cumhuriyet Meclisinde atanma yolu ile gelen veya doğal olan üyeler vardır.

Hükümet sorumluluğu ise Hükümet faaliyetlerini doğrudan doğruya genel oya ve efkârı umumiyeye bağlayan bir müessesedir. Cumhuriyet Meclisinin terekkep tarzı, böyle bir zincirin halkasını teşkil etmeye fazla müsait görünmemektedir.

b) Devlet İdaresi ve temsili Hükümet sistemi, zaruri olarak muayyen zamanlarda genel oya başvurmayı ve onun sonuçlarına göre belli olan global istikametlerin uygulanmasını gerektirmektedir. Bu global istikametler periyodik olarak toptan yenilenen Millet Meclisinde ve onun ekseriyetinin itimadına sahibolacak Hükümetin icraatında tecelli edecektir.

Müessir bir âmmeye efkârı murakabesinin işliyebilmesi muayyen bir müddetle belirli bir politikanın yürütülebilmesine bağlıdır. Kamu oyunun zaman zaman kısmi seçimlerle müanslarını belirten Cumhuriyet Meclisi önünde siyasi sorumluluk, bir iktidarın periyodik ve toplu sorumluluğu esaslarını bertaraf edecek, hem de siyasi sorumluluğu dağıtacaktır.

Maddenin teknik tanziminde iki nokta telif edilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan şimdiye kadar parlamento hayatımızda gensoruyu yok eden hükümler bertaraf edilmeye ve her üyeye bu hakkı tanımaya çalışılmış, diğer taraftan müessesenin bir obtrüksiyon yolu haline gelmesi önlenmiştir. Bu sebeple gensorunun kabulü için bir öngörüşme tanzim edilmiştir. Avrupa parlâmentolarının bâzılarında cari olan bu usulün, başka memleketlerde içtüzüklerle tanzim edilmekle beraber bizde şimdiye kadar ters bir ananenin yerleşmiş olması sebebiyle, Anayasada biraz uzunca olarak tanzimi zaruri görülmüştür.

Gensoru esnasında, güvensizlik takrirlerinin Hükümetin düşmesine müncer olması için üye tam sayısının salt çoğunluğu aranmaktadır.

Gerçekten, aksi kabul edilecek olursa, gününışartlarına göre geçici olarak teşekkül eden bir nispi ekseriyetin Hükümet buhranlarına yol açması tehlikesi kendini gösterecektir.

MADDE — 39.

Başbakan veya bakanlar hakkında Meclis soruşturması açmak her iki Meclisin yetkilerindedir. Bu yetkilerini Meclisler ayrı ayrı kullanırlar. Tahkikat sonunda raporları T. B. M. M. de görüşülür ve karara bağlanır.

C) KANUNLARIN YAPILMASI

MADDE — 90.

Kanun teklif etme hakkına iki Meclis icabı dışında yeni bir hüküm getirilmemektedir.

Üyelerin kendi tekliflerini ilgili komisyonlarda savunabilmeleri de tabii görülmüştür.

Kanun tekliflerinin önce Millet Meclisi önünde görüşülmesi, bundan sonraki maddede tanzim edilen ve birçok memleketlerde çok karışık olan «mekik» mekanizmasını mümkün olduğu kadar basit ve anlaşılır şekilde düzenlemek için kabul edilmiştir.

MADDE — 91.

«Mekik» mekanizmasını tanzim eden bu madde, hem iki Meclis sistemine hakikaten yer vermek, hem kanunların sürüncemede kalmasını önlemek, hem de Hükümet sorumluluğunu ve müessiriyetini göz önünde bulundurmaya gayesiyle tanzim edilmiştir.

1. İki Meclisli sistemlerde sık görülen kanunları komisyonlarda ve meclislerde seneler senesi sürüncemede bırakmayı önlemek maksadı ile her iki Meclis için de süreler kabul edilmiş ve bu sürelere riayet edilmediği hallerde metnin kanuniyet kazanması sağlanmıştır.

2. Modern devletlerde kanun, «Hükümetin» icra vasıtalarının en mühimmini teşkil etmekte ve bu sebeple de teklifler hemen daima Bakanlar Kurulundan gelmektedir. Hükümetin bir kanunun ademikabulü veya üyelerden gelmiş bir teklifin kabulü halinde, istifa etmeyi tercih ettiği parlâmenter rejimlerde bilinen bir hakikattir.

Bu sebeple, Millet Meclisinde hakiki bir çoğunluğa ve sağlam temellere dayanan bir Hükümetin, bu ekseriyetin kanaatlerine uygun politikayı yürütebilmesi ve bu sebeple de bunun kanunî vasıtalarına sahibolması lâzımdır.

Hükümetin bu siyasi sorumluluğunun tabii bir neticesi olarak ihtilâf halinde son sözün Millet Meclisinde olması zaruri görülmüştür. Ancak bir kanunun Meclisin hakiki ekseriyetince benimsendiğini tesbit etmek için Cumhuriyet Meclisince tam üye sayısının salt çoğunluğuyla ret veya tadil ettiği metinlerin, Millet Meclisinde aynı şartlara bağlanması kabul edilmiştir. Bu şekilde aynı şartlara bağlanması kabul edilmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet Meclisi aynı zamanda Millet Meclisinde Hükümet ekseriyetinin mevcudiyetini denetleme hak ve görevine de sahip olmaktadır.

MADDE — 92.

Bu hüküm 1924 Anayasasından gelmektedir. İstanbul tasarısındaki kanunun kabulü için mevsuf bir ekseriyet şartı Cumhurbaşkanına bir nevi nispi veto hakkı tanımak mânâsını taşıyacağından uygun görülmemiştir.

MADDE — 93.

Bu maddenin 1 nci fıkrasının ilk cümlesi 1924 Anayasasında mevcut hükmü aynen muhafaza etmektedir.

«Millî Bütçe» kavramı konusundaki izahat, 125 nci maddenin gerekçesinde mevcuttur.

Parlâmentonun iki Meclisten teşekkülü muayyen bir süre içinde çıkarılması ve bütçenin kalkınma plânıyla ahenktar olması zaruretleri dolayısıyla hususiyet arz eden Bütçe Kanunu tasarılarının müzakere ve kabulü usullerinde farklı bir sisteme ihtiyaç göstermektedir. Bu farklı prosedür bu maddenin 1, 2 ve 3 ncü fıkralarında açık bir şekilde yer almaktadır.

Bütçe tasarılarının teferruatlı incelenmesi ancak Komisyon çalışmasıyla mümkün olduğu ve iki Mecliste aynı zamanda Komisyon çalışması yapmanın doğuracağı zorluklar göz önünde tutularak iki Meclis üyelerinden Meclisin üye tam sayıları arasındaki nispete uygun surette kurulu bir Karma Bütçe Komisyonu derpiş edilmiştir.

Maddenin 4 ncü fıkrasında, Bugünkü Kurucu Meclis İktüzüğünde yer alan görüşme ve oylama esasları teyit edilmiştir. Modern Parlâmentolarda ve son defa memleketimizde Kurucu Mecliste verimli ve başarılı bir surette tatbik edilen bu sistem, bütçe müzakeresi vesilesiyle, millî iktisadiyatın ve kamu hizmetlerinin temel meselelerine daha derin bir surette inilmesini sağlamaktadır.

Maddenin son fıkrası ile, Batı memleketlerinde, uzun tecrübeler sonunda yerleşen bir usul, memleketimizin şartları gözönünde tutularak kabul edilmiştir. Özellikle, İngiltere'de, 1713 yılından beri, parlamento üyeleri masraf teklifleri yapamaz veya gelir azaltıcı tekliflerde bulunamazlar. 1958 Fransız Anayasası da, masraf artırıcı veya azaltıcı kanun teklifleri yapılmasını ve malî mahiyetteki kanun tasarılarının tâdilini önlemektedir.

Bütçenin bütünlüğünü, kalkınma plânıyla ahengini ve iktisadî muvazeneyi korumak bakımından böyle bir tahdidin faydası aşikârdır.

İkinci Bölüm

YÜRÜTME

A) CUMHURBAŞKANI

MADDE — 94.

Eski Anayasamızda Cumhurbaşkanı gerek süresi gerek bünyesi bakımından B. M. M. ne sıkı surette bağlı bulunuyordu. Bu durum, umumiyetle Meclis Hükümeti sisteminin bir neticesi sayılmıştır.

Yürütme ve yasama organları arasındaki münasebetleri umumiyetle parlamenter sistem içinde düzenlemeyi istihdaf eden tasarı, Cumhurbaşkanlığının tarafsızlığını sağlamak maksadıyla görev süresini Meclislerin süresinden tamamen bağımsız hale getirmiştir.

Seçilme için 40 yaş kaydı, olgunluk için yeter bir şart sayılmıştır.

Cumhurbaşkanının T. B. M. M. üyeleri arasından seçilmesi, bu seçime demagogik cereyanların karışmasını önlemek, tarafsız ve itibarlı bir organ olması gereken Cumhurbaşkanının seçiminin efkârı umumiyede polemiklere yol açmasına engel olmak maksadıyla kabul edilmiştir.

Yeni sistemimize göre, Meclislerle ilgisi kesilmiş bulunan Cumhurbaşkanının, Meclis üyeliğini muhafaza edememesi tabiidir. Partisi ile ilgisinin kesilmesi, tarafsızlığının bir teminatı telâkki olunmuştur.

MADDE — 95.

Eski yemin, okunması daha kolay bir hale getirilmiş ve ifadesi müsbete çevrilmiştir.

MADDE — 96.

Eski Anayasanın 32, 37 ve 42 nei maddelerinin hükümlerini bir araya toplayan bu madde bazı yenilikler ihtiva etmektedir.

Bir defa yürütmenin hukuken başı durumunda bulunan Cumhurbaşkanının Meclisle her türlü ilişkisi kesildiği için törenli oturumlara başkanlık etmesi için sebep kalmamıştır. Eski Anayasa rejiminde senelik açış nutku esası da bu sebeple kaldırılmıştır. Gerçekten Millet Meclisi önünde yürütülmenin faaliyetlerinden siyaseten sorumlu bulunan Bakanlar Kuruludur. Bu bakımdan Cumhurbaşkanının bu sorumluluk mekanizmasının arasına girmesi doğru sayılmamıştır.

Bakanlar Kuruluna Başkanlık etmesi de yürütmenin başı olmasının tabii bir neticesidir. Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu müzakerelerine Başkanlık etmekle ve gerekiyorsa fikrini söylemekle beraber, Hükümet mesuliyetine iştirak mahiyetini taşıyan davranışlarda tabiatıyla bulunmayacaktır.

Milletlerarası anlaşmaları onaması ve yayınlaması, anlaşmalar için kabul edilmiş yeni tanzimin bir neticesidir. Bir anlaşmaya izin veren kanun anlaşmanın tasdikinden evvel çıkmış olacağı için, onama ve yayınlama bu kanuna istinaden fakat ondan ayrı olarak yapılmış olacaktır.

Bu bakımdan anlaşmanın yürürlük tarihi onaylamaya izin veren kanunun yayınlanma tarihi değil, onaylanmış anlaşmanın yayın tarihidir.

MADDE — 97.

Bu madde yürütme organının iki unsurlu mahiyetinin düğüm noktasını teşkil etmektedir.

Gerçekten, eski Anayasamızın ve umumiyetle parlamenter rejimin kabul ettiği sisteme göre yürütme organının hukukî tasarrufları Cumhurbaşkanı tarafından yapılır ve ilgili Bakanlar ve Başbakan tarafından imza edilir. Fakat fiiliyatta bu karar ve tasarruflar Bakanlar tarafından hazırlanır ve Cumhurbaşkanı tarafından daha sonra imzalanır.

Bu maddenin eski Anayasada olduğu gibi muhafazası Türkiye'de Devlet ve idare tasarruflarının yerleşmiş olan şekillerinde her hangi bir değişiklik getirmemek amacını gütmektedir.

MADDE — 98.

Bu madde Cumhurbaşkanının sorumluluğunun bir istisnası olarak kabul edilmiştir.

MADDE — 99.

Cumhurbaşkanına vekâlet eskiden tek Meclisin Başkanına bırakılmakta idi. Bu esas Büyük Millet Meclisi Hükümetinden beri memleketimizde Cumhurbaşkanlığı müessesesinin gelişmesi, fakat, menşei ile bağlarını muhafaza etmesinden doğmuştur. Bu bağ yeni Anayasada koparılmıştır. Yasama organının birleşik toplantılarında Başkanlık makamını işgal eden Millet Meclisi Başkanı'nın Cumhurbaşkanına vekâlet etmesi uygun görülmemiştir. Bu sebeple, teşri-icra münasebetle-

rinde hususi mevkii olan Millet Meclisi Başkanının değil, Cumhuriyet Meclisi Başkanının vekâlet etmesinin daha tarafsız bir davranışı sağlayacağı düşünülmüştür.

MADDE — 100.

Eski Anayasamızda Cumhurbaşkanlığı süresi, Meclisin süresine bağlı olması sebebiyle, seçim zamanı bir hususiyet arz etmiyordu. Fakat yeni Anayasada 7 senelik süre kabul edildiğine göre yeni Cumhurbaşkanını seçme tarihini tesbit zarureti hâsıl olmuştur.

B) BAKANLAR KURULU

MADDE — 101.

Yürümeyi fiilen elinde bulunduracak olan Bakanlar Kurulu bu madde ile kurulmaktadır.

Umumi temayüle uygun olarak Bakanların Meclisler dışından da alınabilmesi esası kabul edilmiştir. Ancak, hiç olmazsa Başbakanın seçmenler önünde sorumluluğunun tecelli edebilmesi için Meclislerden olması zaruri görülmüştür.

MADDE — 102.

Bakanlar Kurulunun teşekkülü anında program ile Meclisin ekseriyetinin siyasi görüşü arasında ayniyeti sağlamak bakımından Meclislerin hemen toplantıya çağırılması esası kabul edilmiştir.

Hükümete programını hazırlaması ve bunun ciddi bir görüşmeye vesile vermesi için, görüşme ve oylamalar için müddetler konulmuştur.

MADDE — 103.

Bu madde 88 nci maddede tanzim edilen gen sorunun Hükümet plânında mukabili olarak kabul edilmiştir. Millet Meclisinde sahibolduğu çoğunluğu tebarüz ettirmek veya böyle bir çoğunluğu bulunup bulunmadığını araştırmak Bakanlar Kurulunun hakkı olmalıdır. Ayrıca Hükümet güven oyu istiyerek kendisini takviyeyi düşünebilir.

Güven istemenin reddedilebilmesi için, hakikaten Mecliste Bakanlar Kurulu aleyhine bir çoğunluğun bulunması lâzımdır. Bu bakımdan son fıkrada bu husus belirtilmiştir.

MADDE — 104.

Bu madde Hükümet politikasının uygulanmasında ve insicamının muhafazasında, Modern Anayasa temayülüne uygun olarak, Başbakanın özel durumunu belirtmektedir.

2 nci fıkra, parlamter sistemin icabı olarak genel siyasetin yürütülmesinden Bakanlar Kurulunu sorumlu tutmakta, Başbakanın şahsında tecelli edebilecek bir güvensizlik oyunu Hükümetin düşmesini intaç edeceğine zımnen işaret etmektedir. Başbakanın istifası ile Bakanlar Kurulunun da vazifesinin sona ermesi, parlamter Hükümetin tabîi bir neticesidir.

Tasarı, Meclisler dışından da Bakan alınmasına cevaz verdiği için, bunların da Bakan bulundukları müddetçe dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Milletvekili Statüsüne tâbi tutulmaları uygun görülmüştür.

MADDE — 105.

Bakanlar Kurulunun kaç Bakandan kurulacağı genel olarak Cumhurbaşkanının ve Başbakanın tesbit etmesi gereken bir husustur. Gerçekten Hükümetin programının istikamet ve mahiyetine göre âmme hizmetlerinin sevk ve idaresi Bakanlar arasında serbestce tevzi edilebilmelidir. Nitekim 13 Eylül 1946 tarih ve 4951 sayılı Kanunda bu istikamettir. Bu istikameti kapamamak için birinci fıkra sevkedilmiştir.

Diğer fıkralarda, eski Anayasamızın uygulanmasında görülen bazı suiistimaller önlenmiş ve bir Bakanlığın uzun müddet vekâletle idaresi yasak edilmiştir.

MADDE — 106.

Bu madde tüzükler hakkında eski Anayasanın hükmünü, hudut ve şumulünde hiçbir değişiklik yapmadan, yalnız uslûp bakımından değiştirmek suretiyle almıştır.

MADDE — 107.

Bu madde ile parlamter rejimlerde icraya tanınmış olan fesih yetkisi; çok daraltılarak yeni Anayasa rejimimize alınmış bulunmaktadır. Parlamter rejimlerdeki normal ve otomatik bir fesih yetkisi üzerinde, memleketimiz için mahzurlar doğurabileceği mülâhazasıyla, durulmamıştır.

Maddedeki fesih müessesesi şu gayeyi istihdaf etmektedir: 18 aylık bir süre içinde iç Hükümet bulhranı olduğu takdirde Mecliste bir Hükümet ekseriyetinin bulunduğu hakkında ciddi şüpheler belirmiş demektir. Bu halde seçimleri yenileyerek bir Meclis ekseriyetinin teşekkülüne imkân vermek uygun görülmüştür. Ancak, Mecliste bir ekseriyet bulunup bulunmadığını tesbit bakımından Cumhurbaşkanının Meclisler Başkanlarına danışması faydalı sayılmıştır.

Bu madde diğer bir hususu daha sağlamaktadır. 18 aylık süre içinde çıkan iki krizden sonra Başbakan olan şahsın, güvensizliğe mâruz kalması halinde seçimlerin yenilenmesini isteyebilmesi, Hükümete bir istikrar sağlayabilecektir.

MADDE — 108.

Seçimlerin tarafsız bir hava içinde cereyan edebilmesi için bir madde sevk edilmiştir.

MADDE — 109.

Bu maddelerin ilk iki fıkrası 1924 Anayasasındaki hükümlerin tekrarıdır. Son fıkrası ise, 1924 Anayasasındaki hükme getirilen değişikliği belirtmektedir.

MADDE — 110.

Yurt müdafaasının genel prensiplerini ve siyasetini tesbit etmek için ilgili Bakanlardan ve Genelkurmay Başkanından müteşekkil yüksek bir kurul bütün modern devletlerde yer almış bulunmaktadır. Nitekim bizde de 5399 sayılı Kanunla bu müessese ilâs edilmiştir.

Modern Anayasa temayüllerine uyularak bu müessese, tasarıda bir Anayasa organı haline getirilmektedir.

*** C) İDARE**

MADDE — 111.

İdarenin kuruluşunda ve görevlendirilmesinde, merkezden yönetim (idari merkeziyet) ve yerinden yönetim (âdemi merkeziyet) gibi iki temel prensibin tatbik sahası olacağı bu madde ile hükme bağlanmaktadır.

1924 Anayasasında, idari merkeziyet esası, illerle, şehir, kasaba ve köylere tüzel kişilik tanınması ve iller dolayısıyla de (tefriki vezaif) tâbirinin kullanılması suretiyle kabul edilmiş ve fakat bunun yanında hizmet ademi merkeziyetine temas olunmamıştı. Devletin fonksiyonunun çok genişlemiş olduğu, hususıyla iktisadi faaliyetin pek fazla gelişmiş bulunduğu zamanımızda, Devletin çeşitli görevleri yerine getirmesi ve çeşitli hizmetleri, kendisine has usullerle yürütmesi zarureti vardır. Bu bakımdan merkezî idare hiyerarşisi dışında mütalâası gereken hizmetler ve hizmet grup-

ları için Anayasada 1924 Anayasasının kabul ettiği şekilden daha geniş olarak ademî merkeziyet esasına yer verilmesi lüzumlu görülmüştür. Ancak; Millî iradeye dayanan parlamenter rejim anlayışının ve Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu ilkesinin tabii bir neticesi olarak, idare fonksiyonunun farklı unsurlarını teşkil eden görevlerin ve bu görevleri yerine getirilmek için kurulan teşkilâtın bütünlüğünü ikinci fıkra da ayrıca belirtmek faydalı sayılmıştır.

Hangi usule ve hangi teşkilât tarafından yerine getirilirse getirilsin faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak ve bunları millet adına denetlemeye tâbi tutmak demokratik olduğu kadar tesirli ve ahenkli bir idarenin kaçınılmaz şartıdır. Anayasamızın kabul ettiği sistemin icabı, icra ve idare, ilkel ve özerk bir yetki olmayıp müstak ve tâbi bir yetki olduğu için de, tabiatıyla görev ve teşkilâtın kanunlarla düzenleneceği belirtilmiştir. Kamu tüzel kişilerinin ancak kanunla veya kanununun açık izine dayanılarak meydana getirebileceğini belirten son fıkra hükmü de aynı sistemin ve prensibin bir neticesidir.

MADDE — 112.

1924 Anayasasında bahis konusu edilmemiş olmakla beraber Türkiye'de yönetmelik yapma yetkisi, idare için bir örf ve âdet müessesesi haline gelmiş bulunuyor; Ancak bu yetki merkezî idareye ve mahallî idareye münhasır gibi görünüyordu. Yeni Anayasamızda hizmet ademimerkeziyeti esası da yer aldığına ve bâzı özerk müesseseler kurulduğuna göre, yönetmelik yapma yetkisini daha geniş olarak kabul eylemek ve bu örf âdet kuralını Anayasa ile yazılı hukuk hükmü haline getirmek uygun görülmüştür.

Diğer taraftan, idarenin müstakil bir yönetmelik sahası ve yetkisi olmadığını belirtmek için de bakanlıkların ve kamu tüzel kişilerinin ancak «kendilerini ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak» maksadiyle yönetmelikler yapabilecekleri açıklanmıştır.

Şimdiye kadar çeşitli şekilde yayın araçlarıyla yayınlanan yönetmeliklerin, ilgililerin bilgisine gerçekten ulaşmasını sağlamak için, yönetmelik yayımının kanun ve tüzüklerin yayım rejimine tâbi olması kabul edilmiştir.

MADDE — 113.

Birçok kanunlarımızda o kanunlara ilişkin idarî kararlara karşı kazaî müracaat yollarının kapatılmış bulunduğu bilinen bir vakıdır. Bu gibi hükümlerin hukuk devleti anlayışına aykırılığı aşikâr olmakla beraber mahkemeler, bâzı tereddütlerden sonra, açılan dâvaların reddi yolunu tutmuşlardır. Bundan böyle geçmiş tatbikata hiçbir veçhile yer ve imkân vermemek maksadiyle yeni Anayasada bu maddenin sevki zaruri görülmüştür.

Maddede (Kazaî mürakabe) terimi yerine (yargı mercilerinin denetimi) deyiminin kullanılması, özel bir önem taşımaktadır. Gerçekten her kazaî mürakabe, kaza organı tarafından yapılan bir mürakabe demek değildir. Bir merciin kaza organı olarak vasıflandırılabilmesi için, kazaî bir usul uygulanmasından başka, üyelerin de bağımsız olması ve hâkim niteliğini haiz ve hâkim statüsünde bulunması da şarttır. Memleketimizde idarî kaza manzumesinde kaza ve vilâyet idare heyetleri, vergi - itiraz ve temyiz komisyonları, gümrük eksperler heyeti ve disiplin kurulları gibi tam bir kaza organı sayılmayacak merciler de mevcuttur. Bu organların kazaî usuller içinde vazife görmeleri sevk edilen bu madde hükmüne göre yeter sayılmamıştır. Bu bakımdan kazaî merci vasfında olmayan mercilerin kararlarına karşı, genel idare mahkemesi olarak kabul edilen ve üyeleri tam bir hâkimlik statüsüne kavuşturulan DANIŞTAY'A müracaat hakkı kanunlarla önlenemeyecektir, bu formülü ile, ileride ihdas edilebilecek idare mahkemelerini de gözetmiş ve bunların tam bir kaza organı vasfını taşımaları halinde önem derecesi ne olursa her çeşit meselenin behemehal DANIŞTAY'A kadar gitmesi gibi yersiz bir derecelenmeyi önlemek istemiş ve bu sebeple madde metninde DANIŞTAY kelimesi kullanılmamıştır.

Bundan başka madde metninde «her hangi bir halde» deyiminin kullanılmasındaki maksat, yargı denetiminin, sıkı yönetim olağanüstü hallerde de ortadan kalkmayacağını belirtmektir.

İdari eylem ve işlemlerden dolayı, hak ve menfaatleri muhtel olanların idarî yargı mercilerine başvurmalarında uygulanacak sürelerin başlangıcının tesbiti bakımından başlangıcın kesin olarak tâyin edilmesi istenmiştir. Şüphesizki, burada konusu edilen işlemler, idarenin ferdî tasarruflarıdır. Genel tanzimi ifade eden tüzük veya yönetmelik gibi idare tasarrufları için esasen belirli yayın usulleri kabul edilmiştir.

Maddenin 3 ncü fıkrası idarenin mali sorumluluğunun esasını vaz'etmekte ve fakat bu hususta tafsilli hükümler getirmektedir. Bu fıkra ile tatbikatta kusurlu ve kusursuz sorumluluk hallerinin ayırımı, kusurun ağırlık derecesinin ve tazminatın ölçüleri ve uygulanacak diğer esaslar içtihatlarla bırakılmış bulunmaktadır.

MADDE — 114.

Menşeyini 1924 Anayasasından alan bu madde, daha geniş bir anlayışı aksettirmektedir. Eski Anayasamız vilâyet altında idarî bölüm olarak kaza ve nahiye göstermekte idi. Memleketimizde, bilhassa son yıllarda nahiyelerin kaza olması temayülü çok kuvvetlenmiş olduğundan, ileride orta bir kademenin meydana getirilmesine veya iki kademenin birleştirilmesine ihtiyaç duyulabilir. Bu sebeple madde, bu gibi ihtiyaçları da karşılayacak surette kaleme alınmıştır.

İllerin idaresinde idarî hiyerarşinin güçleştirici ve ağırlaştırıcı usullerinin bertaraf edilebilmesi için yetki genişliği esası eski Anayasada olduğu gibi saklı tutulmuştur.

Kalkınma ve plânlamada, bölgelere şâmil meselelerin topyekün ele alınabilmesi, zamanımızda oldukça geniş bölgeler ihtidasını bir zaruret haline getirmiş bulunmaktadır. Bu zaruretle bir veya birkaç kamu hizmetini yahut hizmet grupunu içine alan teşkilâtın kurulabilmesi ve bunların yetki genişliğine sahip olabilmesi için ikinci fıkra hükmü sevk edilmiştir.

MADDE — 115.

Bu madde, mahallî idarelerin bünye ve mahiyetlerini genel olarak ifade etmektedir. 1876 Anayasasından beri yerleşmiş olan ve sosyolojik bir varlık kazanmış bulunan mahallî ünitelerimizde herhangi bir değişiklik yapmaya sebep görülmemiştir. Ancak; demokratik bir düzende mahallî idarelerin geniş yetkilerle teçhiz edilmesi genel olarak kabul edilen bir esas olduğundan, mahallî idare organlarının seçimleri, Anayasada sağlam demokratik esaslara bağlanmış ve bunların merkezi idare ile olan bağlarının kanunla düzenlenmesi lüzumu belirtilmiştir.

MADDE — 116.

Bu madde, modern âmmе hukukunun memur statüsü bakımından kabul ettiği esaslara uygun bulunmakta ve teminatla ilgili hükümlerin ve düzenleyici kaidelerin kanunla gösterileceğini belirtmektedir.

MADDE — 117.

Kamu hizmeti görevlileri hakkındaki disiplin kovuşturmalarında ve disiplin cezası uygulanmasında savunma hakkını modern hukuk anlayışına göre düzenlemek ve teminata bağlamak maksadiyle bu madde sevk edilmiştir.

MADDE — 118.

Çok partili demokratik bir siyasi hayat tarzını kabul eden memleketimizde son on yıllık tatbikat, kamu hizmetleri görevlilerinin siyasi partiler karşısında tam tarafsızlığının bir Anayasa teminatına bağlanması lüzumlu kılmuştur. Bu sebeple bâzı ülkelerde memurlara tanınmış olan siyasi partilere girme hakkı, memleketimiz için uygun sayılmamıştır.

Kamu iktisadî teşebbüslerinin denetim ve yönetimi işlerinde bulunanların seçmenler üzerindeki etkileri dikkat nazarına alınarak, tarafsızlık şartı bunlara da teşmil edilmiş; ancak, işçiler, tabii olarak, bu hükmün dışında bırakılmıştır. Tarafsızlığın müeyyideleri memleketimizin özel şartları bakımından, Anayasada belirtilmiş bulunmaktadır.

MADDE — 119.

Üniversitelerimizin ilmi ve fikrî sahada tam bir hüviyet içinde vazifelerini yapmaları bütün Türk milletinin üzerinde titizlikle durduğu bir husustur. Geçmiş tecrübeler, üniversitelerimizin haklarını sarahatle koruyacak hükümlere ihtiyaç olduğuna şüphe bırakmamıştır. Muhtariyetin Anayasada belirtilmesi bu sarahati sağlayacaktır.

Son fıkra, siyasi hayatımızın zenginleşmesi ve partilerin kendilerinden beklenen hizmetleri daha iyi görebilmesi için üniversite öğretim üyelerinin partilere girebilmesine imkân vermek, aynı zamanda, ilmi çalışmaların memleket realitelerinden uzak kalmamasını sağlamak maksadını aksettirmektedir.

MADDE — 120.

Radyonun partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde, uzun seneler ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur.

Bu sebeple, radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı, Anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir. Ancak, çeşitli ülkelerde bu gayeye varmak için kabul edilen esaslar çok farklı olduğu ve bunların sık sık değiştiği dikkat nazarına alınarak, teferruatlı bir madde sevk etmenin mahzurlu olacağı düşünülmüştür.

Bu bakımdan, radyonun bir kanun tüzel kişisi haline getirilmesini ve bu tüzel kişiye görevin gerektirdiği yetkilerin tanınmasını sağlayıcı madde sevki ile yetinilmiştir.

Aynı görüş televizyon idarelerinin düzenlenmesinde de dikkate alınmıştır.

MADDE — 121.

Bu madde, çeşitli meslekî faaliyetlerin kanun tarafından kamu hizmeti düşüncesiyle, birer kamu tüzel kişisi olarak teşkilâtlandırılması halinde bu gibi kamu kurumu niteliğindeki meslekî kuruluşların, kendi işlerini yerinden idare esasına göre görebilmelerini ve seçilmiş organlarının da teminata bağlanmasını sağlamak için mahallî idareler hakkındaki hükümlere muvazi bir surette sevk edilmiştir.

MADDE — 122.

Bu madde, esas itibarıyla, 1924 Anayasasının 74 ncu maddesinin son fıkrası göz önünde tutularak sevk edilmiş bulunmakla beraber, çeşitli bakımlardan kişi hürriyetini, özel mülkiyet ve teşebbüsü, eskisinden tamamen farklı olarak himaye altına almaktadır.

Gerçekten bugüne kadar cari rejimde (fevkalâde hallerde) para, mal ve çalışına mükellefiyeti esası, kayıtsız şartsız kabul edilmiş ve bu (fevkalâde hal) in her hangi bir sınırı çizilmemişken sevk edilen bu maddede fevkalâde hal, ancak (iktisadî buhran) a veya (genel âfetin doğurduğu olağanüstü hal) e hasredilmiş olduğu gibi; yükümlülükler de geçici olarak ve ancak kanunun açıkça belirttiği esas ve usullere tâbi kılınmış bulunmaktadır.

MADDE — 123.

Sıkıyönetim ve savaş hali hakkında 1924 Anayasasının hükümleri göz önünde tutularak tedvin edilen bu madde iki Meclis sistemine göre düzenlenmiştir. Ancak ikinci fıkroda Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sıkıyönetimi istediği gibi uzatamayacağı, bu uzatmanın, her defasında, iki ayı aşamayacağı belirtilmiştir.

Ayrıca bu hallerde sadece kanunla gösterilen hak ve hürriyetlerin gereken ölçüde kayıtlanabileceği tasrih olunmak suretiyle hak ve hürriyetlerin teminatı gözetilmiştir.

MADDE — 124.

Bu maddede eski Anayasamızın 94 ncü maddesi ile Memurin Kanununun 40 ncı maddesinde yer alan hükümler arasındaki âhenksizliği gideren, bu konuda vuzuhu sağlayan ve, aynı zamanda, kanunilik prensibi ile idarî hiyerarşi ve disiplin zaruretlerini telif eden hükümler sevk edilmiştir.

D) İKTİSADİ VE MALİ MÜKÜMLER

MADDE — 125.

Bu madde ile, kamu iktisadî teşebbüsleri hariç, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin yeni genel bütçeye dâhil dairelerle katma bütçeli dairelerin ve bu arada gerek kuruluşların ve mahallî idarelerin harcamalarının yıllık bütçelerle yapılacağı esası kabul edilmiştir. Bununla beraber Devletin ve bu tüzel kişilerin tamamlanması birkaç yıl süren yatırımlara girişmesi ve müddeti bir yılı aşan kalkınma plânlarının yapılması yıllık bütçe prensibinin, az çok bir elâstikiyete kavuşturulmasını lüzumlu kılmaktadır. Maddenin ikinci fıkrası, kalkınma plânlarıyla ilgili yatırımlar için, kanunla özel süre ve usuller konmasını derpiş ederek, bu ihtiyacı karşılamaktadır.

Maddenin 3 ncü fıkrasında, 92 ncı ve 127 ncı maddelerde «Millî Bütçe» terimi yer almaktadır.

Özellikle, İkinci Dünya Harbinden sonra Batıda geniş ölçüde kullanılmaya başlıyan «Millî Bütçe», memleketimiz için yeni bir kavramdır. Millî Bütçe, resnî ve özel sektör dâhil, bütün ekonomide, bir yıllık devre zarfında yapılacak harcamalarla, yekûn kaynakların tahminini ihtiva eden bir vesikadır. Böylece, yekûn mal ve hizmet arzı ile, muhtemel harcamalar karşılaştırılarak, ekonominin bütünü göz önünde bulundurmak mümkün olmaktadır. Genel ve katma bütçeler ile mahallî idarelerce ve İktisadî Devlet teşebbüslerince yapılan harcamalar, bu bütünün içinde yer almaktadır.

Bu suretle, genel ve katma bütçelerin dışında kalan mahallî idarelerin ve İktisadî Devlet Teşebbüslerinin malî durumları ve yatırımları hakkında meclislere her yıl teferruatlı bilgi verilmesi de sağlanmış olacaktır.

Ekonomiyi bütün halinde ele alan böyle bir doküman, bütçenin, ekonomik muvazeneyi sağlayacak şekilde hazırlanmasına ve incelenmesine imkân vererek, faydalı olabilecektir.

MADDE — 126.

Sayıştay için, 1924 Anayasasında olduğu gibi, bu kurulun T. B. M. M. ne bağıllığı esası kabul edilmiş, Sayıştay üye ve Başkanlarının teminatı, Sayıştayın kuruluşu ve işleyişinin tanzimi kanuna bırakılmıştır.

Sayıştayın bugüne kadar tatbikatı sadece şekli murakabeye inhisar etmiştir. Bu murakabenin, malî tatbikatta görülen isabetsizliklere teşmîli, hiç şüphesiz faydalı olacaktır. Ancak, bu murakabenin ne dereceye kadar ve ne şekilde gerçekleştirilebileceğini şimdiden tesbit etmek mümkün görülmemiş ve meselenin halli Sayıştayın Kuruluş Kanununa bırakılmıştır. Gerçekten, Kuruluş Kanununun, Sayıştayın klâsik vazifelerine genişlerini, kamu ihtiyaçları ve personel imkânlarının gelişmesine muvazî olarak yüklemesine hiçbir mâni yoktur.

Genel ve Katma bütçeler dışında kalan İktisadî Devlet teşebbüslerinin iktisadî murakabesini yapmakla görevli denetim kurulunun Anayasa ile düzenlenmesine, imkân ve lüzum görülmemiştir. Gerçekten, bu vazifenin, teşriî organa bağılı Sayıştaya veya yine bu organa bağılı bir diğer Kurula veyahut yürütme içinde yer alan bir kurula verilip verilmemesi, ilerdeki ihtiyaçlara göre anlaşılabilir. Esasen «Millî Bütçe» sayesinde teşriî organın bu teşebbüsler üzerindeki murakabesi geniş ölçüde artmaktadır.

MADDE — 127.

Bu madde ile, kesin hesap kanunu tasarılarının, mümkün olan en kısa zaman zarfında T. B. M. M. ne gelmesi sağlanmak istenmiştir. Ayrıca Millî Bütçe tahminlerinin gerçekleşmiş tutarlarının yani «Millî Hesaplar» ının da T. B. M. M. ne sunulması, kesin hesap kanun tasarılarının ekonominin bütünü içinde incelenmesini ve Millî Bütçe tahminlerinin, geçmiş yılların ışığı altında değerlendirilmesini mümkün kılacaktır.

MADDE — 128.

Bu madde ile, iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plân çerçevesinde gerçekleştirilmesi esası kabul edilerek, «Plân» kavramına Anayasada yer verilmiştir.

Bilhassa az gelişmiş memleketlerin kalkınması için, bütün iktisadî hayatı kaplıyan bir plâna ihtiyaç olduğu bugün herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Kısaca, dünya, en geniş anlamıyla, millî kaynakları en rasyonel şekilde kullanmaya çalışmak şeklinde ifade edilebilecek olan, plânlı ekonomiye gitmektedir.

Plânın muhtevası çeşitli olabilir. Bu siyasî bir tercih meselesidir. Anayasada, bu sebeple, kalkınma plânı yapılması esası konmakla beraber, plânın muhtevasını tâyinden kaçınılmıştır. Bununla beraber, entegre yatırım projelerinden teşekkül eden ve ekonomik muvazeneye sıkı sıkıya ilgili bulunan plânın, bütünlüğünün, demokratik esaslar çerçevesinde korunması önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Bu meselenin halli, kanuna ve içtüzüklere bırakılmıştır.

MADDE — 129.

Bu maddenin, izahına ihtiyaç yoktur.

MADDE — 130.

Bu madde, bugünkü durumun teyidinden ibarettir.

MADDE — 131.

Millî servet ve kaynakların esas itibarıyla Devlet tarafından aranması ve işletilmesi bu servet ve kaynakların hukukî niteliklerinin, sosyal, ekonomik ve stratejik önemlerinin tabii neticesidir. Bunların özel teşebbüse bırakılmasına veya özel teşebbüsle ortaklaşa işletilmesine lüzum ve zaruret hâsıl olduğu taktirde, gerek bu zaruretin gerekse şartların ancak kanunla tesbit edilmesi millet adına yapılacak denetimin tesirliliğini sağlamak üzere lüzumlu görülmüştür.

Üçüncü Bölüm

YARGI

A) GENEL HÜKÜMLER

MADDE — 132.

Anayasa tasarısının kabul ettiği temel prensiplerden birisi yargı görevinin bağımsızlığıdır. Yargı organlarının kuruluşu, yetkileri, hâkimlerin özlük işleri bu temel prensipten hareket edilerek düzenlenmiştir. Maddenin birinci fıkrasında hâkimler hakkında bu esas ifade edilmiş ve diğer taraftan hâkimlerin verecekleri hükümlerde Anayasaya ve kanuna istinat edecekleri belirtilmiştir. Hâkim hüküm verirken objektif kaidelerden başka hukuk prensiplerini de nazara alacaktır ve delillerin takdirinde ve bunun sonunda hükme varışında vicdani kanaatına göre hareket edecektir.

Tasarının sekizinci maddesinde Anayasa hükümlerinin yargı organlarını bağlayan «Doğrudan doğruya uygulanması gereken temel hukuk kuralı» olduğu yazılıdır. Bu hale göre hâkim bir kanunu tatbik ederken onun Anayasaya uygun olup olmadığını her zaman nazara alabilecektir ve tasarının 152 nci maddesinde yazılı olduğu şekilde hareket edebilecektir.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi tarafından «Yargı yetkisinin kullanılmasında» hâkimlere ve mahkemelere müdahale edilememesi esası da yargı görevinin bağımsızlığı prensibinin neticele-rindendir. Ancak buradaki ölçü «Yargı yetkisinin kullanılması» ile nazara alınmalıdır. Mahkemele-rin idarî işlerinin tanziminde Adalet Bakanlığının tamim göndermesi veya tedbir alması salâhiyeti mevcuttur.

Maddenin son fıkrasının tanzim ettiği hususlar açıktır.

MADDE — 133.

Bu madde hükmü ile hâkimlik teminatı düzenlenmektedir. Yargı görevinin bağımsızlığını sağli-yacak unsurların başında «Hâkimlik teminatı gelmektedir» iyi bir adalet, bağımsız hâkimlere ihti-yaç gösterir. Hâkimlerin bağımsız olmaları ise teminata kavuşmalarıyla mümkündür.

Tasarıda kabul edilen teminat sistemi ana hatlarıyla şudur : 134 ncü madde işaret edilen ve hâ-kimlik mesleğinin ve hâkimlerinin özlük işlerinin düzenliyecek olan kanundaki bütün konularda karar vermek yetkisi yalnız ve yalnız Yüksek Hâkimler Kuruluna verilmiştir. (Madde 146) Bu su-retle, yürütme organının, hâkimlerin atanması, meslekte, yükseltilmeleri, görev yerlerinin değiştirilmesi veya görevlerine kanunda belli edilen hallerde son verilmesi konularında veya hâki-min meslek hayatıyla ilgili sair konularda her hangi bir tasarrufta bulunabilme yolu kapatılmıştır. Yargı organının bağımsızlığı ve hâkimlik teminatının sağlanması yolunda kurulan bu sistemin için-de, diğer taraftan Yüksek Hâkimler Kurulunun tasarrufları da Anayasa hükümleriyle kayıt ve şart-lara bağlanmıştır. Hâkimleri meslekten çıkarmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olma-dıkça veya meslekte kalmalarına caiz olmadığına karar verilmedikçe azlolunamayacaktır. Bu haller-de dahi Yüksek Hâkimler Kurulunun üye tam sayısının 3/2 çoğunluğu ile karar vermesi lâzımdır: (Madde 146) Hâkimlerin kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan evvel emekliye ayrıl-mıyacaklardır. Mahkemenin veya kadronun kaldırılması halinde dahi maaşlarından yoksun kılma-mıyacakları hakkındaki hükümleri ile emeklilik yaşı hakkındaki hüküm de Anayasaca konmuş te-minat sisteminin tamamlayıcı hükümleridir.

MADDE — 134.

Bu madde ile hâkimlik mesleğinin ve hâkimlerin özlük işlerinin kanunla düzenleneceği bildiril-mektedir.

Hâkimlerin aylık ve ödeneklerinin tesbiti hususunda, adalet işlerinin özelliğinin ve öneminin gözönünde tutulması için kanun koyucuya istikamet göstermiştir.

MADDE — 135.

Duruşmaların açıklığı hakkındaki bu madde, bazı hususlarda kesin kayıtları ihtiva etmektedir. Duruşmaların kapalı yapılması «Ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı» hâllere inhisar ettirilmiştir. Burada kullanılan «genel ahlâk» ve «kamu güvenliği» anlamlarının en dar mânalarıyla nazara alınmaları gerektir. Diğer taraftan bu iki sebepten birine dayanı-larak duruşmanın kapalı yapılmasına karar verilirken de, bu sebeplerin duruşmanın kapalı yapılma-sını «Kesin olarak gerekli» kılması şartına dayanması lâzımdır.

Diğer taraftan bazı yargı mercilerinin kararlarının tamamen gereksiz ve çok zaman bir satır-dan ibaret olması şeklindeki mahzurları önlemek maksadiyle maddenin son fıkrası sevk edilmiştir.

MADDE — 136.

Mahkemelerin kuruluş kanunlarıyla, usul kanunlarının tanzimine dair olan bu madde 1924 tarihli Anayasamızın 24 ncü maddesinden ibarettir.

MADDE — 137.

Bu madde ile savcılarının teminat sağlayıcı bir statüye sahip kılınmaları esas tanzim edilmiştir. Yargı görevinin yerine getirilmesinde lüzumlu bulunan bu esasa, son anayasalarda farklı olarak yer verildiği görülmektedir.

MADDE — 138.

Adli zabitanın başlıbaşına bir varlık kazanması yolunun açılması, adalet işleri bakımından çok faydalı görüldüğünden, adli zabitanın doğrudan doğruya adli mercilerin emrinde olması esas bu madde ile düzenlenmiştir.

MADDE — 139.

Askerî mahkemelerin kuruluş ve görevleri hakkında, birçok Anayasalarda olduğu gibi, bu tasarıda da yer verilmiştir. Buna göre askerî mahkemeler üyelerinin tamamının hâkimlik niteliğine sahip olmaları prensibi kabul edilmiş, fakat hal ve şarta göre, bu mahkemelerde hâkim niteliğinde bulunmayan personelin girmesi hususu da konuşulmuştur.

Askerî mahkemelerin savaş ve sıkıyönetim halleriyle barıştaki görevleri birbirinden ayrılmıştır. Birinci hallerde bu mahkemelerin suçlar ve suçlu kişiler bakımından görevlerinin tâyini kanuna bırakılmıştır. Barış zamanında ise, görev, asker kişiler ve asker olmıyan kişiler bakımından ele alınmıştır. Askerî mahkemeler asker kişilerin, madde metninde ifade edildiği üzere dört grupta toplanan suçlarını bakacaklardır. Asker olmıyan kişiler ise, ancak kanunda belirtilen «Askerî» suçları işlediği takdirde bu mahkemelerde yargılanacaklardır.

B) YÜKSEK MAHKEMELER

MADDE — 140.

Adliye mahkemelerinin en yüksek kademesi olan Yargıtayın kuruluşu kanunla düzenlenecektir. Yargıtay hâkimlerinin tâbi oldukları statü, esas itibarıyla diğer hâkimlerle beraber tasarının diğer maddelerinde gösterilmiş olmaktadır. Ancak göreve tâyinlerinde bir fark gözetilmiş ve bunların Yüksek Hâkimler Kurulu üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilmesi kabul edilmiştir.

MADDE — 141.

Bu madde ile Danıştayın kuruluş ve görevleri düzenlenmektedir. Danıştayın kuruluşu hakkında getirilen yeni esaslar şunlardır : Danıştay üyelerinin seçimi mahkemelerin bağımsızlığı esassından hareket edilerek teşriî organdan alınmıştır. Ancak Danıştayın arz ettiği hususiyet sebebiyle, üyelerinin seçimi esas itibarıyla Adliye mahkemeleri hâkimlerinin özlük işleri hakkında karar vermiye salâhiyetli olan Yüksek Hâkimler Kuruluna verilmemiştir. Danıştay üyelerini, Hükümet ve Danıştay tarafından gösterilecek adaylar arasından, Anayasa Mahkemesinin, yedekleri de dâhil olmak üzere teşkil edeceği kurul seçecektir.

Esas itibarıyla Anayasa Mahkemesi ile Danıştay bir sistem içinde toplanmaktadır. Bu sistem ile siyasî iktidarın ve idarenin tasarrufları yargı denetimi altında bulundurulmaktadır. Danıştay icraî ve idarî karar üzerinde yargı denetimi yapan ve kanun ve tüzük tasarıları hakkında önce-

den mütalâa veren ve bu bakımdan tanzimî yetkileri bulunan bir kuruldur. Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi ise, daha geniş ölçüdeki yetkilerle mücehhez bir kurul olarak, çıkan kanunların Anayasaya uygunluğunun kazaî murakabesini yapmakla görevlidir.

Anayasa Mahkemesi ile Danıştayın görevleri arasında bu yakınlık sebebiyledir ki, Danıştay üyelerinin seçiminin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması uygun görülmüştür.

Diğer taraftan sevk olunan bu madde ile (Birinci fıkra) ilk derece idarî mahkemelerin kurulması yolu açık tutulmuş bulunmaktadır. Bu halde Danıştay, ilk derece idarî mahkemelerin kararlarını temyizden tetkik edebilecektir.

MADDE — 142.

Askerî Yargıtayın kuruluş ve görevleri Anayasanın bu maddesiyle tanzim edilmektedir. Askerî Yargıtay üyelerinin hâkimlik niteliğine sahip asker kişiler arasından seçilmesi ve bu seçimin kendisi tarafından gösterilecek adaylar arasından Cumhurbaşkanlığınca yapılması esası kabul olunmuştur.

MADDE — 143.

Esasen bugünkü adlî sistemimizde mevcut olan uyuşmazlık mahkemesi, bu madde ile Anayasada yer almaktadır. Bu mahkemenin başkanlığının Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından seçilmesi uygun görülmüştür.

C) YÜKSEK HÂKİMLER KURULU

MADDE — 144.

Hâkimlik teminatının sağlanması için, hâkimlerin özlük işleri hakkında kararlar alma yetkisinin yürütme organından alınarak yargı organı içinde teşkil edilecek bir kurula verilmesi prensibinden hareket edildiği malumdur. Yüksek Hâkimler Kurulu adını taşıyacak olan bu kurulun teşkili için, Yargıtayca altı, birinci sınıf hâkimlerce kendi aralarından altı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisi tarafından yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olma şartlarını kazanmış kimseler arasından üçer üye seçilecek ve böylece on sekiz üyeden kurulacaktır. Bu üyeler seçildikleri dört sene müddet için görevlerinin devamı müddetince başka bir iş alamıyacaklardır. Yüksek Hâkimler Kurulunun, görevin icabettirdiğine göre, bölümler halinde veya genel kurul halinde çalışması esasları da kanunla düzenlenecektir.

Diğer taraftan Yüksek Hâkimler Kurulu toplantılarına Adalet Bakanının katılabilmesi ve fakat oy verememesi esası da bu madde ile kabul olunmuştur.

MADDE — 145.

133 ncü maddenin gerekçesinde belirtildiği üzere, Yüksek Hâkimler Kurulu, hâkimlik teminatının sağlanması amacıyla kurulmuş ve hâkimlerin bütün özlük işlerinde karar verme yetkisi yalnız bu kurula tanınmıştır. 145 nci madde kurulun bu yetkilerini düzenlemektedir. Filhakika 134 ncü maddede gösterilen hâkimin meslek hayatına dair bütün konularda Yüksek Hâkimler Kurulu karar verecektir. Ancak gerekli görülen hallerde Adalet Bakanına bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılmasını istemek hakkının tanınması uygun görülmüştür.

Diğer taraftan bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi hususunda, Bakanlık tarafından bir karar alınmadan evvel, Yüksek Hâkimler Kurulunun uygun mütalâasının alınması gerekecektir.

Bu madde ile hâkimlerin denetimi hakkında da yeni bir esas konmaktadır. Buna göre hâkimlerin denetimi, belli konular için görevlendirilecek üst derecedeki hâkimler marifetiyle yapılacaktır.

D) ANAYASA MAHKEMESİ

MADDE — 146.

Tasarı kanunların Anayasaya uygunluğunun kazaî murakabesi prensibini kabul etmiştir. Bu prensip memleketimiz için yenidir. Yıllardan beri Anayasaya aykırı kanunlardan şikâyet edilen memleketimizde, bu prensibin kabul edilmesi mühim gelişmelerden biri telâkki edilmiş ve bu sebeple son Batı Avrupa Anayasalarında görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi teşkili uygun görülmüştür.

Anayasa Mahkemesinin on beş üyeden kurulu olması ve bunların madde metninde belirtilen miktarlarda, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Yasama Meclisleri ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Üniversiteler ile Askerî Yargıtay için üyeliklere aday göstermek hakkı tanınmıştır.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin, hangi heyet veya makam tarafından seçilirse seçilsin, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve Sayıştayda başkanlık, üyelik, başsavcılık veya başkanun sözcülüğü yapmış kimselerle, üniversite öğretim üyelerinden veya on yıl avukatlık yapmış olanlar arasından olması esası da kabul olunmuştur.

MADDE — 147.

Bu madde ile Anayasa Mahkemesi üyeliğinin sona ermesi halleri açıklanmaktadır. Üyeliğin son bulma halleri için, diğer hâkimler hakkındaki esaslara paralel hükümler kabul edilmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi üyeleri, diğer hâkimlerden farklı olarak yetmiş yaşına kadar görevde bulunacaklardır ve 146 ncı maddenin son fıkrasında belirtildiği üzere, resmî veya özel başka hiçbir görev alamıyacaklardır.

MADDE — 148.

Bu madde ile Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkisi düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi kanunların ve yasama meclisleri içtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevlidir.

Kanunda yazılı şahısları da Yüce Divan sıfatıyla yargılamak Anayasa Mahkemesinin görevleri arasındadır. Eski Anayasamızda da bulunan Yüce Divanın vazîfesi bu suretle yüksek hâkimlerden kurulu bulunan bu heyete verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasaca kendisine verilmiş diğer görevleri de yapacaktır. Bunlar arasında, tasarının 55 nci maddesinde yazılı olduğu üzere, siyasî partilerin malî denetiminin yapılması ve partilerin kapatılması hakkında açılacak dâvalara bakılması, 80 nci maddede yazılı Büyük Millet Meclisi üyelerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması halinde yapılacak itirazların incelenip karara bağlanması bu arada zikredilebilir.

MADDE — 149.

Bu madde ile Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yargılama usulünün kanunla ve çalışma tarzı ile üyeleri arasındaki iş bölümünün de kendi yapacağı içtüzükle düzenleneceği ifade edilmektedir.

Anayasa Mahkemesi kendisine intikal eden işleri esas itibarıyla dosya üzerinde inceleyecektir ve ancak gerekli gördüğü hallerde ilgilileri çağıracaktır.

Yüce Divan olarak vazife görürken Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre yargılama yapacağı tabiidir.

MADDE — 150.

Anayasa Mahkemesine, kanunların Anayasaya aykırı okduğu hakkındaki dâvalar ve iddialar iki yolla intikal etmektedir: a) İptâl dâvası, b) İtiraz yolu.

Bu madde ile iptâl dâvasının kimler tarafından açılabileceği belirtilmektedir. İptâl dâvası açmak hakkı muayyen teşekkül, heyet, kurul ve kurumlara verilmiştir. Ancak bunlar da iki kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısmı, kendi varlık ve görevleri ile ilgili olsun olmasın, doğrudan doğruya iptâl dâvası açmak hakkına sahiptirler. Diğerleri ise ancak kendi varlık ve görevleri ile ilgili olduğu takdirde dâva tahrik edebileceklerdir.

MADDE — 151.

Bu madde ile iptâl dâvası açmadaki sukûtu hak müddeti gösterilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararları 153 ncü maddede belirtildiği üzere, Resmî Gazetede yayımlanacak ve süre başlangıcını bu yayım tarihi teşkil edecektir.

MADDE — 152.

Bu madde kanunların Anayasaya aykırılığının itiraz (Exceptio) yolu ile dermeyanı usulünü tanzim etmektedir.

Anayasa Mahkemesinin kurulması ile, esas itibariyle bir dâva esasında, bir kanunun Anayasaya aykırılığı bahis konusu olduğu takdirde, mahkemenin bunun bekletici mesele sayması ve bu hususta Anayasa Mahkemesince verilecek karar beklemesi tabiidir. Ancak böyle bir iddianın bekletici bir mesele haline gelebilmesi için, hakikaten ciddi olması gerektir. Aksi halde mahkeme iddiayı reddederek dâvaya devam edecektir. Bu ret kararının da esas hükümle beraber temyiz edilebilmesi tabiidir. Hükümden evvel temyiz edilebilmesinin, iyi niyetli olmayan şahıslarca dâvaların uzatılmasına yol açacağı düşünülmüştür.

Yine dâvaları uzun müddet sürüncemede bırakmamak için meselenin Anayasa Mahkemesince de en çok üç ay içinde karara bağlanması kabul edilmiştir.

Anayasa Mahkemesince üç ay zarfında karar verilemediği takdirde, mahkeme aykırılık iddiasını bizzat inceleyecektir. Bu hüküm de gecikmeleri önleyebilmek için konulmuştur. Fakat hükmün kesinleşmesi tarihinden evvel Anayasa Mahkemesince bir karar verildiği takdirde mahkemeler buna uyacaktır.

MADDE — 153.

Anayasa Mahkemesi üst bir merci olduğu için kararlarına karşı her hangi bir merce itiraz söz konusu olamayacaktır.

Maddenin ikinci fıkrası kararın «Erga Omnes» mahiyetini belirtmektedir. Ancak bir kanunun derhal ve umumî şâmil olarak ortadan kalkmasından doğabilecek mahzurları bertaraf etmek ve yasama organının gereken tedbirleri almasını sağlamak için, iptâl hükmünün yürürlüğe girmesi için Anayasa Mahkemesince bir tarih tesbit edilebilmesi yolu da açık tutulmuştur.

Diğer taraftan karara «Inter Partes» bir mahiyet verilmesi de derpiş edilmiştir. Anayasa Mahkemesi gerekli gördüğü hallerde bu şekilde hükümler de verebilecektir.

İptâl kararının geriye yürümemesi de, içtimaî huzur mülâhazasına dayanmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin kararlarının Devletin bütün organlarını bağlaması, 134 ncü maddenin son fıkrasında ayrıca belirtilmektedir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

EK HÜKÜMLER

EK MADDE — 1.

Türk milletinin medeni dünya milletleri arasında lâayık olduğu yeri alması ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması bakımından Atatürk devrimlerinin taşıdığı önem meydandadır.

Milletin olgunluğu ve medenî kabiliyeti hakkında isabetli teşhisin en doğru ifadesi olan devrimler, bir bütün halinde, millete malolmuş bulunmakla beraber, zaman zaman çeşitli maksatlarla geriletici telkin, propaganda ve hattâ hareketlere girişildiğı görölmüş, hususiyle son yıllarda bu gibi zararlı hareketlere rastlanmıştır.

Millî birlik ve beraberliği zedeleyici ve milletimizin medeni dünyadaki mevkiini sarsıcı mahiyetteki zararlı davranışların tekrarını önlemek maksadiyle, devrimlerle ilgili kanunların yürürlükteki hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddialarının ileri sürülemeyeceğı bu geçici madde ile hükme bağlanmış bulunmaktadır.

EK MADDE — 2.

Dinî inanç ve kanaat hürriyetini temel hak ve hürriyetler arasında ilân eden, ibadet ve dinî törenlerin serbestliğini teminat altına alan Anayasada, sosyal bir müessese olarak dinin taşıdığı önem bakımından, Diyanet İşleri Başkanlığının bugüne kadar olduğu gibi genel idare içinde yer alması tabii ve zaruri görölmüştür. Bu sebeple tasarının ek 2 nci maddesiyle sevk edilen hüküm, Diyanet İşleri Başkanlığının özel kanundaki görevleri yerine getireceğı esasını aynen muhafaza etmektedir.

BEŞİNCİ KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

GEÇİCİ MADDE — 1.

157 sayılı Kanunun 33 ncü maddesine göre, halkoyu sonucunun belli olmasından sonraki ilk haftanın Cuma günü, Kurucu Meclis birleşik toplantısında T. B. M. M. nin genel seçim tarihi belli edilecektir. Tasarının Geçici 1 nci maddesiyle, 157 sayılı Kanunun adı geçen maddesinde kabul edilen esasa uygun olarak, gerek Millet Meclisi ve gerekse Cumhuriyet Meclisi seçimlerinin aynı günde yapılması belirtilmiştir.

Seçim sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca ilânından başlayarak, seçilen Meclislerin Ankara'da hangi tarihte ve nasıl toplanacağı da bu geçici madde ile düzenlenmiştir.

GEÇİCİ MADDE — 2.

Tasarının 69 ncü maddesine göre, Cumhuriyet Meclisine genel oyla gelen 150 üye mevcud olup, 72 nci maddeye göre de bunların üçte biri her iki yılda bir yenilenilecektir.

Geçici 2 nci madde ilk seçimde bu 150 üyenin tamamının seçileceğini ve bunlarla Cumhuriyet Meclisinin kurularak hukukî varlık kazanacağını göstermektedir. Cumhuriyet Meclisinin 69 ncü maddede belirtilen ve Cumhurbaşkanınca seçilen 10 üyesi bir ay zarfında seçileceklerdir.

GEÇİCİ MADDE — 3.

Tasarının 84 ncü maddesinde yazılı olan içtüzükler yapılmaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Meclisinin toplantı ve çalışmalarının düzenlenmesi için, 27 Ekim 1957 den evvel yürürlükte olan T. B. M. M. İçtüzüğü hükümlerinin uygulanması düşünülmüştür. Nitekim 157 sayılı Kanunun 25 nci maddesinin son fıkrasında da, adı geçen İçtüzüğün hükümlerinden faydalanılması esas kabul edilmiş bulunmaktadır.

GEÇİCİ MADDE — 4.

Geçici 1 nci maddenin 2 nci fıkrası gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasıyle, Kurucu Meclisin, Millî Birlik Komitesinin ve Temsilciler Meclisinin hukukî varlıklarının sona ermiş olacağı ve bunların kendiliğinden dağılacakları bu maddede belirtilmiştir.

GEÇİCİ MADDE — 5.

27 Mayıs 1960 ta başarılan İhtilâlin bir millî İnkılâp hüviyetiyle sevk ve idare sorumluluğunu yüklenmiş ve ağırlığı ölçüsünde şerefli vazifelerini millete verdikleri söze bağlı kalarak yerine getirmiş olan Millî Birlik Komitesi Başkan ve üyelerinin, demokratik düzenin bu Anayasaya göre bütün teminat müesseseleriyle kuruluşunda olduğu gibi yerleşmesinde de değerli hizmetler ifa edebileceklerine şüphe yoktur. Bu bakımdan 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kurucu Meclis teşkili hakkındaki Kanunun altında imzaları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkan ve üyelerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimle gelen üyelerinden farksız olarak, Cumhuriyet Meclisine tabii üye sıfatıyla iştiraklerini sağlamak üzere bu geçici madde sevk edilmiştir.

Cumhuriyet Meclisinin bu tabii üyelerine, teşriî faaliyetler sahasında memlekete hizmete devam etme hususunda tam bir serbestlik tanınması yerinde görüldüğünden, bu üyeler 40 yaşını bitirmiş olma, görev süresi ve yenilenme için ad çekme kayıtlarından istisna edilmişlerdir. Ancak teşriî faaliyet sahasını terehî eden bir tabii üyenin siyasi bir partiye girmesi halinde, Cumhuriyet Meclisinin seçimle gelen üyeleriyle eşit şartlar içinde siyasi hayata devam etmesi gerekeceğinden, tabii üyelik sıfatının, partiye giriş tarihini takiben yapılacak ilk Cumhuriyet Meclisi üyeliği seçiminde sona ereceği tasrih olunmuştur.

GEÇİCİ MADDE — 6.

Üyelerin and içtiği ilk toplantının ertesi günü Türkiye Büyük Millet Meclisinin tekrar toplanarak Anayasanın 94 ncü maddesine göre Cumhurbaşkanını seçeceği, bu seçimin yapılabilmesiyle 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanunla kabul edilmiş olan Devlet Başkanının görevinin sona ereceği bu madde ile tanzim edilmektedir.

GEÇİCİ MADDE — 7.

Cumhurbaşkanı seçiminden sonra Anayasanın 101 ve müteakip maddeleri gereğince yeni Bakanlar Kurulu teşkil olunacağı, 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanunla kurulmuş olan ve o tarihte iş başında bulunan Bakanlar Kurulunun da görevinin sona ereceği bu geçici maddede hükme bağlanmaktadır.

GEÇİCİ MADDE — 8.

Yeni Anayasanın, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu gibi kurulmasını derpiş ettiği kurum ve kurumların teşkilât kanunları Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak 6 ay içerisinde çıkarılacak ve bu kurul ve kurumlar görevlerine başlamış olacaklardır. Bu konuda Anayasaca böyle bir süre konması, başka memleketlerde emsaline rastlandığı üzere geç kurulmaları ihtimalini önlemeye mâtuftur.

Diğer taraftan bu Anayasaya göre, basın hürriyetini bütün cepheleriyle tanzim edecek olan kanun, Toplantı Kanunu, Grev Kanunu, Sendikalar Kanunu, idarî sahaya ait kanunlar, Hâkimler Kanunu gibi yeni kanunların yapılması veya mevcut mevzuatta Anayasanın gerektirdiği şekilde tadillerin yerine getirilmesi gerekecektir. Bu geçici madde bu mevzuatın hazırlanması için iki yıllık bir süre kabul etmiş bulunmaktadır.

GEÇİCİ MADDE — 9.

Geçici 8 nci madde gerekçesinde belirtildiği üzere, Anayasanın derpiş ettiği organ, kurul veya kurumlar kurulup görevlerine başlayıncaya kadar bir intikal süresi bulunmaktadır. Bu intikal süresi içinde kamu hayatında herhangi bir düzensizliğe meydan vermemek ve kamu hizmetlerinin devamlılığını ve kararlılığını sağlamak maksadiyle, mevcut organ, kurul ve kurumların yürürlükteki mevzuata göre görevlerini ifa edecekleri bu geçici madde ile hükme bağlanmaktadır.

GEÇİCİ MADDE — 10.

Anayasanın 152 nci maddesinde her hangi bir dâvanın görülmesi sırasında tatbiki söz konusu bir kanunun veya bir kanun hükmünün Anayasaya aykırılığının taraflarca ileri sürülebilmesi veya hâkimin bunu re'sen nazara alması hakkında hükümler sevk edilmiştir. Bu gibi hallerde mahkemenin Anayasaya aykırılık iddiasını Anayasa Mahkemesine intikal ettirmesi zaruridir. Anayasa Mahkemesi kurulup görevine başlayıncaya kadar Anayasaya aykırılık iddiasını inceleyecek ve karara bağlayacak bir merci bulunmadığına göre, bu geçici maddede, Anayasa Mahkemesinin kurulup görevine başlamasından önce mahkemelerde itiraz yoluyla Anayasaya aykırılık iddiasının ileri sürüleceği hükmü kabul edilmiştir. Bu hüküm Anayasa mahkemesinin kurulması için konmuş olan en çok 6 aylık bir müddete inhisar etmektedir.

Diğer taraftan maddenin 2 nci fıkrası ile özel bir durum gözetilmektedir. Anayasanın 151 nci maddesi gereğince, Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açma süresi bir kanunun yayınlandığı tarihten itibaren 90 gündür. Derpiş edilen özel duruma göre, Anayasa Mahkemesinin göreve başladığı zaman yürürlükte bulunan kanunlar hakkında, yayınlandıkları ve yürürlüğe girdikleri tarihler ne olursa olsun, 90 gün içinde iptal dâvası açılabilecektir.

GEÇİCİ MADDE — 11.

Anayasaya göre kurulan ilk Cumhuriyet Meclisinin genel oyla seçilmiş üyelerinin üçte birinin ilk ikinci yıl sonunda, diğer üçte birinin de dördüncü yıl sonunda ad çekme suretiyle ayrılarak bu üyelikler için seçimler yapılacağı bu geçici madde ile gösterilmektedir.

ALTINCI KISIM

SON HÜKÜMLER

MADDE — 154.

Anayasanın değiştirilmesi usulünü gösteren bu madde ile 1924 Anayasasının koyduğu esas muhafaza edilmiş, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Meclisinden kurulmuş bulunması bakımından zaruri görülen bir ilâve yapılmıştır.

MADDE — 155.

Anayasanın muhtelif kısmı ve bölümlerinde yer alan maddeler arasındaki sıralanmayı ve bağlantıları göstermek ve Anayasanın incelenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmak maksadiyle her madde için bir kenar başlığı konulması faydalı görülmüştür. Ancak bu madde kenar başlıklarının o maddeyi bütünüyle ifadeye yetmiyeceği düşünüldüğünden, bu kenar başlıklarının madde metninden sayılamıyacağı tasrih edilmiştir.

MADDE — 156.

13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanunun 32 nci maddesine göre, Kurucu Meclisçe kabul edilen Anayasa Devlet Başkanı tarafından yayımlandıktan sonra, Millî Birlik Komitesi tarafından tesbit olunacak tarihte halkoyuna sunulacaktır.

Türk milleti bu halkoyuna sunuş sonunda yeni Anayasayı kabul ederse, halkoyu sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilânı üzerine bu Anayasa Türkiye Cumhuriyetinin Anayasası olacağı ve geçici maddelerde gösterilen esaslar dâhilinde yürürlüğe gireceği bu madde ile tanzim edilmektedir.

Temsilciler Meclisi Genel Kuruluna sunulmak üzere, Yüksek Başkanlığa derin saygı ile arz olunur.

Anayasa Komisyonu

Başkanı

Başkanvekili

Sözcü

Sözcü

Enver Ziya Karal

Emin Paksüt

Muammer Aksoy

Turan Güneş

Sözcü

Kâtip

Üye

Üye

Tarık Zafer Tunaya

Coşkun Kırca

Sadık Aldoğan

Nurettin Ardaçoğlu

Üye

Üye

Üye

Üye

Amil Artus

Doğan Avcıoğlu

Hazım Dağlı

Münci Kapani

Üye

Üye

Üye

Üye

Muın Küley

Ragıp Sarıca

Bahri Savcı

Celâl Sait Siren

Üye

Üye

Üye

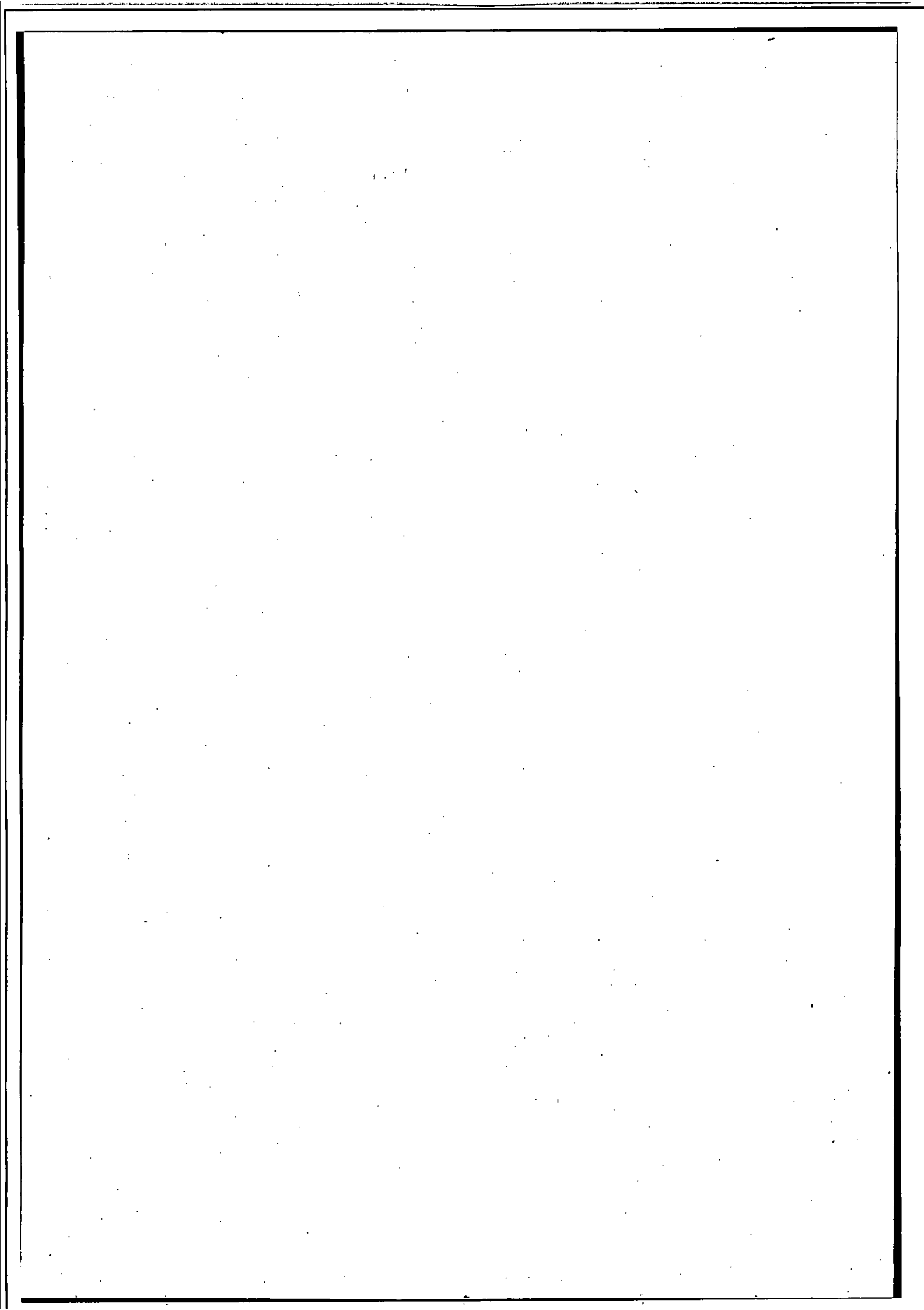
Üye

Mümtaz Soysal

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Abdülhak Kemal Yörük

(Anayasa ile ilgili bütün
çalışmalara katıldığı hal-
de, ölümü dolayısıyla
imzada bulunamadı.)

Cafer Tüzel

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANAYASASI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

- I. *Devletin şekli.* **MADDE 1.** — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.
- II. *Cumhuriyetin nitelikleri.* **MADDE 2.** — Türkiye Cumhuriyeti, demokratik ve lâiktir; insan hak ve hürriyetlerine, çalışma ve sosyal adalet ilkelerine dayanır.
- III. *Devletin bütünlüğü; resmî dil; başkent.* **MADDE 3.** — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmî dil Türkçedir. Başkent Ankara'dır.
- IV. *Egemenlik.* **MADDE 4.** — Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir ve Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlarca kullanılır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle, belli bir kişiye, zümreye veya sosyal sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse, merci veya organ, kaynağını Anayasadan almıyan bir Devlet yetkisi kullanamaz.
- V. *Yasama yetkisi.* **MADDE 5.** — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisininindir. Bu yetki devredilemez.
- VI. *Yürütme görevi.* **MADDE 6.** — Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.
- VII. *Yargı yetkisi.* **MADDE 7.** — Yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.
- VIII. *Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı.* **MADDE 8.** — Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, kişileri bağlayan ve doğrudan doğruya uygulanması gereken temel hukuk kurallarıdır.
- IX. *Devlet şeklinin değişmezliği.* **MADDE 9.** — Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAK VE ÖDEVLER

Birinci Bölüm

GENEL HÜKÜMLER

- I. *Temel hakların niteliği ve korunması.* **MADDE 10.** — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel haklara sahiptir. Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve

hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlıyan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve mânevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.

II. *Temel hakların özü.*

MADDE 11. — Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir.

Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.

III. *Eşitlik.*

MADDE 12. — Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir.

Hâçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

IV. *Yabancıların durumu.*

MADDE 13. — Bu kısımda gösterilen hak ve hürriyetlerin yabancılar için tanınması, milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla düzenlenir.

İkinci Bölüm

KİŞİNİN HAK VE ÖDEVLERİ

I. *Kişi dokunulmazlığı.*

MADDE 14. — Herkes, yaşama, maddi ve mânevi varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir.

Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti, kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamaz.

Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz.

İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz.

II. *Özel hayatın korunması.*

MADDE 15. — Özel hayatın gizliliğine dokunulamaz. Adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

a) *Özel hayatın gizliliği.*

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, hâkim kararı olmadıkça; kamu düzeninin gerektirdiği hallerde de, kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz.

b) *Konut dokunulmazlığı.*

MADDE 16. — Konuta dokunulamaz.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, hâkim kararı olmadıkça; millî güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, konuta girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

c) *Haberleşme ve gönderişme hürriyeti.*

MADDE 17. — Herkes, her türlü araçlarla haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır. Kanunun gösterdiği hallerde, hâkim tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir karar olmadıkça, bu gizliliğe dokunulamaz.

Gönderişme hürriyeti kanunla düzenlenir.

III. *Seyahat ve yerleşme hürriyeti.*

MADDE 18. — Herkes, seyahat etme ve dilediği yerde yerleşme hürriyetine sahiptir. Bu hürriyet, ancak millî güvenliği sağlama, salgın hastalıkları önleme, kamu mallarını koruma, sosyal, iktisadi ve tarımsal gelişmeyi gerçekleştirme zorunluğuyla ve kanunla sınırlanabilir.

Türkler, yurda girme ve kanun hükümlerine göre yurt dışına çıkma hürriyetine sahiptir.

IV. Düşünce ve inanç hak ve hürriyetleri.

a) Viddan ve din hürriyeti.

MADDE 19. — Herkes, vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Kamu düzenine veya genel ahlâka aykırı olmıyan ibadetler, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.

Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.

Kimse, siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama maksadiyle, her ne suretle olursa olsun dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna göre cezalandırılır; dernekler, yetkili mahkemece ve siyasi partiler, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.

b) Fikir hürriyeti.

MADDE 20. — Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir.

Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.

V. Bilim ve sanat hürriyeti.

MADDE 21. — Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarla her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Öğretim, Devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar kanunla düzenlenir. Bunların seviyesi, hiçbir bakımdan, Devlet okullarından aşağı olamaz.

Çağdaş bilim esaslarına ve metotlarına aykırı olarak öğretim ve eğitim yerleri açılmaz.

VI. Basın ve yayımla ilgili hükümler.

a) Basın hürriyeti.

MADDE 22. — Basın hürdür; sansür edilemez.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın ve haber alma hürriyeti, ancak millî güvenliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.

Basında yayın yasağı, ancak yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için, kanunun gösterdiği hallerde ve hâkim kararıyla konulabilir.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması, bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ve ancak hâkim kararıyla olabilir.

b) Gazete ve dergi çıkarılma hakkı.

MADDE 23. — Gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırmacı siyasi, iktisadi, malî veya teknik kayıtlar koyamaz.

Gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre faydalanır.

c) Düzeltme ve cevap hakkı.

MADDE 24. — Düzeltme ve cevap hakkı kanunla düzenlenir. Gönderilen düzeltme veya cevap yayınlanmazsa, yayınlanmasının gerekip gerekmediğine mahkemece karar verilir.

- d) Kitap ve broşür çıkar-
ma hakkı.

MADDE 25. — Kitap ve broşür yayımı izne bağlı tutulamaz; sansür edilemez.

Türkiye'de yayımlanan kitap ve broşürlerin toplatılması, 22 nci maddenin son fıkrası hükümlerine tâbidir.

- e) Basın araç-
larının koru-
runması.

MADDE 26. — Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.

- f) Basın dışı ha-
berleşme
araçlarından
faydalanma
hakkı.

MADDE 27. — Kişiler ve siyasi partiler, basın dışında kalan haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz.

**VII. Toplantı hak-
ve hürriyet-
leri.**

- a) Toplantı ve
gösteri yürü-
yüşü hakkı.

MADDE 28. — Herkes, önceden izin almaksızın, silâhsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir.

Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir. Kanun, toplantının veya gösteri yürüyüşünün yapılmasını ve yönetimini güçleştirici, maksadını engelleyici ve etkisini azaltıcı kayıtlamalar koyamaz.

- b) Dernek kur-
ma hakkı.

MADDE 29. — Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir.

**VIII. Hakların ko-
runmasıyla
ilgili hüküm-
ler.**

- a) Kişi güvenli-
ği.

MADDE 30. — Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek için hâkim kararıyla tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır.

Yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hal-lerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir. Yakalanan veya tutukla-
nan kimselere, yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve haklarındaki iddia-
ların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir.

Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, yirmi dört saat içinde hâkim önüne çıkarılır ve bu süre geçtikten sonra hâkim kararı almaksızın hürriyetinden yoksun kılınamaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse hâkim önüne çıkarılın-
ca durum hemen yakınlarına bildirilir.

Bu kuralların dışına çıkılmasından doğan ceza ve hukuk sorumluluğu kanunla düzenlenir.

- b) Hak arama
hürriyeti.

MADDE 31. — Herkes, kanunun gösterdiği usullere göre, yargı merci-
leri önünde dâvacı veya dâvalı olarak, iddia ve savunma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki dâvaya bakmaktan kaçınamaz.

- c) Tabii yargı
yolu.

MADDE 32. — Hiç kimseye, Anayasanın gösterdiği haller dışında, adli kovuşturma bakımından özel işlem yapılamaz.

Bir kimseyi tabii hâkiminden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

- d) Cezaların kanuni ve şahsi olması; zorlama ya-sağı.

MADDE 33. — Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilinden dolayı cezalandırılmaz.

Cezalar ve ceza tedbirleri ancak kanunla konulur.

Kimseye, suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Kimse, kendisini veya kanunun gösterdiği yakınlarını suçlandırma sonucu doğuracak beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Genel müsadere cezası konulamaz.

- e) İspat hakkı.

MADDE 34. — Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret dâvalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat istemenin kabulü, ancak isnadolan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

Üçüncü Bölüm

SOSYAL VE İKTİSADİ HAK VE ÖDEVLER

- I. Ailenin ko-runması.

MADDE 35. — Aile Türk toplumunun temelidir.

Devlet ve diğer kamu tüzelkişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar.

- II. Mülkiyet hakkı.

MADDE 36. — Herkes mülk edinme hakkına sahiptir.

Mülkiyet hakkının kazanılması, kullanılması ve sınırları kanunla düzenlenir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

- a) Mülkiyete ait genel kural.

- b) Toprak mülkiyeti.

MADDE 37. — Toprağın verimli olarak işletilmesini sağlamak ve toprak mülkiyetinde sosyal adaleti gerçekleştirmek amacıyla değişik tarım bölgelerine veya çeşitlerine göre kişilerin sahibolabileceği toprağın genişliği, kanunla tesbit edilebilir.

Devlet, çiftçinin işlediği veya işliyebileceği toprağa ve işleme araçlarına doğrudan doğruya veya ortaklaşa sahibolmasını sağlayacak tedbirleri alır.

Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

- c) Kamulaştırma ve millileştirme.

MADDE 38. — Devlet ve diğer kamu tüzelkişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, kanunda gösterilen esas ve usullere göre, tamamını veya bir kısmını edinmeye veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kalkınma plânına giren tesislerin kurulması, çiftçinin toprak sahibi kılınması, ormanların devletleştirilmesi veya yeni orman yetiştirilmesi amacıyla, gerçek ve tüzelkişilerden, kanunla gösterilen esas ve usullere göre alınan taşınmaz malların karşılığı taksitle ödenebilir.

Kamu hizmeti veya tekel niteliği taşıyan veya alan özel faaliyet ve teşebbüslerin tamamı veya bir kısmı, millî menfaatlerin gerektirdiği hallerde, kar-

şılığı kanunla gösterilen esas ve şekillere göre ödenmek şartıyla ve kanunda belirtilen usullere uygun olarak millileştirilebilir.

III. Çalışma ve sözleşme hürriyeti.

MADDE 39. — Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Kanun, bu hürriyetleri, kamu yararı amacıyla sınırlıyabilir; özel teşebbüsün sosyal amaçlara yönelmesini ve millî iktisadın gereklerine uygun olarak yürümesini sağlar.

IV. İktisadi ve sosyal hayatın düzeni.

MADDE 40. — İktisadi ve sosyal hayat, adalete, herkesin çalışması esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir.

İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir.

V. Çalışma ile ilgili hükümler.

MADDE 41. — Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların insanca yaşaması, çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle, çalışanları korur ve çalışmaya destekler; işsizliği önleyici tedbirleri alır.

Kimse zorla çalıştırılmaz. Memleket ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda vatandaşlık ödevi niteliği alan beden ve fikir çalışmalarının şekil ve şartları, demokratik esaslara uygun olarak kanunla düzenlenir.

a) Çalışma hakkı ve ödevi.

b) Çalışma şartları.

MADDE 42. — Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz.

Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur.

c) Dinlenme hakkı.

MADDE 43. — Her çalışan dinlenme hakkına sahiptir.

Ücretli hafta ve bayram tatili ve ücretli yıllık izin hakkı kanunla düzenlenir.

d) Ücrette adalet sağlanması.

MADDE 44. — Devlet, çalışanların, yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır.

e) Sendika kurma hakkı.

MADDE 45. — Çalışanlar ve iş verenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir.

Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

f) Toplu sözleşme ve grev hakkı.

MADDE 46. — İşçiler, iş verenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.

Grev hakkının kullanılması ve istisnaları kanunla düzenlenir.

VI. Sosyal güvenlik.

MADDE 47. — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindendir.

VII. Sağlık hakkı.

MADDE 48. — Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tabii bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.

Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.

VIII. Öğrenimin sağlanması.

MADDE 49. — Halkın öğrenim ve eğitimi sağlama, Devletin başta gelen ödevlerindendir.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır.

Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve aile ödenekleri verir veya başka yollarla yardımlar yapar.

IX. Kooperatifçiliği geliştirme.

MADDE 50. — Devlet, kooperatifçiliğin her alanda gelişmesini sağlamak için tedbirler alır.

X. Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırı.

MADDE 51. — Devlet, bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadi gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir.

Dördüncü Bölüm

SIYASİ HAK VE ÖDEVLER

I. Vatandaşlık.

MADDE 52. — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme ve seçilme hakkı.

MADDE 53. — Vatandaşlar, Anayasada gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy ve açık ayırım esaslarına göre yapılır.

III. Siyasi partilerle ilgili hükümler.

MADDE 54. — Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

a) Parti kurma hakkı ve partilerin siyasi hayattaki yeri.

Siyasi partiler önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.

Siyasi partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

b) Partilerin uyacakları esaslar.

MADDE 55. — Siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.

Siyasi partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler.

Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu Mahkemece mali denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir.

IV. *Kamu hizmetlerine girme hakkı.*

a) *Hizmete girme.*

b) *Mal bildirimini.*

V. *Milli savunma hak ve ödevi.*

VI. *Vergi ödevi.*

VII. *Dilekçe hakkı.*

MADDE 56. — Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

MADDE 57. — Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları kanunla düzenlenir.

MADDE 58. — Yurt savunmasına katılma, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu ödev kanunla düzenlenir.

MADDE 59. — Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergiler ancak kanunla konulur.

MADDE 60. — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilekçe şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL KURULUŞU

Birinci Bölüm

YASAMA

A) TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

I. *T. B. M. M. nin kuruluşu.*

MADDE 61. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisinden kuruludur.

Meclisler, Anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır.

II. *T. B. M. M. nin görev ve yetkileri.*

a) *Genel olarak.*

MADDE 62. — Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, Devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, madenî para basılmasına karar vermek, genel ve özel af ilân etmek, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindendir.

b) *Milletlerarası anlaşmaları uygun bulma.*

MADDE 63. — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kurullarla yapılacak anlaşmaları onaylama veya bunlara katılma, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylama veya katılmayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Milletlerarası bir anlaşmanın Anayasaya aykırı olduğu Meclislerden birinin üye tam sayısının beşte biri tarafından ileri sürülürse, bu iddia Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmedikçe, Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu anlaşmanın onaylanmasını veya buna katılmayı uygun bulamaz.

İktisadi, ticari ve teknik münasebetleri düzenliyen ve süresi bir yılı aşmayan anlaşmalar, Devlet maliyesine yüküm yüklememek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürürlüğe konabilir. Bunlar, yayınlarından başlayarak iki ay içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir anlaşmaya dayanılarak yapılan uygulama anlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan idari ve teknik anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur. Ancak, bunlardan özel kişilerin haklarını ilgilendirenler, yayınlanmadan yürürlüğe konamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü anlaşmaların yapılmasında, 1 nci fıkra hükümleri uygulanır.

- c) Silâhlı kuvvet kullanılmamasına izin verme.

MADDE 64. — Milletlerarası hukuk kuralları uyarınca, savaş hali ilânına, Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindir.

Bu izin için, Meclisler, birlikte toplanarak karar verirler.

III. Millet Meclisi.

- a) Kuruluş.
b) Milletvekili seçme hakkı.

MADDE 65. — Millet Meclisi, genel oyla seçilen dört yüz elli milletvekilinden kuruludur.

MADDE 66. — On sekiz yaşını dolduran ve kısıtlı veya kamu hizmetinden yasaklı olmayan her Türk, Millet Meclisi seçimlerinde seçmendir.

Subay ve astsubaylar, oylarını, karargâh ve kışlalar dışında ve diğer seçmenlerle birlikte kullanırlar.

Erat oy kullanamaz.

- c) Milletvekili seçilme yeterliği.

MADDE 67. — Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

Türkçe okuyup yazma bilmiyenler, kısıtlılar, kamu hizmetlerinden yasaklılar, ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlarla, taksirli suçlar haric olmak üzere, beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar milletvekili seçilemezler.

Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi memurların ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir.

Subay ve astsubaylar, askerlikten çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler.

- d) Millet Meclisinin seçim dönemi.

MADDE 68. — Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

IV. Cumhuriyet Meclisi.

a) Kuruluş.

MADDE 69. — Cumhuriyet Meclisi, genel oyle seçilen yüz elli üye ile Cumhurbaşkanlığınca seçilen on üyeden kuruludur.

Eski Cumhurbaşkanları ve Anayasa Mahkemesine en az yedi yıl başkanlık yapmış olanlar, ömürleri boyunca, Cumhuriyet Meclisinin tabii üyesidirler.

b) Cumhuriyet Meclisine üye seçme hakkı.

MADDE 70. — Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Meclisi seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanabilir.

c) Cumhuriyet Meclisi üyeliğine seçilme yeterliği.

MADDE 71. — Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Meclisine üye seçilebilir.

Cumhurbaşkanınca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur.

d) Cumhuriyet Meclisi üyeliğinin süresi.

MADDE 72. — Cumhuriyet Meclisi üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Cumhuriyet Meclisinin genel oyla seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir.

Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde her hangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer.

Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

V. T. B. M. M. seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri.

MADDE 73. — Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görmezse, seçimler kanunla bir yıl geriye bırakılabilir.

Meclislerin ara seçimleri her iki yılda bir Cumhuriyet Meclisi seçimiyle birlikte yapılır.

Millet Meclisi genel seçimlerine bir yıl kala ara seçimi yapılmaz.

VI. Seçimlerin genel yönetimi ve denetimi.

MADDE 74. — Seçimler yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etmek görevi Yüksek Seçim Kurulundur.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu, yedi asıl ve dört yedek üyeden kuruludur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay genel kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tam sayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir Başkan ve bir Başkanvekili seçerler. Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından adçekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkan ve başkanvekili adçekmeye girmezler.

B) MECLİSLERE AİT MÜŞTEREK HÜKÜMLER

I. T. B. M. M.
üyeliğiyle
ilgili hüküm-
ler.

MADDE 75. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler.

a) Milletın
temsili.

MADDE 76. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, görevlerine başlar-ken şöyle and içerler :

«Yurdun bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bütünlüğünü koruyacağıma; Milletın egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.»

c) Üyelikle bağ-
daşmıyan
işler.

MADDE 77. — İki Meclis üyeliği bir kişide birleşemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda, Devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin doğrudan doğruya veya dolayısıyla katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda görevlendirilemezler ve bunların her hangi bir yüklenme işini doğrudan doğruya veya dolayısıyla üzerlerine alamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel her hangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul edebilmesi, kendi Meclisinin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmıyan diğer görev ve işler kanunla gösterilir.

d) Yasama do-
kunulmazlığı.

MADDE 78. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır.

Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisine üye seçilmeye engel bir suçtan dolayı yasama dokunulmazlığı kaldırılmış olan üye, yetkili mahkemece verilecek hükmün kesinleşmesine kadar Meclis çalışmalarına katılamaz.

e) Üyelığın
düşmesi.

MADDE 79. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, bir üyenin üye seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymesi, çekilmesi, kısıtlanması, üyelikle bağdaşmıyan bir hizmet kabul etmesi veya Meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz olarak iki ay devamsızlığı yüzünden üyeliğinin düştüğü-
nün kendi Meclisince karara bağlanması hallerinde sona erer.

f) İptâl istemi.

MADDE 80. — Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düşmesine Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karra tarihinden başlayarak üç gün içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptal için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içinde karara bağlar.

g) Ödenek ve yolluklar.

MADDE 81. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenekleri kanunla düzenlenir. Ödenegin aylık tutarı birinci derecedeki Devlet memurunun aylığını, yolluk da ödenegi aşamaz.

II. T. B. M. M. nin faaliyetiyle ilgili hükümler.

MADDE 82. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Kasım ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi yılda en çok beş ay tatil yapabilir. Meclisler aynı zamanda tatile girerler.

a) Toplanma ve tatil.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplanmaya çağırılır. Meclis Başkanları da, kendi Meclislerini doğrudan doğruya veya üyelerinin beşte birinin istemi üzerine toplantıya çağırırlar.

Meclislerden biri toplantıya çağırılınca, diğeri kendiliğinden toplanır.

Ara verme veya tatil sırasında toplantıya çağırılan Meclisler, önce, bu toplantıyı gerektiren konu üzerinde görüşme yaparlar.

b) Başkanlık Divanı.

MADDE 83. — Meclislerin Başkanlık Divanları, o Meclisteki siyasi grupların kuvvetleri ölçüsünde Divana katılmalarının sağlıyacak şekilde kurulur.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisi Başkanları, kendi Meclislerince üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oy ile ikişer yıl için seçilirler; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir. Meclis Başkanlıkları için Meclisteki siyasi gruplar aday gösteremezler.

Başkanlar ve Başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasi partilerin veya grupların Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinde veya dışındaki faaliyetlerine ve görevlerinin yerine getirilmesini gerektiren haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan oy kullanamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantılarında Başkanlık Divanı, Millet Meclisi Başkanlık Divanıdır.

c) İçtüzük, siyasi gruplar ve kolluk işleri.

MADDE 84. — Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Meclisler, çalışmalarını, kendi yaptıkları İçtüzük hükümlerine göre yürütürler.

İçtüzük hükümleri, siyasi grupların, Meclislerin bütün faaliyetlerine, kuvvetleri oranında katılmalarını sağlıyacak yolda düzenlenir.

Siyasi gruplar, en az on üyeden meydana gelir.

Meclisler, kendi kolluk işlerini, Başkanları eliyle düzenler ve yürütürler.

d) Toplantı ve karar yeter sayısı.

MADDE 85. — Her Meclis, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve Anayasada başkaca hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplantı yetersayısı, her iki Meclis üye tam sayısı toplamının salt çoğunluğudur.

- e) Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması.

MADDE 86. — Meclis görüşmeleri açıktır ve ilgili Meclisin tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır.

Meclisler, İktisadî hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar yapabilir; bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı ilgili Meclisin kararına bağlıdır. Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez.

III. T. B. M. M. nin denetim yolları.

- a) Genel olarak.
b) Gensoru.

MADDE 87. — Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindendir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

MADDE 88. — Gensoru yetkisi yalnız Millet Meclisinindir.

Milletvekillerce veya bir siyasî grupça verilen gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı, verilisinden sonraki ilk birleşimde görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahibi veya önerge sahiplerinden biri, siyasî gruplar adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir Bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararı ile birlikte gensorunun görüşülme günü de belli edilir.

Gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararı tarihinden başlayarak iki güç geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülebilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla olur.

- c) Meclis soruşturması.

MADDE 89. — Her Meclis, Başbakan veya Bakanlar hakkında Meclis soruşturması açabilir. Yüce Divana verilme, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.

C) KANUNLARIN YAPILMASI

I. Genel kurallar.

- a) Kanun teklif etme yetkisi.
b) Kanunların görüşülmesi ve kabûlü.

MADDE 90. — Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler.

Üyeler, kendi tekliflerini her iki Meclisin ilgili komisyonlarında savunabilirler.

MADDE 91. — Kanun tasarı ve teklifleri önce Millet Meclisinde görüşülür.

Millet Meclisinde görüşülüp kabul edilen metin, Cumhuriyet Meclisine gönderilir. Bu Mecliste görüşülüp kabul edilince kanunlaşır.

Cumhuriyet Meclisi, kendisine gönderilen metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve genel kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmayan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağ-

lanmayan metinler, Cumhuriyet Meclisince, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır.

Cumhuriyet Meclisince, tümü üye tam sayısının salt çoğunluğu ile reddedilmiş bir metnin, Millet Meclisince kabulü için, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Meclisinin değiştirerek kabul ettiği metinler, Millet Meclisinde benimsenmezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden kurulu bir Karma Komisyona verilir. Bu komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulur. Millet Meclisi, Karma Komisyonca veya Cumhuriyet Meclisince veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabul etmek zorundadır.

Cumhuriyet Meclisinde üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimsemişi için, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Meclisince üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile reddedilen bir metnin kanunlaşabilmesi, Millet Meclisi tarafından üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesine bağlıdır. Bu halde açık oya başvurulur.

- c) Kanunların
Cumhurbaş-
kanınca ya-
yınlanması.

MADDE 92. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayınlar; uygun bulmadığı kanunu, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunları ve Anayasa bu hükmün dışındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu yine kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayınlanır.

**II. Bütçenin
görüşülmesi
ve kabulü.**

MADDE 93. — Genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, mali yılbaşından en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Bu tasarılar ve rapor, otuz milletvekiliyle on Cumhuriyet Meclisi üyesinden kurulu bir Karma Komisyona verilir. Bu komisyonda siyasi grupların temsili, Millet Meclisindeki üye sayılarının oranına göre olur.

Karma Komisyonun en çok iki ay içinde kabul edeceği metin, önce Cumhuriyet Meclisinde görüşülür ve en geç bir hafta içinde karara bağlanır.

Cumhuriyet Meclisince kabul edilen metin en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere Karma Komisyona verilir. Karma Komisyonun kabul ettiği son metin Millet Meclisinde görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclisler Genel kurullarında, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve her bütçenin tümü oya konulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Karma Komisyonda veya genel kurulda, karşılık bir ek gelir göstermeden gider artırıcı teklifler yapamazlar; belli gelirleri azaltıcı teklifler yapabilmeleri de, başka bir ek gelir kaynağı göstermelerine bağlıdır.

İkinci Bölüm

YÜRÜTME

A) CUMHURBAŞKANI

I. Seçimi ve tarafsızlığı.

MADDE 94. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş kendi üyeleri arasından, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.
Meclisi üyeliği sıfatı sona erer.

Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer.

II. And içmesi.

MADDE 95. — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde şöyle and içer:

«Namusum üzerine söz veririm ki:

Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına ve vatanın bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağım; Milletın egemenliğini ve Anayasayı sayacağım ve savunacağım; İnsan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ayrılmıyacağım; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefını koruyup yüceltmek ve üstüme aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle ve varlığımla çalışacağım.»

III. Görev ve yetkileri.

MADDE 96. — Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Milletın birliğini temsil eder.

Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası anlaşmaları onaylar ve yayınlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.

IV. Sorumsuzluğu.

MADDE 97. — Cumhurbaşkanı, görevlariyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.

Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur.

V. Sorumluluğu.

MADDE 98. — Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tam sayısının en az üçte ikisinin vereceği kararla suçlandırılır.

VI. Cumhurbaşkanına vekillik etme.

MADDE 99. — Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de, yenisi seçilinceye kadar Cumhuriyet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder.

VII. Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi.

MADDE 100. — Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasına onbeş gün kalınca veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Cumhurbaşkanı seçer; Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanık değilse, hemen toplantıya çağırılır.

B) BAKANLAR KURULU

I. Kuruluş.

MADDE 101. — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan kuruludur. Başbakan, Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, milletvekili seçilme yeterliğine sahibolanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanıca atanır.

II. İşe başlama ve güven oyu.

MADDE 102. — Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Meclislere sunulur; Meclisler tâtilde ise toplantıya çağırılır.

a) Göreve başlarken güven oyu.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından Meclislerde okunur ve Millet Meclisinde güven oyuna başvurulur. Güven oyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

b) Görev sırasında güven oyu.

MADDE 103. — Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüşükten sonra, Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tam sayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

III. Görev ve siyasi sorumluluk.

MADDE 104. — Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında iş birliğini sağlar ve Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden sorumludur.

Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.

IV. Bakanlıkların kurulması ve Bakanlar.

MADDE 105. — Bakanlıklar, kanunun koyduğu esaslara göre kurulur.

İzinli veya özürlü olan bir Bakana, diğer bir Bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Yüce Divana verilen bir Bakan, bakanlıktan düşer.

Her hangi bir sebeple boşalan Bakanlığa en geç on beş gün içinde atanma yapılır.

V. Tüzükler.

MADDE 106. — Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanışını göstermek veya kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak şartıyla ve Danıştayın mütalâasını alarak, tüzükler çıkarabilir.

Tüzükler, Cumhurbaşkanıca imzalanır ve kanunlar gibi yayınlanır.

VI. Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanıca yenilenmesi.

MADDE 107. — Anyasanın 88 nci ve 103 ncü maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, on sekiz aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanıdan, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Cumhurbaşkanı, Meclislerin Başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesi.

ne kadar verebilir. Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayınlanır ve hemen seçime gidilir.

VII. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu.

MADDE 108. — Millet Meclisi genel seçimlerinden önce Bakanlar çekilir ve Başbakan, seçim süresince görev yapmak üzere, geçici bir Bakanlar Kurulu kurar. Millet Meclisindeki siyasi parti grupları, geçici Bakanlar Kurulunda, Millet Meclisindeki oranlarına göre temsil edilirler.

Geçici Bakanlar Kurulunda temsil edilmek istemiyen veya teklif olunan Bakanlığı kabul etmiyen parti gruplarına düşen veya sonradan çekilme yüzünden açılan Bakanlıklara, bağımsızlar arasından atanma yapılır.

Geçici Bakanlar Kurulu için güven oyuna başvurulmaz.

VIII. Millî savunma.

a) Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı.

MADDE 109. — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mânevi varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Silâhlı Kuvvetlerin komutası, barışta Genelkurmay Başkanına, savaşta Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanacak kimseye verilir.

Genelkurmay Başkanlığı Başbakanlığa bağlıdır; görev ve yetkileri kanunla gösterilir.

b) Millî Savunma Yüksek Kurulu.

MADDE 110. — Millî Savunma Yüksek Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanından kuruludur.

Millî Savunma Yüksek Kuruluna Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar.

Millî Savunma Yüksek Kurulu, savunma ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.

C) İDARE

I. İdarenin esasları.

MADDE 111. — İdarenin kuruluş ve görevleri merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

a) İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzel kişiliği.

İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

Kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

b) Yönetmelikler.

MADDE 112. — Bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Yönetmelikler Resmî Gazete ile yayınlanır.

c) Yargı denetimi.

MADDE 113. — İdarenin hiçbir eylem ve işlemi, her hangi bir halde, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.

İdarenin işlemlerinden dolayı yargı merciine başvurma süresi, yazılı bildirim tarihinden başlar.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

II. İdarenin kuruluşu.

MADDE 114. — Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

a) Merkezi idare.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görüşülmesi amacıyla, birden çok ili içine alan çevrede, bu hizmetler için, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir.

- b) Mahallî idareler.

MADDE 115. — Mahallî idareler, il, şehir, kasaba veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir.

Mahallî idarelerin seçimleri, kanunun gösterdiği zamanlarda ve 53 ncü maddede yazılı esaslara göre yapılır.

Merkezi idare, mahallî idarelerin seçilmiş organlarını, bir yargı merciinin kararına dayanmaksızın, geçici veya sürekli olarak görevinden uzaklaştırmaz.

Mahallî idarelerin kuruluşları kendi aralarında birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir.

III. Memurlarla ilgili hükümler.

- a) Genel kural.

MADDE 116. — Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar eliyle görülür.

Memurların nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

- b) Memur teminatı.

MADDE 117. — Memurlar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekkülleri mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında, isnadolan hususun ilgiliye açıkça ve yazılı olarak bildirilmesi, yazılı savunmasının istenmesi ve savunma için belli bir süre tanınması şarttır.

Bu esaslara uyulmadıkça disiplin cezası verilemez.

Disiplin kararları, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.

- c) Memurların siyasi partilere girmemesi.

MADDE 118. — Memurlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinin yönetim ve denetim organlarında bulunanlar, siyasi partilere üye olamazlar. Görevlerini yerine getirirken, vatandaşlar arasında, siyasi kanaatlerinden dolayı her hangi bir ayırım yapamazlar. Bu esasa aykırı hareketleri mahkeme hükmüyle sâbit olanlar, kamu hizmetinden temelli çıkarılır.

IV. Özerk kuruluşlar.

- a) Üniversiteler.

MADDE 119. — Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir ve yetkili öğretim üyelerince seçilen organları eliyle yönetilir. Bu organlar, Üniversite dışındaki makamlarca görevlerinden uzaklaştırılmaz.

Üniversite öğretim üyeleri, bir kadronun kaldırılması sebebine dayansa bile, aylıklarından yoksun kılınmaz.

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları, bilimsel araştırma ve yayımlarında serbesttir.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, oranları ve bunların görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma görevlerinin Üniversite organlarıncı denetlenmesi, bu esaslara göre kanunla düzenlenir.

Siyasi partilere üye olma yasağı, Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları hakkında uygulanmaz.

- b) Radyo ve televizyon idaresi ve haber ajansları.

MADDE 120. — Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.

Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

V. *Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları.*

MADDE 121. — Kamu kurumu niteliğindeki meslek ve kuruluşları, kanunla meydana getirilir ve organları kendileri tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilir.

İdare, seçilmiş organları, bir yargı mercii kararına dayanmaksızın, geçici veya sürekli olarak görevinden uzaklaştıramaz.

VI. *Olağanüstü yönetim usulleri.*

MADDE 122. — İktisadi buhran veya genel âfetlerin doğurduğu olağanüstü hallerde, Devlet, kanunla açıkça belirtilen esas ve usullere göre, özel mülkiyette bulunan mallardan faydalanmaya veya başkalarını faydalandırmaya, geçici olarak özel teşebbüsleri işletmeye ve kişileri, çalışabilecekleri alanlarda çalıştırmaya yetkilidir.

a) *Olağanüstü durum.*

MADDE 123. — Savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. Meclisler toplanık değilse, hemen toplantıya çağırılır.

Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Meclis, gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltabileceği gibi tamamıyla de kaldırabilir. Bu kararlar, Meclislerin birleşik toplantısında alınır.

Sıkıyönetim veya genel olarak savaş halinde, kanunla gösterilen temel hak ve hürriyetler, kayıtlanabilir veya bunların kullanılması durdurulabilir.

VII. *Kanunsuz emir.*

MADDE 124. — Kamu hizmetlerinde her hangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz. Askerî hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.

D) *İKTİSADİ VE MALİ HÜKÜMLER*

I. *Bütçe.*

MADDE 125. — Devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu özel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır.

Kanun, kalkınma plânlarıyla ilgili yatırımlar için özel süre ve usuller koyabilir.

Genel ve katma bütçelerle millî bütçenin nasıl yapılacağı kanunla gösterilir. Bütçe Kanununa mali hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

II. *Sayıştay.*

MADDE 126. — Sayıştay, genel ve katma bütçelerin uygulanmasını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemekle görevlidir.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

III. Kesin hesaplar.

MADDE 127. — Kesin Hesap Kanunu tasarıları ile milli bütçe tahminlerinin gerçekleşmiş tutarlarını gösteren hesaplar, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları malî yılın sonundan başlayarak en geç ikinci yılın Kasım ayı başına kadar, Bakanlar Kurulunca, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu Kesin Hesap Kanunu tasarısının verilmesinden başlayarak en geç altı ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

IV. Kalkınma.

a) Plânlama.

MADDE 128. — İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. plân, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen bir kanunla yürürlüğe konulur.

Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Plân Kanununun hazırlanmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler, özel kanununda; tasarının Meclislerce görüşülmesinde ve kabulünde uygulanacak usuller, Meclislerin İçtüzüklerinde gösterilir.

b) Özel teşebbüs-
se katılma.

MADDE 129. — İdare, kanunlarda gösterilen hallerde ve oranlarda özel sermayelerle birleşerek teşebbüsler kurabilir veya kurulmuş teşebbüslere katılabilir. Bu gibi teşebbüslerin yönetim ve denetimi kanunla düzenlenir.

c) Tabii servet
kaynakları-
nın aranması
ve işletilmesi.

MADDE 130. — Tabii servet kaynaklarının aranması ve işletilmesi Devlete aittir. Bu gibi arama ve işletmelerin özel teşebbüsle birleşmek suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması kanunun açık iznine bağlıdır.

d) Ormanların
korunması ve
geliştirilmesi.

MADDE 131. — Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahaların çoğaltılması için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, süre aşımıyla edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez.

Ormanlar içinde ve hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından gerekirse, başka yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir.

Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde tarım yapılamaz.

Orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak siyasi hiçbir propaganda yapılamaz.

Üçüncü Bölüm

YARGI

A) GENEL HÜKÜMLER

I. Mahkemelerin bağımsızlığı. **MADDE 132.** — Hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar. Anayasaya, kanuna, hukuka ve vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dâva hakkında yasama meclislerinde soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya her hangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

II. Hâkimlik teminatı.

MADDE 133. — Hâkimler azlolunamaz. Kendileri istemedikçe, Anayasa-da gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylıklarından yoksun kılınmaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlarla görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar ve meslekte kalmalarının caiz olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

III. Hâkimlik mesleki.

MADDE 134. — Hâkimlerin nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin veya görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili suçlarından dolayı soruşturma yapılmasına ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarılmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve diğer özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı esasına göre, kanunla düzenlenir.

Hâkimlerin aylık ve ödenekleri, adalet işlerinin özelliği ve önemi gezetilererek, kanunla tesbit edilir.

Hâkimler altmış beş yaşına kadar hizmet görürler.

IV. Duruşmanın açık ve kararların gerekçeli olması.

MADDE 135. — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmalardan bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin kararları gerekçeli olarak yazılır.

V. Mahkemelerin kuruluşu.

MADDE 136. — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

VI. Savcılık.

MADDE 137. — Kanun, savcılarının özlük işlerinde ve görevlerini yapmalarında teminat sağlayıcı hükümler koyar.

Cumhuriyet Başsavcısı, Başkanunsözcüsü ve Askerî Yargıtay Başsavcısı, yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tâbidir.

VII. Adli zabıta.

MADDE 138. — Adli zabıta, doğrudan doğruya adalet mercilerinin emrindedir.

VIII. Askerî yargı.

MADDE 139. — Askerî mahkemeler, asker kişilerin askerî olan suçlarıyla, bunların asker kişileri aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak istedikleri suçlara ait dâvalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmıyan kişileri, ancak özel kanunda belirtilen askerî suçlarından dolayı yargırlarlar.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi işler bakımından yetkili olduğu kanunla gösterilir.

Askerî mahkemelerde, üyelerin tamamının hâkimlik niteliğine sahip bulunması esastır. Herhalde, bu mahkemelerde, üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahibolması şarttır.

Askerî mahkemelerin kuruluşu, işleyişi, hâkimlerinin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

B) YÜKSEK MAHKEMELER

I. Yargıtay.

MADDE 140. — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli dâvalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay Başkan ve üyeleriyle Cumhuriyet Başsavcısı, Yüksek Hâkimler Kurulu üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla seçilir.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan ve üyelerinin ve diğer mensuplarının nitelikleri kanunla düzenlenir.

II. Danıştay.

MADDE 141. — Danıştay, kanunların başka idari yargı mercilerine bırakmadığı konularda ilk derece ve genel olarak üst derece mahkemesi sıfatıyla, idari uyumsuzlukları ve dâvaları görmek ve çözümlemek, Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun ve tüzük tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek ve kanunda gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanın sözcüsü ve kanun sözcüleri, kanunda gösterilen niteliklere sahip kimseler arasından, Anayasa Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinden meydana gelen kurulca gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla seçilir. İlk iki oylamada çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanın sözcüsü ve kanun sözcülerinin seçimlerinde Bakanlar Kurulu ile Danıştay genel kurulunca ayrı ayrı, boş yer sayısı kadar aday gösterilir.

Danıştayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının nitelikleriyle atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulanması, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine göre, kanunla düzenlenir.

III. Askerî Yargıtay.

MADDE 142. — Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerce verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, kanunla gösterilen askerî işlere ait belli dâvalara ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleriyle Başsavcısı, hâkimlik niteliğine sahip, kırk yaşını bitirmiş ve en az on beş yıl askerî hâkimlik veya askerî savcılık yapmış kimseler arasından, Askerî Yargıtay genel kurulunun üye tam sayısının salt ço-

ğunluğuyla boş yerin üç misli olarak gösterdiği adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay. Başkanlarını kendi üyeleri arasından seçer.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, üyeler hakkındaki disiplin işleri, mahkemelerin bağımsızlığı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

IV. *Uyuşmazlık Mahkemesi.*

MADDE 143. — Uyuşmazlık Mahkemesi, adli, idari ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir. Bu mahkemenin başkanlığını, Anayasa Mahkemesince kendi asıl veya yedek üyeleri arasından görevlendirilen bir üye yapar.

C) *YÜKSEK HÂKİMLER KURULU*

I. *Kuruluş.*

MADDE 144. — Yüksek Hâkimler Kurulu, on sekiz asil ve beş yedek üyeden kuruludur. Bu üyelerden altısı Yargıtay Genel Kurulunca, altısı birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce ve kendi aralarından gizli oyla seçilir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisi, yüksek mahkemelerde hâkimlik etmiş veya bunlara üye olmak şartlarını kazanmış kimseler arasından gizli oyla ve üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile üçer üye seçerler. Bu usulle Yargıtay Genel Kurulunca iki, birinci sınıfa ayrılmış hâkimler ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisi tarafından birer yedek üye seçilir.

Yüksek Hâkimler Kurulu, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kendi içinden başkanını seçer.

Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresi dört yıldır. Her iki yılda yarısının seçimi yenilenir. Hâkimlik görevinde iken seçilmiş olan üyeler ardı ardına iki süre seçilemez.

Yüksek Hâkimler Kurulu üyeleri, görevleri süresince başka bir iş ve görev alamazlar.

Yüksek Hâkimler Kurulunun kuruluşu, çalışma usulleri, bölümleri ve bu bölümlerin görevleriyle toplantı ve karar yetersayıları, Başkan ve üyelerinin aylık ve ödenekleri kanunla düzenlenir.

Adalet Bakanı, Yüksek Hâkimler Kurulu toplantılarına katılabilir; oylamaya katılamaz.

II. *Görev ve yetkileri.*

MADDE 145. — Hâkimlerin bütün özlük işleri hakkında karar verme yetkisi Yüksek Hâkimler Kurulundur.

Bir hâkimin, her ne sebeple olursa olsun, meslekten çıkarılması hakkındaki karar, genel kurulun üçte iki çoğunluğuyla alınır.

Adalet Bakanı, gerekli gördüğü hallerde, bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılması için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvurabilir.

Bir mahkemenin veya bir kadronun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi, Yüksek Hâkimler Kurulunun uygun görmesine bağlıdır.

Hâkimlerin denetimi, belli konular için Yüksek Hâkimler Kurulunca görevlendirilecek üst derecedeki hâkimler eliyle yapılır.

D) ANAYASA MAHKEMESİ

I. Kuruluş.

a) Üyelerin seçimi.

MADDE 146. — Anayasa Mahkemesi, on beş asıl ve beş yedek üyeden kuruludur. Asıl üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay genel kurullarınca kendi başkan ve üeleriyle Başsavcı ve Başkanunsözcüsü arasından üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Bir üye, Sayıştay genel kurulunca kendi Başkan ve üeleri arasından aynı usûlle seçilir. Millet Meclisi üç, Cumhuriyet Meclisi iki üye seçer. Cumhurbaşkanı da iki üye seçilir. Cumhurbaşkanı, bu üyelerden birini, Askerî Yargıtay genel kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla göstereceği üç aday arasından seçer.

Yasama Meclisleri, bu seçimleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi üeleri dışından, üye tam sayılarının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yaparlar. İlk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Yasama Meclislerince seçilecek üyelerden birer kişinin, Üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğrenim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı tutarında ve gizli oyla gösterecekleri adaylar arasından olması gereklidir.

Anayasa Mahkemesine asıl veya yedek üye olabilmek için, kırk yaşını doldurmuş bulunmak, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay veya Sayıştayda Başkanlık, üyelik, Başsavcılık, Başkanunsözcülüğü veya Üniversitelerde hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanlarında en az beş yıl öğretim üyeliği veya on yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesine, Yargıtay iki, Danıştay ile Yasama Meclislerinin her biri birer yedek üye seçerler. Yedek üyelerin seçiminde de, asılların seçimindeki usûl uygulanır.

Anayasa Mahkemesi üeleri, resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

b) Üyelğin sona ermesi.

MADDE 147. — Anayasa Mahkemesi üeleri yetmiş yaşında emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi veya görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması hallerinde, Anayasa Mahkemesi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun kararı ile sona erer.

II. Görev ve yetkileri.

MADDE 148. — Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetler.

Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üelerini; Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanunsözcüsünü ve kendi üelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir.

Anayasa Mahkemesinin, Yüce Divan sıfatıyla yargılanmasında savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı yapar.

III. Yargılama ve çalışma usulü.

MADDE 149. — Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usûlleri kanunla; Mahkemenin çalışma tarzı ve üeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla baktığı dâvalar dışındaki işleri, dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde, sözcü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırır.

IV. İptâl dâvası.

a) Dâva hakkı.

MADDE 150. — Cumhurbaşkanı; son milletvekili genel seçimlerinde mu-
teber oy sayısının en az yüzde onunu alan veya Türkiye Büyük Millet Mec-
lisinde temsilci bulunan siyasi partiler veya bunların Meclis grupları; Yasa-
ma Meclislerinden birinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki
üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler
Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve Üniversiteler, kanunların
veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin veya bunların belirli mad-
de ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde
doğrudan doğruya iptal dâvası açabilirler.

b) Dâva açma
süresi.

MADDE 151. — Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal dâvası
açma hakkı, iptali istenen kanunun veya İçtüzüğün Resmî Gazetede yayın-
lanmasından başlayarak doksan gün sonra düşer.

c) Anayasaya
aykırılığın
diğer mahke-
melerde ileri
sürülmesi.

MADDE 152. — Bir dâvaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir
kanunun hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin
ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mah-
kemesinin bu konuda vereceği karara kadar dâvayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse, bu iddia, temyiz
merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere üç ay içinde
kararını verir.

Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını,
kendi kanısına göre çözümlüyerek dâvayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahke-
mesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahke-
meler buna uymak zorundadır.

V. Anayasa

Mahkemesi-
nin kararları.

MADDE 153. — Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesince, Anayasaya aykırı olduğundan iptaline karar ve-
rilen kanun veya İçtüzük veya bunların iptal edilen hükümleri, karar tarihin-
de yürürlükten kalkar. Gereken hallerde, Anayasa Mahkemesi, iptal hükmü-
nün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın ve-
rildiği günden başlayarak altı ayı geçemez.

İptal kararı geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi, diğer mahkemelerden gelen Anayasaya aykırılık id-
diaları üzerine verdiği hükümlerin, olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı
olacağına da karar verebilir.

Anayasa Mahkemesi kararları, Resmî Gazetede hemen yayınlanır ve Dev-
letin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve
tüzel kişileri bağlar.

DÖRDÜNCÜ KISIM

EK HÜKÜMLER

I. Devrim ka-
nunlarının
korunması.

EK MADDE 1. — Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi
ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda
gösterilen Devrim kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği ta-
rihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırılığı ileri sürülemez:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka iktisası hakkında Kanun;

(S. Sayısı : 35)

3. 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbele-
rin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına dair
Kanun;

4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul
edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair me-
deni nikâh esası ile aynı Kanunun 110 ncu maddesi hükmü;

5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın kabulü hak-
kında Kanun;

6. 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harfleri Kanunu;

7. 26 Teşrinisâni 1934 tarihli 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi lâkap
ve Unvanların kaldırıldığına dair Kanun;

8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemiye-
ceğine dair Kanun.

**II. Diyanet İş-
leri Başkan-
lığı.**

EK MADDE 2. — Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı
özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

BEŞİNCİ KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

I. T. B. M. M.

*nin seçilmesi
ve toplanması.*

- a) Millet Mecli-
si ve Cumhu-
riyet Meclisi
seçimlerinin
birlikte yapı-
lacağı; ilk
toplantı günü.

- b) Cumhuriyet
Meclisinin
kurulması.

- c) Geçici iç-
tüzük.

GEÇİCİ MADDE 1. — Bu Anayasaya göre kurulan Millet Meclisiyle
Cumhuriyet Meclisinin seçimleri aynı günde yapılır.

Seçim sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilânını takibeden beşinci gün,
her iki Meclis kendiliğinden, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi bina-
sında birlikte toplanır. Bu toplantıya, en yaşlı milletvekili başkanlık eder.
Bu toplantıda, önce Cumhuriyet Meclisi üyeleri ve sonra milletvekilleri and
içerler.

GEÇİCİ MADDE 2. — Bu Anayasaya göre kurulacak Cumhuriyet Mec-
lisinin ilk genel seçimleri, genel oyla seçilecek olan bütün üyelikler için
yapılır.

Cumhuriyet Meclisi, Cumhurbaşkanınca seçilmesi gereken on üyenin seçi-
minden önce hukuki varlık kazanır. Cumhurbaşkanı, bu üyeleri, kendi seçi-
minden başlayarak bir ay içinde seçer.

GEÇİCİ MADDE 3. — Bu Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Mil-
let Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Meclisinin toplantı ve ça-
lışmaları için, kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Mec-
lisinin 27 Ekim tarihinden önce yürürlükte olan içtüzüğü hükümleri uygu-
lanır.

**II. Kurucu Mec-
lis, Millî Bir-
lik Komitesi
ve Temsilci-
ler Meclisinin
hukuki varlık-
larının sona
ermesi.**

GEÇİCİ MADDE 4. — Bu Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük
Millet Meclisinin toplanmasıyla, 20 Nisan 1340 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı
Esasiye Kanununa ve 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunla 13 Aralık
1960 tarihli ve 157 sayılı Kanuna göre kurulan Kurucu Meclisin, Millî Birlik
Komitesinin ve Temsilciler Meclisinin hukuki varlıkları sona erer ve bunlar
kendiliğinden dağılmış olurlar.

III. *Millî Birlik
Komitesi üye-
lerinin Cum-
huriyet Mec-
lisinde tabii
üye olmaları.*

GEÇİCİ MADDE 5. — 13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında imzaları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Meclisinin tabii üyesidirler.

Bu tabii üyeler, Cumhuriyet Meclisinin diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 72 nci maddesinin 1 inci ve 2 nci fıkralarının ve 11 inci geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Bu tâbi üyelerden bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişinden sonraki ilk Cumhuriyet Meclisi üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

IV. *Cumhurbaş-
kanı seçimi.*

GEÇİCİ MADDE 6. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin and içtikleri toplantının ertesi günü, Cumhurbaşkanı seçimi yapılır.

Cumhurbaşkanının seçilmesiyle, 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunla kabul edilmiş olan Devlet Başkanının görevi kendiliğinden sona erer.

V. *Bakanlar
Kurulunun
kurulması.*

GEÇİCİ MADDE 7. — Bu Anayasanın 101 inci maddesine göre yeni Bakanlar Kurulu kurulunca, 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanuna göre kurulan ve iş başında olan Bakanlar Kurulunun görevi kendiliğinden sona erer.

VI. *Anayasanın
kabul ettiği
organ, ku-
rum ve ku-
rullar.*

GEÇİCİ MADDE 8. — Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak en geç altı ay içinde ve bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır.

a) *Yeni organ,
kurum ve
kurulların*

b) *Eski, organ
kurum ve
kurulların
kurulması.
durumu.*

GEÇİCİ MADDE 9. — Bu Anayasaya göre kurulacak organ, kurum ve kurullar, kuruluş kanunları yürürlüğe konularak görevlerine başlayınca-ya kadar, bu konularda yürürlükteki hükümlerin uygulanmasına devam olunur.

c) *Eski Kanun-
ların Anaya-
saya aykırılı-
ğı iddiası.*

GEÇİCİ MADDE 10. — Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazeteyle yayınlanmasından önce, mahkemelerde kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez ve mahkemelerce de kanunların Anayasaya aykırılığına dayanılarak karar verilemez.

Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı tarihte yürürlükte olan her hangibir kanun hakkında, bu Anayasaya aykırılığı iddiasıyla iptâl dâvası açılabilir. Bu halde iptâl dâvası açma hakkı, Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazeteyle yayınlandığı tarihten itibaren doksan gün sonra düşer.

VII. *Cumhuriyet
Meclisinde
adçekme.*

GEÇİCİ MADDE 11. — Cumhuriyet Meclisinin genel oyla seçilen üyelerinin, yenilenmesi hakkındaki 72 nci maddenin 2 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak maksadıyla, bunların seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçiden iki ay önce adçekmeye başvurulur; dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olan üyelerin tesbiti için, aynı esasa uyularak adçekilir; ancak, ikinci yıl sonunda seçilmiş olan üyeler, bu adçekmeye girmez.

Cumhuriyet Meclisi Başkanı hakkında adçekme işlemi uygulanmaz.

ALTINCI KISIM

SON HÜKÜMLER

- I. *Anayasanın değiştirilmesi.* **MADDE 154.** — Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabûlü, Meclislerin ayrı ayrı tam sayılarının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.
- Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabûlü 1 nci fıkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabûlü hakkındaki hükümlere tâbidir.
- II. *Kenar başlıklar.* **MADDE 155.** — Bu Anayasadaki madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralanma ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar Anayasa metninden sayılmaz.
- III. *Anayasanın yürürlüğe girmesi.* **MADDE 156.** — Bu Anayasa, halkoyuna sunulup kabûl edilince, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasası olur ve hükümleri, geçici maddelerde belirtilen esaslar dâhilinde yürürlüğe girer.

9 Mart 1961

T. C. Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu

Başkan	Başkanvekili	Sözcü	Sözcü
Enver Ziya Karal	Emin Paksüt	Muammer Aksoy	Turan Güneş
Sözcü	Kâtip	Üye	Üye
Tarık Zafer Tunaya	Coşkun Kırca	Sadık Aldoğan	Nureddin Ardıçoğlu
Üye	Üye	Üye	Üye
Âmil Artus	Doğan Avcıoğlu	Hâzım Dağlı	Münci Kapani
Üye	Üye	Üye	Üye
Muın Küley	Ragıp Sarıca	Bahri Savcı	Celâl Sait Siren

Üye

Üye

Üye

Üye

Mümtaz Soysal

Cafer Tüzel

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Abdülhak Kemal Yörük

(Anayasa tasarısıyla ilgili bütün çalışmalara katıldığı halde, ölümü dolayısıyla imzada bulunamadı.)

Temsilciler Meclisi S. SAYISI : 35 e ek

Anayasa Komisyonu raporu ve tasarısı düzeltme cetveli

- Gerekçenin birinci sayfasındaki takdim yazısının 4 ncü satırındaki «sonunda» kelimesinden sonra «Tasarıyı,» kelimesi yer alacaktır.
- Aynı sayfada Genel Gerekçenin ilk satırındaki «hürriyetsever Türk halkının tasvibine» kelimeleri çıkarılacaktır.
- Gerekçenin 2 nci sayfasının 30 ncu satırındaki «çoğunluğu» kelimesi «çoğunluk» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 3 ncü sayfasının 17 nci satırındaki «toplum» kelimesi «toplumun» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 20 nci satırındaki «Milletçe» ve «meşru» kelimeleri arasındaki «bir» kelimesi çıkarılacaktır.
- Gerekçenin 4 ncü sayfasının 6 nci satırındaki «7» rakamı «10» olacaktır.
- Aynı sayfanın 14 ncü satırındaki «iradesidir.» kelimesi «ifadesidir.» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 30 ncu satırındaki «de» kelimesi çıkarılacaktır.
- Aynı sayfanın 37 nci satırındaki «Kanununun» kelimesi «Kanunu» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 5 nci sayfanın 11 nci satırındaki «sistemin» kelimesi «sistemle» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 21 nci satırındaki «(mukaddes olmayan)» ibaresi «(müstak olmayan)» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 6 nci sayfasının 11 nci satırındaki «defi» kelimesi «itiraz» olacaktır.
- Aynı sayfanın 20 nci satırındaki «üs» kelimesi «üç» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 38 nci satırının başındaki «ve» kelimesi çıkarılacaktır.
- Aynı sayfanın 42 nci satırın başındaki «leceğini» ibaresi «leceğine» olarak okunacaktır.
- Aynı satırdaki «sınırlamanın» kelimesi «sınırlama» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 7 nci sayfasının 6 nci satırındaki «müesseler» ibaresi «müesseseler» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 23 satırındaki «Tasarı» kelimesi «Tasarının» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 26 nci satırındaki «haklı» kelimesi «hakkı» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 43 ncü satırındaki «gibi» kelimesi «ve» olacaktır.
- Gerekçenin 8 nci sayfasının 14 ncü satırındaki «masını» ibaresi «ması» olarak okunacaktır.
- Aynı satırdaki «sağlamak istemiştir» ibaresi «sağlanmak istenmiştir» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 9 ncu sayfasının 22 nci satırındaki «kapsar» kelimesi «kapsarsa» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 26 nci satırındaki «totariter» ibaresi «totaliter» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 11 nci sayfasının 14 ncü satırındaki «derivé» kelimesi «Dérivé» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 30 ncu satırındaki «Milletine» kelimesi «Milleti» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 12 nci sayfasının 2 nci satırındaki «HAKLAR» kelimesi «HAK» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 20 nci satırındaki «yaşamış» kelimesi «yaşanmış» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 13 ncü sayfasının 36 nci satırındaki «....» boş yerin içine «68» rakamı konacaktır.

- Aynı sayfanın 44 nü satırındaki «....» boş yerin içine «tasarının 11 nci» ibaresi konacaktır.
- Gerekçenin 14 nü sayfasının 15 nci satırındaki «yoldu» kelimesi «yoldur» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 25 ve 26 nü satırlarındaki «mâsun» kelimesi «masun» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 15 nci sayfasının 8 nci satırındaki «asil» kelimesi «asıl» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 16 nci sayfasının 13 nü satırındaki «mâsum» kelimesi «masun» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 36 nci satırındaki «yaşamış» kelimesi «yağanmış» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 17 nci sayfasının 5 nci satırındaki «sübyan» kelimesi «sıbyan» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 14 nü satırındaki «....» boş yerin içine «bu maddeler» ibaresi konacaktır.
- Aynı sayfanın 29 nü satırındaki «fıkradaki» kelimesi «fıkroda» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın 36 nci satırındaki «kanunu» kelimesi «kanun» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 18 nci sayfasının 6 nci satırındaki «formül uygun olan» ibaresi «formüle uygun olarak» şeklinde okunacaktır.
- Aynı sayfanın sondan 6 nci satırındaki «22. fıkranın» ibaresi «22 nci maddenin» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 19 nü sayfasının 26 nci satırındaki «kişi» kelimesi «kişisi» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 20 nci sayfasının 6 nci satırındaki «ahdi» kelimesi «tahdidî» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 21 nci sayfasının 16 nci satırındaki «ki,» ve «kimsenin» kelimelerinin arasına «bir» kelimesi konacaktır.
- Aynı sayfanın 31 nci satırındaki «HAKLAR» kelimesi «HAK» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 22 nci sayfasının 23, 24 ve 25 nü satırları şöyle olacaktır : «1 nci ve 2 nci fıkralardaki hükümler birbirini tamamlamakta ve bu sınırlamanın, totaliter rejimlerde olduğu gibi kollektif bir iktisadi nizam tesis etmek maksadını değil, sadece çiftçiye toprak sahibi yapmak gayesini hedef tuttuğunu belirtmektedir.»
- Aynı sayfanın 32 nci satırındaki «(Ragıp)» kelimesi çıkarılacaktır.
- Gerekçenin 23 nü sayfasının 9 nü satırındaki «hizmeti» kelimesi ile «niteliği» kelimesinin arasına «veya tekel» kelimeleri girecektir.
- Aynı sayfanın 14 nü satırındaki «Anayasamıza» kelimesi «Anayasamızın» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 24 nü sayfasının 27 nci satırındaki «prensibi» kelimesi «prensibini» olarak okunacaktır.
- Aynı satırdaki «birini» ve «koymaktadır» kelimeleri arasına «ortaya» kelimesi girecektir.
- Gerekçenin 25 nci sayfasının sondan 9 nü satırındaki «imtiyazı» kelimesi «imtiyaz» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın sondan 11 nci satırındaki «evlâtlarının» ibaresi «evlâdının» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 26 nci sayfasının sondan 9 nü satırındaki «ra» ibaresi «radaki» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 27 nci sayfasının sondan 11 nci satırındaki «hizmetlerin» kelimesi «hizmetlerine» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 28 nci sayfasının 8 nci satırındaki «dilekçe,» ve «birçok» kelimelerinin arasına «hakki,» kelimesi girecektir.
- Aynı sayfanın 14 nü satırındaki «TEŞKİLÂTI» kelimesi yerine «TEMEL KURULUŞU» kelimeleri girecektir.
- Gerekçenin 29 nü sayfasının 29 nü satırındaki «da» kelimesi çıkarılacaktır.
- Aynı sayfanın sondan 4 nü satırındaki «bağlamakta» kelimesi «bağlamakla» şeklinde okunacaktır.

— Gerekçenin 30 neu sayfasının 7 nci satırındaki «alması» ve «doktrinde» kelimelerinin arasına «ve» kelimesi girecektir.

— Aynı sayfanın 15 nci satırındaki «kanunların» kelimesi «konuların» ve aynı satırdaki «kanunları» kelimesi «konuları» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 18 nci satırındaki «tarizlerine» kelimesi «tasvibine» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 22 nci satırındaki «satın» kelimesi «satış» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 23 ncü satırındaki «anlaşmaları» kelimesi «anlaşmaların» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 24 ncü satırındaki «vermekte» kelimesi «vermektedir» ve «bunların» kelimesi «bunlar» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 26 ncı satırındaki «Exicutive» kelimesi «executive» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 39 neu satırındaki «olmayanları» kelimesi «olmayanların» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 40 ncı satırındaki «Aksine» ve «özel» kelimelerinin arasına, «fıkra» kelimesi girecektir.

— Aynı satırdaki «ilgilendirenler» kelimesi «ilgilendiren» ve «anlaşmalarının» kelimesi «anlaşmalarının» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 41 nci satırındaki «uygulanmasını» kelimesi «yayınlanmasını» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 46 ncı satırındaki «tâbi» kelimesi «ait» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 31 nci sayfasının 13 ncü satırındaki «etmek» kelimesi «etme» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 20 nci satırındaki «ve» kelimesi çıkarılacaktır.

— Aynı sayfanın 32 nci satırında «maz» ibaresiyle «50» rakamı arasına «25 veya» ibaresi girecektir.

— Gerekçenin 32 nci sayfasının 11 nci satırındaki «terkibiye» kelimesi «terhibiye» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 31 nci satırındaki «korparasyon» kelimesi «korporasyon» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 33 ncü sayfasının 16 ncı satırındaki «seçimlerin» kelimesi «seçimlerinin» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 34 ncü sayfasının 13 ncü satırındaki «Üyeler için» ibaresi «Üyeleri» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 15 nci satırındaki «ihtirasına» kelimesi «ihtisasına» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 25 nci satırındaki «bırakılması» kelimesi «bırakılmasına» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 36 ncı sayfasının 11 nci satırındaki «kı tanımaya» ibaresi «tanınmaya» olarak okunacaktır.

— Aynı satırdaki «obtrüksiyon» kelimesi «obstrüksiyon» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 38 nci sayfasının 15 nci satırındaki «rejiminde» kelimesi «rejimindeki» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 39 neu sayfasının 9 neu satırındaki «yürümeyi» kelimesi «yürütmeyi» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın sondan 13 ncü satırındaki «oyunu» kelimesi «oyunun» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 40 ncı sayfasının 10 neu satırındaki «iç» kelimesi «üç» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın sondan 9 neu satırındaki «âdemi» kelimesi «ademi» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 41 nci sayfasının 5 nci satırındaki «getirilmek» kelimesi «getirmek» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 19 neu satırındaki «örf âdet» ibaresi «örf ve âdet» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın sondan 5 nci satırındaki «önlenemiyeciktir» ve «bu» kelimeleri arasına «Madde» kelimesi girecektir.

— Gerekçenin 42 nci sayfasının 2 nci satırındaki «yönetim» ve «olağanüstü» kelimelerinin arasına «gibi» kelimesi girecektir.

— Aynı sahifenin sondan 3 ncü satırındaki «bağlanması» kelimesi «bağlanmasını» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 43 ncü sahifesinin 21 nci satırındaki «kanun» kelimesi «kamu» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 44 ncü sayfasının 9 ncü satırındaki «gerek» kelimesi «özerk» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın sondan 8 nci satırındaki «yüklemesine» kelimesi «düzenlenmesine» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın sondan 9 ncü satırındaki «vazifelerine genişlerini» ibaresi «vazifelerinin genişlemesini» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 45 nci sayfasının 22 nci satırı çıkarılacaktır.

— Aynı sayfanın 23 ncü satırını teşkil eden «MADDE — 131.» kelimeleri de çıkarılacaktır..

— Aynı sayfaya «Üçüncü Bölüm» kelimelerinin teşkil ettiği satırdan önce aşağıdaki kısım girecektir :

«MADDE — 131.

Bu madde ile, millî bekaımız ve iktisadi kalkınmamız bakımından hayati önem arz eden orman konusu düzenlenmiştir.

Bu konudaki ana prensip, kamu mülkiyetindeki veya özel mülkiyetteki bütün ormanların gözetiminin Devlete vazife olarak verilmesidir.

İkinci ana prensip, halen kamu mülkiyetinde olan ormanların özel mülkiyete her hangi bir şekilde intikalinin ve bunlar üzerinde, kamu yararı dışında irtifak haklarının tesisinin yasak edilmiş olmasıdır. Buna karşılık, dâvanın arz ettiği zaruretlar dolayısıyla, özel mülkiyetteki ormanların icabında devletleştirilebileceğine dair bir hüküm 38 nci maddenin ikinci fıkrasında yer almaktadır.

Üçüncü fıkrada, bilhassa, orman içindeki zararlı hayvanlar kastedilmiştir. Bu problemin hayati ehemmiyeti ise, izahtan vârestedir.

Dördüncü fıkra da, aynı derecede zarurî bir hükmü, 18 nci maddenin birinci fıkrasıyla muvazi olarak, muhtevi bulunmaktadır.

Beşinci fıkra hükmü, tarla açmak için orman yakılmasındaki sebep ve menfaatleri ortadan kaldırmaktadır.

Altıncı fıkra da, orman servetinin korunmasıyla ilgili bir hüküm olarak mütalâa edilmiştir.»

— Gerekçenin 46 ncü sayfasının ilk satırındaki «bağlıyan» ve «doğrudan» kelimeleri arasına «ve» kelimesi girecektir.

— Aynı sayfanın 16 ncü satırındaki «işlerinin» kelimesi «işlerini» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 24 ncü satırındaki «3/2» rakamı «2/3» olarak tashih edilecektir.

— Aynı sayfanın 25 ncü satırındaki «hâkimlerin» kelimesi «hâkimler» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 33 ncü satırındaki «göstermiştir» kelimesi «gösterilmiştir» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 47 ncü sayfasının 13 ncü satırındaki «hakkında» ve «birçok» kelimeleri arasına «bir maddeye» kelimeleri girecektir.

— Aynı sayfanın 16 ncü satırındaki «konuşulmuştur» kelimesi yerine «derpiş edilmiştir.» kelimeleri girecektir.

— Gerekçenin 48 ncü sayfasının 16 ncü satırındaki «başkanlığının» kelimesi «başkanının» olarak okunacaktır.

— Aynı sayfanın 27 ncü satırındaki «icabettirdiğine» kelimesi «icabına» olarak okunacaktır.

— Gerekçenin 50 ncü sayfasının 15 ncü satırındaki «esasında» kelimesi «esnasında» olarak okunacaktır.

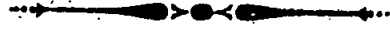
- Aynı sayfanın 16 ncı satırındaki «bunun» kelimesi «bunu» olarak okunacaktır.
- Aynı sayfanın sondan 8 ncı satırındaki «için» kelimesinin yerine «maksadiyle» kelimesi girecektir.
- Gerekçenin 52 ncı sayfasının sondan 15 ncı satırındaki «yapılabilmesiyle» kelimesi «yapılmasıyla» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 54 ncü sayfasının 18 ncı satırındaki «Anayasa» kelimesi «Anayasanın» olarak okunacaktır.
- Gerekçenin 55 ncı sayfasındaki «Hıfzı Veldet Velidedeoğlu» imzasının altına aşağıdaki muhalefet şerhi girecektir :
«(Seçmen yaşı on sekiz ve milletvekili sayısının dört yüz elli olmasına muhalifim.)»
- Tasarı metninin 2 ncı sayfasındaki 7 ncı maddedeki «yetkisi» kelimesiyle «Türk» kelimesi arasına bir virgöl konacaktır.
- Aynı sayfada 8 ncı maddenin matlaabındaki «Ayanasanın» ibaresi «Anayasanın» olarak okunacaktır.
- Tasarı metninin 5 ncı sayfasındaki 30 ncü maddenin 3 ncü fıkrasının 4 ncü satırındaki «kimse» ve «hâkim» kelimelerinin arasına bir virgöl konacaktır.
- Tasarı metninin 6 ncı sayfasındaki 37 ncı maddenin birinci fıkrasının ikinci satırındaki «ama-cıyla» ve «değişik» kelimelerinin arasına bir virgöl konacaktır.
- Tasarı metninin 10 ncü sayfasındaki 66 ncı maddenin ikinci fıkrasındaki «astsubaylar» kelimesi «assubaylar» olacaktır.
- Tasarı metninin 13 ncü sayfasındaki 80 ncı maddenin 5 ncı satırındaki «iptâl» kelimesi «iptâ-li» olarak okunacaktır.
- Tasarı metninin 15 ncı sayfasındaki 93 ncü maddenin 4 ncü fıkrasındaki «Genel» kelimesi «genel» olarak tashih edilecektir.
- Tasarı metninin 16 ncı sayfasındaki 94 ncü maddenin 2 ncı ve 3 ncü fıkraları arasındaki «Meclisi üyeliği sıfatı sona erer.» kelimelerinden ibaret olan yarım satır silinecektir.
- Tasarı metninin 19 ncü sayfasındaki 118 ncı maddenin 3 ncü satırındaki «kanaatlarından» kelimesi «kanaatlerinden» olarak tashih edilecektir.
- Aynı sayfada 119 ncü maddenin 4 ncü fıkrasındaki «oranları» kelimesi «organları» olarak okunacaktır.
- Tasarı metninin 20 ncı sayfasındaki 123 ncü maddenin 3 ncü fıkrasındaki «hürriyetler» ve «kayıtlanabilirler» kelimeleri arasına «bu hallerin gerektirdiği ölçüde» kelimeleri girecektir.
- Tasarı metninin 22 ncı sayfasındaki 134 ncü maddenin matlaabındaki «mesleki» kelimesi «mesleği» olarak tashih edilecektir.
- Aynı sayfada 135 ncı maddenin son fıkrasındaki «mahkemelerin» ve «kararları» kelimeleri arasına «her türlü» kelimeleri girecektir.
- Tasarı metninin 24 ncü sayfasındaki 144 ncü maddenin birinci fıkrasının ilk satırındaki «asıl» kelimesi «asıl» olarak okunacaktır.
- Aynı fıkranın 5 ncı satırındaki «olmak» kelimesi «olma» olarak okunacaktır.
- Tasarı metninin 26 ncı sayfasının sondan 2 ncı satırındaki «iktisası» kelimesi «İktisası» olarak yazılacaktır.
- Tasarı metninin 27 ncı sayfasındaki birinci ek maddenin 3 ncü bendinin ikinci satırındaki «Birtakım» ibaresi «Bir Takım» olarak yazılacaktır.
- Aynı sayfada aynı maddenin 7 ncı bendinin birinci satırındaki «tarihli» ve «2590» kelimeleri arasına «ve» kelimesi girecektir.
- Aynı satırdaki «lâkap» kelimesi «Lâkap» olarak yazılacaktır.

— Tasarı metninin 28 nci sayfasındaki 5 nci geçici maddenin 2 nci fıkrasının 3 ncü satırındaki «fıkralarının» kelimesi «fıkraları» olarak okunacaktır.

— Tasarı metninin 29 ncü sayfasındaki 154 ncü maddenin 2 nci fıkrasının birinci satırının en sonuna bir virgöl konacaktır.

— Tasarı metninin 30 ncü sayfasındaki «Hıfzı Veldet Velidedeoğlu» imzasının altına, gerekçenin 55 nci sayfasına eklenecek olan muhalefet şerhi ilâve edilecektir.

(NOT : Diğer dizgi hataları, kendiliğinden düzeltilebilecek mahiyette olduğundan, bu cetvelde ayrıca gösterilmemiştir.)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

FİHRİSTİ

FİHRİST

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

	Madde
I. Devletin şekli	1
II. Cumhuriyetin nitelikleri	2
III. Devletin bütünlüğü, resmî dil, başkent	3
IV. Egemenlik	4
V. Yasama yetkisi	5
VI. Yürütme görevi	6
VII. Yargı yetkisi	7
VIII. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı	8
IX. Devlet şeklinin değişmezliği	9

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

Birinci Bölüm

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hakların niteliği ve korunması	10
II. Temel hakların özü	11
III. Eşitlik	12
IV. Yabancıların durumu	13

İkinci Bölüm

KİŞİ HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişi dokunulmazlığı	14
II. Özel hayatın korunması	
a) Özel hayatın gizliliği	15
b) Konut dokunulmazlığı	16
c) Haberleşme ve gönderişme hürriyeti	17
III. Seyahat ve yerleşme hürriyeti	18
IV. Düşünce ve inanç hak ve hürriyetleri	
a) Vicdan ve din hürriyeti	19
b) Fikir hürriyeti	20
V. Bilim ve sanat hürriyeti	21
VI. Basın ve yayımla ilgili hükümler	
a) Basın hürriyeti	22
b) Gazete ve dergi çıkarma hakkı	23

— II —

	Madde
c) Düzeltme ve cevap hakkı	24
d) Kitap ve broşür çıkarma hakkı	25
e) Basın araçlarının korunması	26
f) Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı	27
VII. Toplantı hak ve hürriyetleri	
a) Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı	28
b) Dernek kurma hakkı	29
VIII. Hakların korunmasıyla ilgili hükümler	
a) Kişi güvenliği	30
b) Hak arama hürriyeti	31
c) Tabii yargı yolu	32
d) Cezaların kanuni ve şahsi olması; zorlama yasağı	33
e) İspat hakkı	34

Üçüncü Bölüm

SOSYAL VE İKTİSADİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması	35
II. Mülkiyet hakkı	
a) Mülkiyete ait genel kural	36
b) Toprak mülkiyeti	37
c) Kamulaştırma ve millileştirme	38
III. Çalışma ve sözleşme hürriyeti	39
IV. İktisadi ve sosyal hayatın düzeni	40
V. Çalışma ile ilgili hükümler	
a) Çalışma hakkı ve ödevi	41
b) Çalışma şartları	42
c) Dinlenme hakkı	43
d) Ücrette adalet sağlanması	44
e) Sendika kurma hakkı	45
f) Toplu sözleşme ve grev hakkı	46
VI. Sosyal güvenlik	47
VII. Sağlık hakkı	48
VIII. Öğrenimin sağlanması	49
IX. Kooperatifçiliği geliştirme	50
X. Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırı	51

Dördüncü Bölüm

SIYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Vatandaşlık	52
II. Seçme ve seçilme hakkı	53
III. Siyasi partilerle ilgili hükümler	
a) Parti kurma hakkı ve partilerin siyasi hayatındaki yeri	54
b) Partilerin uyacakları esaslar	55

	Madde
IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı	
a) Hizmete girme	56
b) Mal bildirimini	57
V. Millî savunma hakk ve ödevi	58
VI. Vergi ödevi	59
VII. Dilekçe hakkı	60

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEŞKİLATI

Birinci Bölüm

YASAMA

A) TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

I. T. B. M. M. nin kuruluşu	61
II. T. B. M. M. nin görev ve yetkileri	
a) Genel olarak	62
b) Milletlerarası anlaşmaları uygun bulma	63
c) Silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme	64
III. Millet Meclisi	
a) Kuruluş	65
b) Milletvekili seçme hakkı	66
c) Milletvekili seçilme yeterliği	67
d) Millet Meclisinin seçim dönemi	68
IV. Cumhuriyet Meclisi	
a) Kuruluş	69
b) Cumhuriyet Meclisine üye seçme hakkı	70
c) Cumhuriyet Meclisi üyeliğine seçilme yeterliği	71
d) Cumhuriyet Meclisi üyeliğinin süresi	72
V. T. B. M. M. seçimlerinin geri bırakılması ve ara seçimleri	73
VI. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi	74

B) MECLİSLERE AIT MÜŞTEREK HÜKÜMLER

I. T. B. M. M. üyeliği ile ilgili hükümler	
a) Milletin temsili	75
b) Andîçme	76
c) Üyelikle bağdaşmayan işler	77
d) Yasama dokunulmazlığı	78
e) Üyeliğin düşmesi	79
f) İptal istemi	80
g) Ödenek ve yolluklar	81

— IV —

	Madde
II. T. B. M. M. nin faaliyeti ile ilgili hükümler	
a) Toplanma ve tatil	82
b) Başkanlık Divanı	83
c) İçtüzük, siyasi gruplar ve kolluk işleri	84
d) Toplantı ve karar yetersayısı	85
e) Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması	86
III. T. B. M. M. nin denetim yolları	
a) Genel olarak	87
b) Gensoru	88
c) Meclis soruşturması	89

C) KANUNLARIN YAPILMASI

I. Genel kurallar	
a) Kanun teklif etme yetkisi	90
b) Kanunların görüşülmesi ve kabulü	91
c) Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanması	92
II. Bütçe Kanununun görüşülmesi ve kabulü	93

İkinci Bölüm

YÜRÜTME

A) CUMHURBAŞKANI

I. Seçimi ve tarafsızlığı	94
II. Andığımesi	95
III. Görev ve yetkileri	96
IV. Sorumsuzluğu	97
V. Sorumluluğu	98
VI. Cumhurbaşkanına vekillik etme	99
VII. Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi	100

B) BAKANLAR KURULU

I. Kuruluş	101
II. İşe başlanma ve güven oyu	
a) Göreve başlarken güven oyu	102
b) Görev sırasında güven oyu	103
III. Görev ve siyasi sorumluluk	104
IV. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar	105
V. Tüzükler	106
VI. Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi	107
VII. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu	108
VIII. Millî Savunma	
a) Başkomutanlık ve Genel Kurmay Başkanlığı	109
b) Millî Savunma Yüksek Kurulu	110

C) İDARE

I. İdarenin esasları	
a) İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzel kişiliği	111
b) Yönetmelikler	112
c) Yargı denetimi	113
II. İdarenin kuruluşu	
a) Merkezî idare	114
b) Mahallî idareler	115
III. Memurlarla ilgili hükümler	
a) Genel kural	116
b) Memur teminatı	117
c) Memurların siyasi partilere girememesi	118
IV. Özerk kuruluşlar	
a) Üniversiteler	119
b) Radyo ve televizyonun idaresi ve haber ajansları	120
V. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları	121
VI. Olağanüstü yönetim usulleri	
a) Olağanüstü durum	122
b) Sıkıyönetim	123
VII. Kanunsuz emir	124

D) İKTİSADİ VE MALİ HÜKÜMLER

I. Bütçe	125
II. Sayıştay.	126
III. Kesin hesaplar	127
IV. Kalkınma	
a) Plânlama	128
b) Özel teşebbüse katılma	129
c) Tabii servet kaynaklarının aranması ve işletilmesi	130
d) Ormanların korunması ve geliştirilmesi	131

Üçüncü Bölüm

YARGI

A) GENEL HÜKÜMLER

I. Mahkemelerin bağımsızlığı	132
II. Hâkimlik teminatı	133
III. Hâkimlik mesleki	134
IV. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması	135
V. Mahkemelerin kuruluşu	136
VI. Savcılık	137
VII. Adli zabıta	138
VIII. Askerî yargı	139

— VI —

	Madde
B) YÜKSEK MAHKEMELER	
I. Yargıtay	140
II. Danıştay	141
III. Askerî Yargıtay	142
IV. Uyuşmazlık mahkemesi	143
C) YÜKSEK HÂKİMLER KURULU	
I. Kuruluş	144
II. Görev ve yetkileri	145
D) ANAYASA MAHKEMESİ	
I. Kuruluş	
a) Üyelerin seçimi	146
b) Üyeliğin sona ermesi	147
II. Görev ve yetkileri	148
III. Yargılama ve çalışma usulü	149
IV. İptal dâvası	
a) Dâva hakkı	150
b) Dâva açma süresi	151
c) Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi	152
V. Anayasa Mahkemesinin kararları	153

DÖRDÜNCÜ KISIM

EK HÜKÜMLER

	Ek Madde
I. Devrim kanunlarının korunması	1
II. Diyanet İşleri Başkanlığı	2

BEŞİNCİ KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

	Geçici Madde
I. T. B. M. M. nin seçilmesi ve toplanması.	
a) Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisi seçim- lerinin birlikte yapılacağı; ilk toplantı günü	1
b) Cumhuriyet Meclisinin kurulması	2
c) Geçici İçtüzük	3
II. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsil- ciler Meclisinin hukukî varlıklarının sona ermesi	4
III. Milli Birlik Komitesi üyelerinin Cumhuriyet Mec- lisinde tabii üye olmaları	5
IV. Cumhurbaşkanı'nın seçimi	6
V. Bakanlar Kurulunun kurulması	7
VI. Anayasanın kabul ettiği organ, kurum ve kurullar.	
a) Yeni organ, kurum ve kurulların kurulması	8
b) Eski organ, kurum ve kurulların durumu	9
c) Eski kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası	10
VII. Cumhuriyet Meclisinde adçokme	11

ALTINCI KISIM

SON HÜKÜMLER

	Madde
I. Anayasanın değiştirilmesi	154
II. Kenar başlıklar	155
III. Anayasanın yürürlüğe girmesi	156